T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1990 - 2012)

(DOKTORA TEZİ)

Nizamülmülk GÜNEŞ

KOCAELİ 2014

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1990 - 2012)

(DOKTORA TEZİ)

Nizamülmülk GÜNEŞ

Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

KOCAELİ 2014

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (1990 - 2012)

(DOKTORA TEZİ)

Tezi Hazırlayan: Nizamülmülk GÜNEŞ
Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 11.06.2014/11

Jüri Başkanı: Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Erişah ARICAN

Jüri Üyesi: Doç. Dr. İsmail ŞİRİNER

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Vedat CENGİZ

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Ferhat PEHLİVANOĞLU

KOCAELİ 2014

ÖNSÖZ

Bu tezin hazırlanmasında, yüzlerce eser taranmış ve ağırlıklı olarak birincil kaynaklara atıfta bulunulmuştur. Uzun ve yorucu geçen bu süreçte yoğun emek harcanmış, teori ve pratik işbirliğinin sağlanması hedeflenmiştir.

Literatüre katkı yapacağını düşündüğüm bu çalışmanın, konuya ilgi duyan araştırmacılar, bankalar ve finans piyasası ile ilintili kamu aktörlerinin ilgisini çekeceği kanısındayım.

Tezin başlangıcından itibaren, yönlendirmeleri ile önemli bir katkı sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Yusuf BAYRAKTUTAN'a teşekkür ediyorum. Bununla birlikte, ekonometrik modeli kurmamda yardımcı olan arkadaşım Umut AKOVALI'ya; çeviri, literatür taraması ve veri temininde yardımlarını gördüğüm Çağrı SEYFİ, Yücel VURAL ve Cemal KARAMUSTAFA'ya; mesai arkadaşlarım TMSF Denetim Dairesi Denetçilerine; benimle her zaman gurur duyan babama ve sevgili eşime; ayrıca, burada adını tek tek belirtemediğim değerli dostlarıma teşekkür ediyor ve iyi ki varsınız diyorum.

Nizamülmülk GÜNEŞ

İstanbul, Haziran 2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ i
İÇİNDEKİLER ii
ÖZET v
ABSTRACT vi
KISALTMALAR vii
ŞEKİL, TABLO, GRAFİK LİSTESİ viii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM : KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. **KÂR KAVRAMI** 3

1.2. **FARKLI PİYASA YAPILARI VE KÂR** 5
1.2.1. Tam Rekabet Piyasası ve Kâr 8
1.2.2. Monopol Piyasası ve Kâr 11
1.2.3. Oligopol Piyasası ve Kâr 14
1.2.4. Monopollü Rekabet Piyasası ve Kâr 18
1.2.5. Piyasa Türleri Açısından Farklı Sektörler ve Bankacılıkta Kâr 22

1.3. **FARKLI İKTİSAT OKULLARINDA KÂR** 24
1.3.1. Klasik İktisat Ekolünde Kâr 24
1.3.2. Neo-klasik İktisat Ekolünde Kâr 25
1.3.3. Marksist İktisat Ekolünde Kâr 26
1.3.4. Keynesyen İktisat Ekolünde Kâr 27
1.3.5. Post Keynesyen İktisat Ekolünde Kâr 29
1.3.6. Avusturya İktisat Ekolünde Kâr 30

İKİNCİ BÖLÜM : BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

2.1. **FİNANSAL KESİMİN ÖNEMİ VE REEL KESİM İLE İLİŞKİSİ** 33
2.1.1. Finansal Kesimin Önemi ve Rolü 33
2.1.2. Finans Sektörü ve Reel Sektör İlişkisi 36

2.2. BANKACILIKTA KÂRLILIK GÖSTERGELERİ 39
2.2.1. Aktif Kârlılığı (ROA – Return on Assets) 39
2.2.2. Öz Kaynak Kârlılığı (ROE – Return on Equity) 40
2.2.3. Net Faiz Marjı (NIM – Net Interest Margin) 41

2.3. KÂRLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ 43
2.3.1. İçsel (Mikro) Faktörler 45
2.3.1.1. Bankalara Özgü Değişkenler 45
2.3.1.1.1. Büyüklük 45
2.3.1.1.2. Sermaye 47

2.3.1.1.3. Risk Yönetimi 50
2.3.1.1.4. Gider Yönetimi 53
2.3.1.1.5. Menkul Kıymet Cüzdanı 54
2.3.1.1.6. Takipteki Krediler 55
2.3.1.1.7. Likidite 56
2.3.2. Dışsal Faktörler 58
2.3.2.1. Makroekonomik Değişkenler 58
2.3.2.1.1. Enflasyon 58
2.3.2.1.2. Gayri Safı Yurtiçi Hasıla (GSYİH) Büyüme Hızı 61
2.3.2.1.3. Reel Faiz Oranı 63
2.3.2.2. Sektörel Değişkenler 64

2.4. **RİSK KAVRAMI VE RİSK ÇEŞİTLERİ** 66
2.4.1. Risk Kavramı ve Finansal İstikrar 66
2.4.2. Faiz Oranı Riski 69
2.4.3. Kur Riski 70
2.4.4. Kredi Riski 71
2.4.5. Likidite Riski 73
2.4.6. Piyasa Riski 74
2.4.7. Operasyonel Risk 75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM : TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE KÂRLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ

3.1. **TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GÖRÜNÜMÜ** 77
3.1.1. 1980 Sonrası Bankacılık 77
3.1.2. 1990'lı Yıllarda Genel Ekonomi ve Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler 80
3.1.3. 2000 ve 2001 Bankacılık Krizleri ve Yasal Düzenlemeler 83
3.1.4. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı 86
3.1.5. 2012 yılı İtibariyle Türk Bankacılık Sektörünün Görünümü 87
3.1.5.1. Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yeterliliği ve Kârlılık 89
3.1.5.2. Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Etkinlik 92
3.1.5.3. Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısı 94
3.1.5.4. Bankacılık Sektörünün Pasif Yapısı 95

3.2. **AMPİRİK ANALİZ** 96
3.2.1. Literatür Araştırması 96
3.2.2. Değişkenler ve Veri Kaynakları 104
3.2.3. Yöntem 106
3.2.4. Değişkenlere Ait Genel İstatistikler 108
3.2.5. Tahmin Sonuçları ve Bulgular 112
3.2.5.1. Aktif Kârlılığı (ROA) 112
3.2.5.1.1. 1990 – 1999 Dönemi İçin Aktif Kârlılığı Analiz Bulguları 113
3.2.5.1.2. 2002 – 2012 Dönemi İçin Aktif Kârlılığı Analiz Bulguları 113
3.2.5.1.3. Aktif Kârlılığına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi 114

3.2.5.2. Özkaynak Kârlılığı (ROE) 117
3.2.5.2.1. 1990 – 1999 Dönemi İçin Özkaynak Kârlılığı Analiz Bulguları 118
3.2.5.2.2. 2002 – 2012 Dönemi İçin Özkaynak Kârlılığı Analiz Bulguları 118
3.2.5.2.3. Özkaynak Kârlılığına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi 119
SONUÇ 122
KAYNAKÇA 129
ÖZGEÇMİŞ 140

ÖZET

Tasarruf kabiliyeti ve yatırıma kanalize edilme düzeyi her ekonomi için önemlidir. Bu konuda, kritik konumdaki finansal aracı kurumlar ve özellikle bankalar, varlığını korumak ve geliştirmek için kâr etmelidirler. Bankaların kârlılığında azalma veya zarar etmeleri reel kesim dinamizmini ve bir bütün olarak ekonomiyi, üretimi, istihdamı vb. olumsuz etkileyeceğinden bu sektörde kârlılığın belirleyicilerinin saptanması ve yakından izlenmesi gerekir. Söz konusu değişkenlerin bir kısmı, banka iç yapısından kaynaklanan kontrol edilebilen değişkenler iken, bir kısmı genel iktisadi yapıdan kaynaklanan kontrol edilemeyen değişkenler grubundandır.

Türkiye'de banka kârlılığını etkileyen faktörleri saptamayı amaçlayan ve üç bölümden oluşan bu çalışmada, kavramsal ve kuramsal yönleriyle kâr ve Türkiye'de bankacılık sektörünün genel görünümü ele alınmış; kârlılığın belirleyicileri, içsel, dışsal ve sektörel faktörler kullanılarak incelenmiştir. 1990 – 1999 ve 2002 – 2012 dönemleri aktif kârlılığı (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE), panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir.

Analiz sonuçları, sermayenin, hem aktif kârlılığı hem de özkaynak kârlılığı için en önemli değişken olduğunu göstermektedir. Ayrıca, 1990 – 1999 dönemi için, gider yönetiminde etkinliğin sağlanması, takipteki kredilerin düşük tutulması ve likidite yönetiminin; 2002 – 2012 dönemi için ise, ölçek ekonomilerinin getirdiği avantajlardan yararlanmak için büyüme, takipteki kredilerin düşük tutulması ve enflasyon beklentilerinin kârlılık üzerinde olumlu etki yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kârlılık, Banka Kârlılığı, Aktif Kârlılığı, Özkaynak Kârlılığı, Panel Veri Analizi, Türk Bankacılık Sektörü.

ABSTRACT

The capability of saving and the degree of channeling into investment are important for every economy. In this regard, financial intermediaries, especially banks which are in a critical position, have to make profit in order to sustain and improve their assets. Decreasing profitability or making loss in banking sector would affect adversely the dynamism of real sector and economy as a whole, productivity, employment and so on. That's why the determiners of profitability in this sector should be identified and observed closely. Some of the related variables are originated from banks' internal structure and controllable while others are in the group of variables arisen from general economic structure and non-controllable.

This study aims to identify factors which affect banks' profitability in Turkey, and it consists of three parts. In this study, profit was dealt with its conceptual and theoretical aspects, general outlook of banking sector in Turkey was discussed, and determinants of profitability were examined by using internal, external and sectoral factors. Return on assets (ROA) and return on equity (ROE) of 1990-1999 and 2002-2012 periods were analyzed via panel data method.

Results of the analyses show that capital is the most important variable for both ROA and ROE. Besides; it is deduced that maintaining efficiency on cost management, keeping non performing loans in low level and liquidity management have positive effect on profitability in the period of 1990-1999. It is also concluded that growth for benefitting from the advantages of scale economy, keeping non performing loans low and inflation expectations have positive effect on profitability in the period of 2002-2012.

Key Words: Profitability, Bank Profitability, Return on Assets, Return on Equity, Panel Data Method, Turkish Banking Sector.

KISALTMALAR

BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BIS	: Bank for International Settlements
DFID	: Department for International Development
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IOSCO	: The International Organization of Securities Commissions
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
RBI	: Reserve Bank of India
ROA	: Aktif Kârlılığı
ROE	: Özkaynak Kârlılığı
SPK	: Sermaye Piyasası Kurulu
TBB	: Türkiye Bankalar Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu

ŞEKİLLER

Şekil-1: Banka Kârlılığının Belirleyicileri 43

TABLOLAR

Tablo-1: Kârlılığı Etkileyen Değişkenler 44

Tablo-2: Bankalara Ait Temel Veriler 79

Tablo-3: Türkiye'de Para İkamesi (DTH / Toplam Mevduat) 82

Tablo-4: Bankacılıkta Yoğunlaşma (%) 93

Tablo-5: Bankacılık Sektörü Derinlik ve Aracılık Fonksiyonu 93

Tablo-6: Banka Gruplarına Göre Kredi Kullandırım Oranları (%) 95

Tablo-7: Banka Kârlılığı Konusunda Yapılan Çalışmalar 103

Tablo-8: 1990 – 1999 Döneminde Verileri Analiz Edilen Bankalar 105

Tablo-9: 2002 – 2012 Döneminde Verileri Analiz Edilen Bankalar 105

Tablo-10: Analizde Kullanılan Değişkenler 106

Tablo-11: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (1990 – 1999 Dönemi) 108

Tablo-12: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (2002 – 2012 Dönemi) 109

Tablo-13: 1990 – 1999 Dönemi için Hausman Testi 109

Tablo-14: 2002 – 2012 Dönemi için Hausman Testi 109

Tablo-15: Birim Kök Test Bulguları 110

Tablo-16: Aktif Kârlılığı (ROA) Tahmin Sonuçları 112

Tablo-17: Açıklayıcı Değişkenlerin Anlamlılık Seviyeleri 1990-1999 113

Tablo-18: Açıklayıcı Değişkenlerin Anlamlılık Seviyeleri 2002-2012 113

Tablo-19: Özkaynak Kârlılığı (ROE) Tahmin Sonuçları 117

Tablo-20: Açıklayıcı Değişkenlerin Anlamlılık Seviyeleri 1990-1999 118

Tablo-21: Açıklayıcı Değişkenlerin Anlamlılık Seviyeleri 2002-2012 118

GRAFİKLER

Grafik-1: Kârın Azamileştirilmesi 7

Grafik-2: Tam Rekabet Piyasasında Kâr Maksimizasyonu 10

Grafik-3: Monopol Piyasada Kârın Azamileştirilmesi 13

Grafik-4: Piyasa Yoğunlaşması (Yoğunlaşma Oranı) 17

Grafik-5: Oligopol Piyasada Dirsekli Talep Eğrisi 18

Grafik-6: Monopollü Rekabet Piyasasında İktisadi Kâr 21

Grafik-7: Yıllık Enflasyon 1990-2012 84

Grafik-8: Yurtdışı Bankalardan Temin Edilen Fonlar 2003-2012 89

Grafik-9: Sermaye Yeterliliği Rasyosu 2003-2012 90

Grafik-10: Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılık Göstergeleri 1990-2012 91

Grafik-11: Türk Bankacılık Sektörü Gelir ve Gideri 2007-2012 92

Grafik-12: Bütçe Açığı ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı (%) 94

Grafik-13: Toplam ve Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları (Milyar TL) 96

GİRİŞ

Üretim faktörlerini bir araya getirerek mal ve hizmet üreten iktisadi birimlerin temel amacı, kâr elde etmektir. Bu birimler, kâr elde ettiği sürece faaliyetlerine devam edeceklerdir. Kâr, iktisadi birimlerin rekabet gücünü artıracak ve yeni yatırımların finanse edilmesini sağlayacaktır. Para ve kredi sisteminin temel aktörü bankalarda, fon fazlası olan birimlerden fon açığı olan birimlere kaynak aktarımı fonksiyonunu yerine getirirken kâr maksimizasyonunu hedefler.

Bankalar, fon aktarım sürecinde mevduatı krediye dönüştürerek, bu işlemler karşılığında faiz ve komisyon geliri elde ederler. Ayrıca, aracılık faaliyetlerini yerine getirirken iktisadi büyümeye de katkı sağlarlar.

Bankacılık, devletin sıkı düzenlemeler yaptığı bir sektördür ve bankalar bu düzenlemeler altında faaliyet gösterirler. Bankacılık sektörü, iktisadi değişmelere karşı son derece duyarlı olup, bu değişmeler ekonominin zayıf tarafını da oluşturabilmektedir. Bu nedenle, sektörün içinde bulunduğu piyasa yapısının analiz edilmesi ve düzenlenmesi gerekmektedir.

Sermayenin uluslararası dolaşımının hızlanması ile dünyada sınır ötesi iktisadi faaliyetler artmakta; bu da rekabeti şiddetlendirerek verimsiz ve kârlılığı düşük iktisadi unsurları sistemin dışına atmaktadır. Diğer sektörlerden farklı olarak kaynak dağılımı konusunda da belirleyici olan bankacılık sektörü, ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınmasında önemlidir. Dünyada yaşanan siyasi ve iktisadi gelişmeler, bankacılık sisteminin dinamiklerini değiştirmiştir. Bankalar, artık daha fazla finansal araçla firma ve kişilere ulaşabilmektedirler. Bu önemli işlevlerinden dolayı bankacılık sisteminin kârlılık analizinin yapılması ve kârlılık kaynaklarının belirlenmesi ayrıca önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektöründe kârlılığın belirleyicileri incelenmiştir. İçsel, dışsal ve sektörel faktörler kullanılarak, aktif ve özkaynak kârlılığı panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. Çalışmanın amacı, Türkiye'de banka kârlılığını etkileyen unsurların araştırılması ve bulgulara dayalı olarak politika önerileri geliştirilmesidir.

Üç bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümünde, kavramsal ve kuramsal çerçeve sunulmakta; farklı yaklaşımları yansıtan kâr tanımları paylaşıldıktan sonra bankacılıkta kâr kavramına temas edilerek bankacılık sektörünün hangi piyasa yapısına sahip olduğu hususu üzerinde durulmaktadır. Kuramsal çerçeve bağlamında, farklı piyasalarda kârın azamileştirilmesi ve farklı iktisat okullarının kâr olgusuna bakışı ele alınmaktadır.

İkinci bölümde, bankacılık sektöründe kârlılığı belirleyen faktörler üzerinde durulmaktadır. Bu bölümde öncelikle, finansal kesimin önemi ve reel sektör ile ilişkisi; bankacılıkta kârlılığın göstergeleri olan aktif kârlılığı (ROA), özkaynak kârlılığı (ROE) ve net faiz marjı (NIM) kavramları tartışılmıştır. Daha sonra, içsel ve dışsal faktörlerin bir fonksiyonu olan banka kârlılığı, her iki faktör için ayrı ayrı birçok değişkenle açıklanmıştır. İçsel faktörler, bankalara özgü, bankaların kendilerinin kontrolünde olan değişkenler iken; dışsal faktörler, banka yönetimi ile doğrudan ilişkili olmayan fakat yasal ve ekonomik çevreden kaynaklanan, finansal kurumların tamamını etkileyen faktörlerdir. İkinci bölümde son olarak, yapısal özelliklerinden kaynaklanan riskler başta olmak üzere, genel iktisadi riskler ve piyasa riskleri gibi birçok riske maruz kalabilen bankacılık sistemi risklerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde, Türk bankacılık sektörünün görünümü, yapısı ve iktisadi büyüklükleri hakkında bilgi verildikten sonra, literatür incelemesi ile birlikte kârlılığın belirleyicileri açısından ekonometrik analiz yapılmıştır. Literatür kısmında, banka kârlılığı hakkında yapılmış ulusal ve yabancı kaynaklar taranmıştır. Ekonometrik analiz kısmında ise, Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamu sermayeli, özel sermayeli yerli ve özel sermayeli yabancı mevduat bankalarına ait veriler, stata programı kullanılarak panel veri yöntemi ile analiz edilmiştir. 1990 – 1999 ve 2002 – 2012 dönemleri aktif kârlılığı (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE) regresyon sonuçları ayrı ayrı sunulmuş ve nihayet bulguların bir değerlendirmesi yapılarak öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Üretim faktörlerini bir sistem içinde bir araya getirerek mal ve hizmet üreten iktisadi birimlerin temel amacı kâr elde etmektir. İktisadi birimler, kâr elde ettiği sürece faaliyetlerine devam edeceklerdir. Uzun dönemde elde edilen kâr, iktisadi birimlerin rekabet gücünü artıracak ve yeni yatırımlarını finanse etmesini sağlayacaktır. Bu bölümde, öncelikle iktisat ve işletme bilimi açısından kâr kavramı teorik olarak açıklanmıştır. Daha sonra, farklı piyasa yapılarında ve farklı iktisat okullarında kâr olgusu incelenmiştir.

1.1. KÂR KAVRAMI

İktisadi faaliyet anlamında mal ve hizmet üretimi, firmalar aracılığıyla gerçekleştirilir. Firmaların varlığı ve temel amacı ise kâr kavramı ile açıklanır. Firma sahipleri, üretim ve yatırım faaliyetlerine kâr beklentisi ile girerler. Firmalar, kârları artıran işlere girerken, kârlarını azaltıcı işlerden uzak dururlar. Bir firmanın kârını maksimize etmesi için, belli girdi miktarı ile maksimum üretim yapması ya da minimum girdi kullanarak üretimini gerçekleştirmesi gerekmektedir.

Tüketicilerin bazı mal ve hizmetlere olan talebi yüksektir ve bunlara daha fazla fiyat verirler. Mal ve hizmet üretiminin talebin üzerine çıkması, bir arz fazlası oluşturur ki bu da fiyat ve kârlılığı düşürür. Bu durumda firmalar, kârlılığı yüksek başka alanlara yönelirler. Yani, bireylerin tüketim kararları, firma kârlılıklarının belirleyicisi durumundadır.

Kâr, herhangi bir avantaj, kazanç, yarar, maddi değerdeki artış, gelirden tüm giderler çıktıktan sonra kalan pay ya da işletme gelirlerinin işletme giderlerini veya maliyeti aşan kısmı olarak tanımlanabilir (Seyidoğlu, 2002: 330).

Kâr, herhangi bir dönemde satılan malların satış tutarı ile bu malların maliyeti arasındaki farktır. Satış gelirlerinin maliyetlerden düşük olması durumunda işletme dönem sonu itibariyle zarar etmiş demektir. İşletmenin özvarlığında dönem içinde meydana gelen azalmalar zarar olarak adlandırılır. Muhasebe ve bilanço

çerçevesinde hesap dönemi sonucunun belirlenmesinde ve özvarlıklarında meydana gelen artışların saptanmasında, hesap dönemi başı özvarlığı ile hesap dönemi sonu özvarlığı karşılaştırılır (Usta, 2005: 50). Bu çerçevede kâr, işletmelerin hesap dönemi sonundaki özvarlığı ile hesap dönemi başındaki özvarlığı ya da başka bir deyimle, işletmenin hesap dönemi içinde elde ettiği gelir ile yaptığı giderler arasındaki olumlu farktır.

İşletme ve ekonomi bilimi açısından kâr kavramı farklı tanımlanmaktadır. İşletmeler için önemli olan muhasebe kârıdır. Muhasebe kârı, üretim giderlerinin toplam satış hâsılatından çıkarılması ile elde edilmektedir. Kâr, ekonomi bilimi açısından ise üretim giderleri ile beraber girişimcinin kaynakları için yapılan harcamaların, toplam satış hâsılatından çıkarılması ile elde edilmektedir. Ayrıca, işletme sahiplerine ait kaynakların fırsat maliyeti olarak da ifade edilmektedir (Frank and Bernanke, 2006: 218-219). Maliyetler, ücret, faiz ve ödenmiş veya ödenecek kira ve amortisman ve eskime masrafı gibi tüm giderleri içerir. Kâr, işletmeciler tarafından muhasebe kârı olarak algılanır. İktisat teorisi, genellikle muhasebe kârının gerçek kâr olmadığını söyler. Gerçek veya iktisadi kâra ulaşmak için fırsat maliyetleri (iş sahiplerinin işe yatırdıkları sermayeyi faizle borç vererek elde ettikleri gelir veya işletmenin arsa veya diğer kiralanabilir malları kendisi kullanmak yerine kiralayarak elde edebileceği gelir) muhasebe kârından düşülmelidir (Murad, 1953: 4-5).

Muhasebe kârı, gelirlerin giderleri aşan kısmı olarak tanımlamaktadır. Kârın muhasebe verilerine dayalı olarak hesaplanması, muhasebe teorisinden kaynaklanan sorunların kâr kavramında içerilmesi sonucunu doğurmaktadır. İktisat teorisine göre ise yatırımcılar, kârlarını maksimize etmek isterler. Bu nedenle, sermaye sahipleri, getirisi en yüksek olacak yatırım alanlarına yatırım yaparlar. Sermayenin en iyi yatırım alanına yatırılması, farklı yatırım alternatiflerinin birlikte değerlendirilmesi sonucunda belirlenebilir. Karar aşamasında farklı yatırım alternatiflerinin değerlendirilmesi, kaynakları bu alanda kullanmanın getirdiği alternatif maliyetin de hesaplamaya katılmasını gerektirmektedir. Bu değerlendirmeler göz önüne alındığında "iktisadi kâr", tüm kaynakların alternatif maliyetlerinin içerildiği kâr olarak ifade edilebilir (Shand, 2000: 65). İktisadi kâr kavramı, ilk kez 1890 yılında

bir mikro ekonomik analiz terimi olarak Alfred Marshall tarafından kullanılmıştır (Pagano, 2003: 2).

Muhasebe kârı ile iktisadi kâr arasındaki temel fark, özellikle giderin belirlenmesine ilişkin olarak ortaya çıkmaktadır. İktisadi kârın hesaplanmasında, işletme finansmanında kullanılan tüm kaynakların maliyeti göz önünde bulundurulmaktadır. Muhasebe kârının belirlenmesinde ise yalnızca borçlanma maliyetleri (faiz giderleri) dikkate alınmaktadır. Muhasebe kârının hesaplanmasında özkaynak maliyetlerinin bir gider olarak kabul edilmemesinden dolayı, diğer koşulların sabit kaldığı varsayımı altında, muhasebe kârı ekonomik kârdan daha yüksek bir tutarda hesaplanmaktadır (Sayılgan ve Gürdal, 2004: 124).

İşletme değeri üzerinde etkili olan kâr, işletmenin bir dönemde ürettiği katma değeri ortaya koyabildiği ölçüde, yatırım ve yönetimle ilgili finansal kararların doğru alınmasına yardımcı olur. İşletmelerin yöneticileri, hissedarları veya kredi verenleri, işletmeye ilişkin analizlerinde büyük ölçüde kârı göz önünde bulundururlar. Kâr, işletmenin bir dönemine ilişkin faaliyet sonuçlarını ifade etmekle birlikte, geçmiş dönemlerdeki kâr tutarlarından hareketle, gelecek dönemlerde sağlanabilecek kârın tahmin edilmesinde de kullanılmaktadır (Sayılgan ve Gürdal, 2004: 116).

Günümüzde büyük işletmelerin değeri, sermaye piyasalarında oluşan hisse senedi fiyatları tarafından belirlenmektedir. Bu da işletmenin kârlılık beklentisi ile orantılıdır. Firmalar, piyasa değerini artırmak istiyorlarsa kârlılıklarını artırmalıdırlar. Ancak, teknolojik buluşlar, üretim faktörlerinin ülkeler arasında serbest dolaşımı, uzmanlaşmış organizasyonlar ve ülkeler arasındaki sınırların kaldırılması rekabetin şiddetini artırmıştır. Artan rekabet ortamı, firmaların kârlılık seviyelerini azaltmaktadır. Firmaların, değerlerini artırmaları için daima yüksek kâr elde etmeleri ve rekabette avantajlı hale gelmeleri gerekmektedir. Yüksek kâr elde etmek ise rekabet üstünlüğüne sahip işletmeler tarafından yapılabilir (D'Aveni, 1995: 48).

1.2. FARKLI PİYASA YAPILARI VE KÂR

İktisadi sistemlerin temel amacı, refahın maksimum düzeye ulaşmasını sağlamaktır. Bunun için, üretimde optimum kaynak bileşimi, tüketimde optimum mal ve hizmet bölüşümünün sağlanması gerekmektedir. Kaynaklar verimli şekilde

kullanılarak en düşük maliyetle üretim gerçekleştirilmeli ve nihai kullanıcılara en düşük fiyattan mal ve hizmet temin edilmelidir. Böylece, hem üretimde hem de tüketimde etkinlik sağlanacaktır. İktisat teorisinde firma dengesi, firmaların faaliyet gösterdikleri piyasanın yapısal özelliklerine bağlı olarak ortaya çıkar. Alıcı ve satıcı sayısına bağlı olarak rekabet düzeyi, piyasa payı ve yoğunlaşma derecesi piyasa yapısını belirler.

Piyasalar, tam rekabet, monopol, oligopol ve monopollü rekabet piyasaları olarak dört farklı ayrıma tabi tutulur (Lipsey and Harbury, 1992: 154). İki uç piyasa türü olan tam rekabet ve monopol piyasa yapısı, günümüz dünya piyasalarında nadiren görülen modellerdir. Firmalar, genellikle iki farklı piyasa yapısından birinin içinde yer alır. Bunların birincisi, fiyat üzerinde belirleyici güçleri olmayan çok sayıda firmanın faaliyette bulunduğu monopolcü rekabet; ikincisi ise, fiyatı belirleyici güce sahip olan birkaç firmanın faaliyette bulunduğu oligopol piyasasıdır (Gwartney vd., 1992, 246-247). Tam rekabet ile monopol piyasaları arasında oluşan piyasa yapıları, firmaların piyasaya giriş çıkışları ve piyasada kalmaları açısından çok önemlidir. Bunların yanı sıra, fiyat ve çıktı stratejileri, dolayısıyla kâr oranları da önemli derecede piyasa türüne bağlıdır (Hirschey and Pappas, 1996: 596).

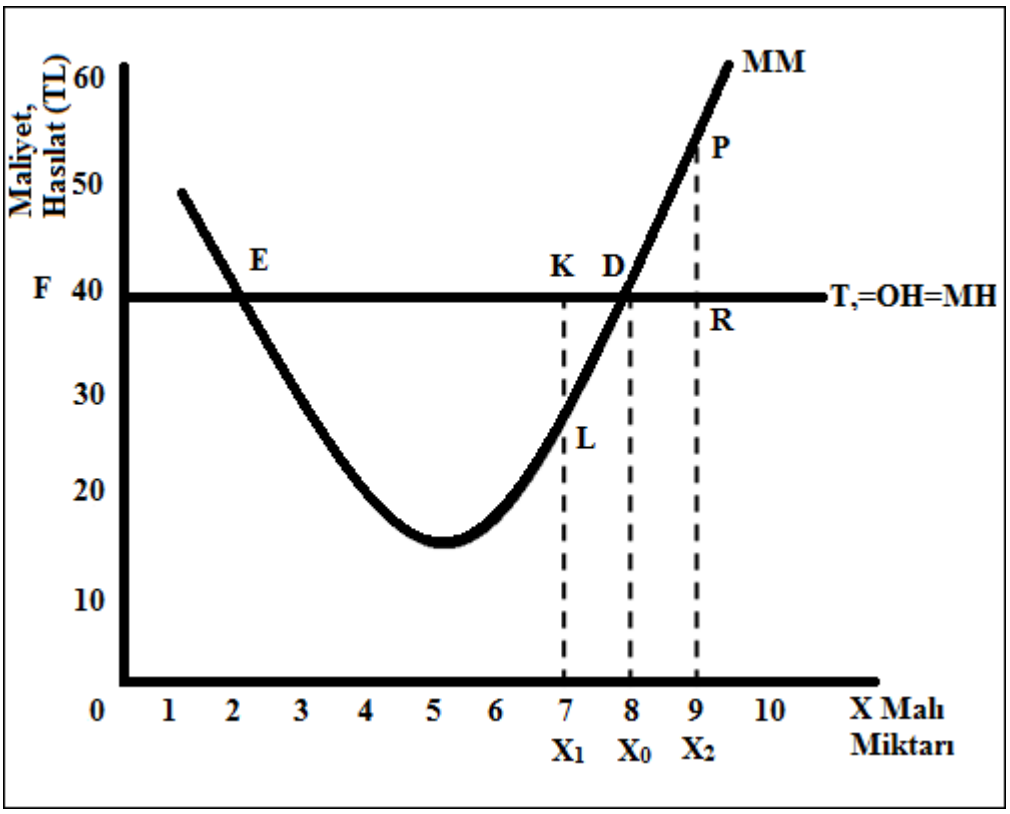
Piyasa rekabet stratejilerini değerlendirmek için öncelikle "firma nedir?" ve "farklı piyasa koşullarında nasıl davranır?" sorularının yanıtlanması gerekmektedir. Firma kavramının iktisat literatüründe birçok tanımı yapılmıştır. Fakat, bu tanımların her biri birbirini tamamlayıcı niteliktedir. Genel bir tanım yapmak gerekirse firmalar, mal ve hizmet üretmek üzere bir araya gelen ve kâr amacı güden organizasyonlardır (Tirole, 1988: 15).

Firmanın amacı kârı azamileştirmektir. Kârın azamileştirilmesi koşulları bütün piyasa türlerinde aynı değildir. Bununla birlikte bütün piyasa türleri açısından geçerli olan bazı ilkeler vardır.

Kâr azamileştirmesi ilkesi sadece kârı değil zararı da içine alır. Firmanın amacı kâr elde etmektir ama zararına çalışmak zorunda olduğu zamanlar da olabilir. Kârın azamileştirilmesi ve zararın asgarileştirilmesi şartları aynıdır (Türkay, 1994: 119). Bu durumu Grafik-1'de görebiliriz. Yatay eksende X malının miktarı dikey

eksende ise maliyet ve hasılat verilerini bulunmaktadır. Firmanın malı aynı fiyattan sattığını varsayalım. Bu nedenle firmanın ortalama hasılat eğrisi yatay eksene paralel bir doğrudur. Malın bütün birimleri aynı fiyattan satıldığı için ortalama hasılat yani fiyat aynı zamanda marjinal hasılat demektir. U şeklindeki MM eğrisi ise firmanın marjinal maliyet eğrisidir. Üretimi bir birim artırmanın firmaya maliyetini göstermektedir.

Grafik-1: Kârın Azamileştirilmesi

Kaynak: Türkay, Orhan (1994). İktisat Teorisine Giriş Mikroiktisat, Ankara: Adım Yayıncılık, s. 119.

Firmanın kârının azami olmasının ilk şartı marjinal maliyetin marjinal hasılata eşit olmasıdır: MM = MH. Bu eşitliğin sağlandığı üretim hacmi denge üretim hacmidir. Grafikte, marjinal maliyetle marjinal hasılatın eşitlendiği üretim hacmi OX_0'dır. Bu üretim düzeyinde marjinal maliyet ve marjinal hasılat DX_0'dır. X_0'dan önce mesela X_1 seviyesinde üretim yapan firma, KX_1 TL elde eder. Marjinal hasılat KX_1 olur. Aynı birim malı üretmenin maliyeti ise LX_1 liradır. Yani marjinal

maliyet marjinal hasılattan küçüktür. Bu birimi üretip satmakta firmanın çıkarı vardır. X_1 ile X_0 arasındaki üretim firmaya ek bir kâr sağlamaktadır. Üretim X_0 yerine X_1 ve X_2 seviyesinde tutulursa firma KLD üçgenin alanı kadar bir kârdan yoksun kalacaktır. Üretim X_2 seviyesine kadar artırılırsa firma DPR üçgenin alanına eşit zarar edecektir. Üretimi X_2'den X_0'a indirmek firmayı bu kadar bir zarardan kurtaracaktır. X_0 üretim hacmi denge üretim hacmidir.

1.2.1. Tam Rekabet Piyasası ve Kâr

Tam rekabet piyasasının ayırıcı özelliği, piyasadaki alıcı ve satıcıların tek başlarına fiyatı etkileme gücüne sahip olmamasıdır. Tam rekabet piyasası, piyasadaki tüm aktörlerin rekabet koşullarını aynı kılan ve denge fiyat düzeyinden satış yapılan piyasa modelidir.

Bu piyasayı ve varsayımlarını değerlendirmek için tam rekabet piyasası aktörlerini incelemek gerekmektedir. Tam rekabet piyasasının iki tarafı, tüketiciler ve üreticilerdir. Tüketicilerin, piyasanın talep eğrisini verdikleri kararlarla şekillendirerek, rasyonel tercihlerde bulunarak kendileri için en yüksek fayda düzeyini sağlayacak ürünleri talep etmeleri beklenir. Diğer tarafta üretimi gerçekleştiren firmalar, piyasa arz eğrisini oluşturmaktadır. Piyasada, arz ve talep bir araya gelmektedir.

Tam rekabet piyasası, dört varsayım ile tanımlanmaktadır. Bu varsayımlar, piyasada eksik rekabet koşullarının yaşanmamasını sağlamaktadır. Söz konusu varsayımlar; "atomizite", "homojenlik", "piyasaya giriş/çıkış serbestliği" ve "tam bilgi" olarak belirtilebilir (Begg vd., 2008: 141-142).

Piyasada çok sayıda alıcı ve çok sayıda satıcı olması "atomizite" varsayımıdır. Alıcı ve satıcı sayısındaki fazlalıktan kastedilen alıcı ve satıcıların tek başlarına fiyat seviyesini etkileyememesidir. Bir firmanın arz ettiği mal, toplam arz edilen malın çok küçük bir kısmını oluşturur ve tek bir firmanın arz seviyesindeki değişiklik sonucu piyasa fiyatında bir değişiklik olması beklenmez. Benzer bir varsayım tüketiciler açısından da geçerlidir. Bir tek alıcının talep değişikliği sonucunda piyasa fiyatında değişiklik meydana gelmez. Piyasa fiyatı, piyasa aktörlerinin toplu halde davranışlarına göre değişiklik gösterir (Ünsal, 2001: 287).

"Homojenlik" tam rekabet piyasasının bir diğer varsayımıdır. Üretilen mallar, farklı firmalar tarafından üretilse bile birbirlerinden farklı değillerdir. Bu varsayıma göre, mallar piyasada birbirlerinden farklılaşmazlar. Tüketiciler, bir firmanın ürettiği malı diğer firmanın ürettiği mala göre tercih etmezler. Ürün farklılaştırması ve reklam tam rekabet piyasasında göz ardı edilmiştir.

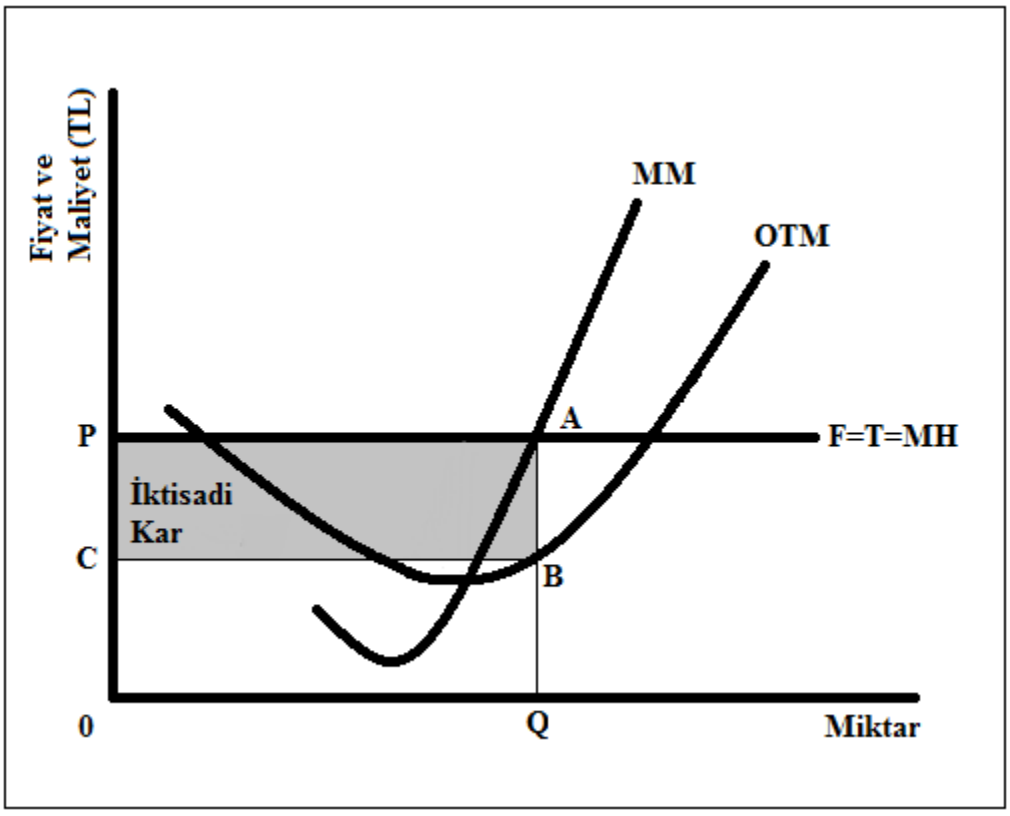
"Piyasaya giriş/çıkış serbestliği" varsayımı, firmaların piyasaya giriş ve çıkışlarının serbest olmasını ifade etmektedir. Ayrıca, piyasaya giriş veya çıkışları sırasında ek bir maliyetle veya zorlukla karşılaşmamaktadır. Bu zorluklara, günümüz piyasalarında var olan yasal kısıtlamalar da (patent, telif hakkı vb.) dahildir. Aynı zamanda, piyasaya giriş şartlarını olumsuz etkileyen büyük firmaların yarattığı ölçek ekonomilerinden ve teknolojik imkan kısıtlarından etkilenmezler (Varian, 1992: 220-221). Tam rekabet piyasalarında, piyasaya girişlerin serbest olması sayesinde aşırı kârlar uzun dönemde olmayacaktır. Uzun dönemde, etkin çalışmayan firmaların yerini, aynı üretimi daha düşük maliyetle gerçekleştirebilecek başka firmalar alacaktır. Piyasada bulunan firmalardan daha düşük maliyetle üretim ve satış yaparak kâr elde edecek potansiyel rakiplerin varlığı, piyasaya girişi cazip hale getirecektir. Sonuçta, giriş engeli olmadığından yeni firmalar piyasaya girecek ve hem fiyatlar hem de kârlar düşecektir (Günalp, 2002: 55).

Tam bilgi varsayımı, kâr maksimizasyonu sağlamayı hedefleyen üreticilerle, fayda maksimizasyonu sağlamayı hedefleyen tüketicilerin, hedeflerine ulaşmak için gereken bilgiye kolayca ulaşabileceklerini ifade etmektedir. Tam rekabet piyasasında, tüketici ve üretici için bilgi edinmenin ek bir maliyeti söz konusu değildir. Üreticiler üretim teknolojilerine, üretim mallarının fiyatlarına ve piyasa fiyatlarına dair bilgileri edinebilmekte; tüketiciler de malın kalitesine ve piyasa fiyatına dair bilgilere rahatlıkla ulaşabilmektedir.

Tam rekabet piyasasında faaliyet gösteren bir firmanın amacı, diğer bütün firmalar gibi kârını maksimize etmektir. Bunun için temel koşul, firma marjinal maliyetinin marjinal hasılatına eşit olmasıdır. Tam rekabet piyasasında, tek bir firmanın arz miktarındaki artış ya da azalışlar piyasa fiyatını etkilemediğinden, firmanın marjinal geliri malın fiyatına eşittir. Ayrıca, ortalama gelir, marjinal gelir ve fiyat eşitliği vardır. Yani, tam rekabet piyasasında, yatay talep eğrisiyle, firmanın

ortalama gelir ve marjinal gelir eğrileri aynıdır. Tek bir firma, piyasa fiyatından istediği kadar mal satabilmektedir. Firmanın talep eğrisinin sonsuz esnek olması nedeniyle, piyasa fiyatının üzerinde herhangi bir fiyattan satış yapması imkansızdır (McConnell vd., 2012: 166-168).

Grafik-2: Tam Rekabet Piyasasında Kâr Maksimizasyonu

Kaynak: Sloman, John (2003). Economics, New York: Prentice Hall, p. 160.

Grafik-2'de, firmanın kısa dönem kârını maksimize edeceği yer, marjinal maliyetin marjinal hasılata eşitlendiği A noktasıdır. Firma A noktasında Q kadar mal üretip bunu P fiyatından satarak dengeye gelecektir. Bu denge üretim miktarında maksimuma erişen toplam kârı PACB dikdörtgeninin alanına eşittir. Üretilen ve satılan Q kadar malın ortalama maliyeti BQ kadarken, ortalama hasılatı AQ kadardır. Ortalama hasılattan ortalama maliyet çıkartıldığında ortalama kâr elde edilir.

1.2.2. Monopol Piyasası ve Kâr

Monopol piyasası, tek bir satıcının bulunduğu ve onun üretip sattığı malın yerine kolayca ikame edilebilecek başka malların olmadığı bir piyasadır. Piyasanın tamamına tek bir firma sahip olduğu için monopol firma aynı zamanda endüstridir. Malın kolayca ikame edilebilir olmaması, tüketicilerin bu firma ürününe taleplerini sürdürmelerini zorunlu kılmaktadır. Monopol piyasalara başka firmalar girmek istediğinde karşılaşacakları zorluklar ve kısıtlamalar, eksik rekabet koşullarının devamına neden olmaktadır. Dolayısıyla tam rekabet piyasasının atomizite ve piyasaya giriş çıkış serbestliği koşulu monopol piyasalarda karşılanmamaktadır.

Monopol firmalar, fiyat ve üretim miktarı konusunda karar verirken başka firmaların davranışlarını dikkate almak zorunda değildirler. Fakat, karşı karşıya olduğu piyasa talebini kullanır. Monopol, piyasa talebinin çizdiği sınırlar içinde kendisi için en uygun kararı almak isteyecektir. Bir başka husus, piyasaya girişin kesin olarak imkansız olup olmamasıdır. Herhangi bir yolla piyasaya başka firmaların girmesi önlenebiliyorsa, firmaların monopol niteliği devam edecektir. Piyasaya girme imkanı varsa, monopolün davranışları mesela büyük kâr sağlaması, başka firmaları aynı alana çekebilir. Bu durumda, firmanın monopol niteliği ortadan kalkabilir (Türkay, 1993: 180).

Bir malın piyasası rekabetten monopole dönüştüğünde, arz daralırken, fiyat yükselir. Monopol, arz daralması ile kaybettiğinden fazlasını fiyat yükselişinden kazanabilmektedir. Monopol piyasalarda temel bakış açısı yüksek fiyattan, düşük arz ile elde edilecek gelir maksimizasyonudur. Monopol firmalar, zaman zaman fiyat farklılaştırmasına giderek, değişik fiyatlardan ürünlerini arz etseler bile aslında bulundukları piyasalarda yüksek fiyattan, düşük arz ile kârlılıklarını arttırma yöntemlerini sürdürmeyi tercih ederler.

Monopol piyasaların oluşmasına neden olan ve farklı firmaların piyasaya girmesini engelleyen başlıca kısıtlamalar; ölçek ekonomileri, yasal kısıtlamalar, devletlerin verdiği lisanslar, doğal kaynaklara sahip olma, patent ve telif hakkı gibi unsurlardır (Ertek, 2004: 244).

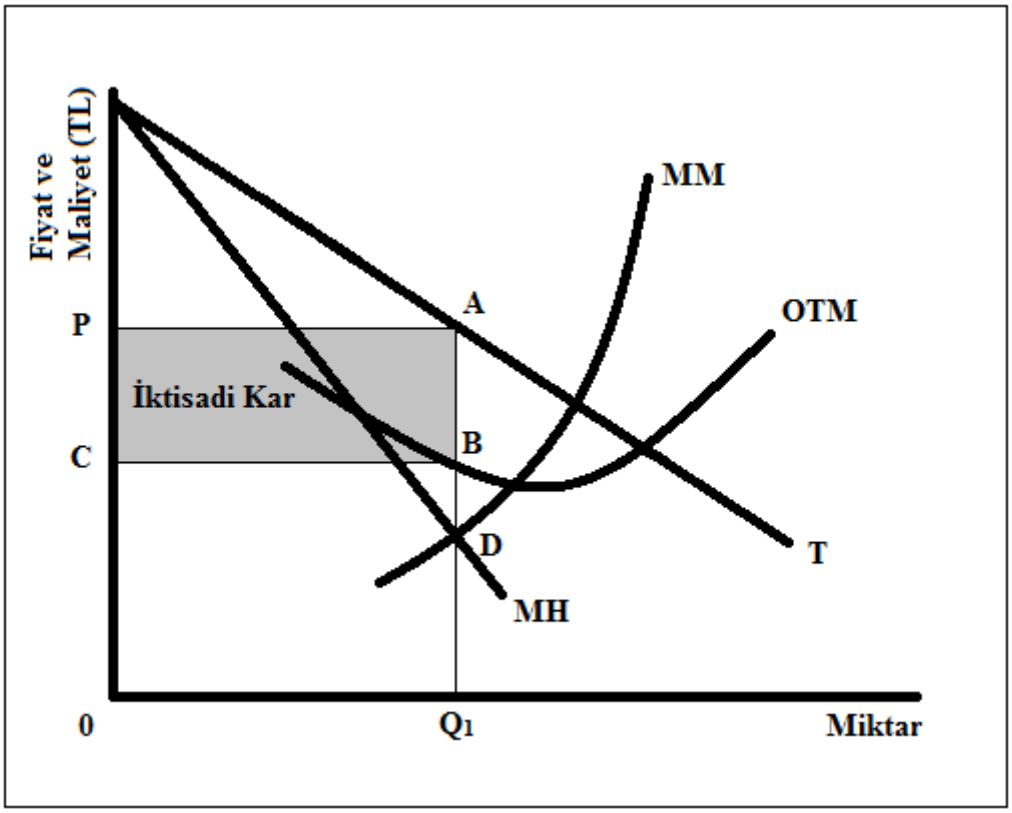
Monopol piyasaların oluşma nedeninin analiz edilmesi, monopol piyasasının değerlendirilmesinde uygun bir yöntemdir. Monopol piyasaların oluşma nedeni, tam rekabet piyasasının atomizite varsayımının bu piyasa türünde olmamasıdır. Ayrıca, firmaların söz konusu piyasaya giriş ve çıkışlarının sınırlı olması, monopole neden olmaktadır. Gelirin maliyetten yüksek olması nedeniyle bu piyasaya yeni firmaların girmesi, rekabet oluşturacağı ve gelirleri düşüreceği gerekçesiyle mevcut monopol firmalar tarafından istenmeyecektir. Monopol piyasa yapısının oluşmasında, bu piyasalara farklı firmaların girmesini tercih etmeyen monopol firmaların etkisi vardır. Monopol firmalar, yeni firmalar piyasaya girmek istediği takdirde piyasaya girişi engellemek için yasal zorunlulukları kullanacaklardır. Bunun dışında monopol piyasalarda, yeni firmaların girişini engelleyen "doğal monopol" koşullarının varlığı da etki eder. Doğal monopol koşulları; piyasanın yapısı nedeniyle, bir firmanın iki veya daha fazla firmadan daha düşük maliyet ile üretimini yapması ve daha düşük fiyat ile piyasaya arzda bulunmasıdır (Mosca, 2008: 2). Bu durum, monopol firmanın yüksek ölçekte üretim yapmasını sağlamakta ve maliyetlerini düşürmektedir. Küçük firmalar piyasaya girseler bile, piyasada mevcut monopolcü firmaların maliyet avantajı nedeniyle, onlarla rekabet etmeleri mümkün olmamaktadır.

Monopol piyasa yapısı, rekabet ortamının olmaması nedeniyle olumlu sonuçları olan bir piyasa türü değildir. Monopol piyasalar, toplumsal refah seviyesine de olumsuz etki ederler. Monopol piyasalarda faaliyet gösteren firmalar, piyasaya arz ettikleri mal miktarını artırdıklarında, satış fiyatı ve gelir seviyeleri düşer. Bu nedenle üretim miktarını azaltarak, ürün fiyatlarının seviyelerini yüksek belirlerler. Bu durum, tüketicilerin başka alternatifleri olmaması ve rekabetçi fiyat oluşmaması nedeniyle gelirlerinin daha fazla kısmının bu mal grubuna harcanmasına neden olur. Firmalar, ürünlerini marjinal maliyetlerin üzerinde satarak ve üretebilecek miktarın altında üretim gerçekleştirip fiyat seviyelerini artırarak verimsizlik yaratmakta; tüketiciler ise satın aldıkları ürünlere daha fazla kaynak ayırarak olumsuz etkilenmektedir (Lee and Brown, 2008: 411).

Monopol piyasada tek bir firma olduğundan bu firmanın talep eğrisi aynı zamanda piyasa talep eğrisidir. Tam rekabet piyasasındaki bir firmanın aksine monopol piyasasında firma, sattığı malın fiyatını etkileyebilir. Monopol firma, fiyat ve çıktı miktarını iktisadi kârını maksimum yapan seviyede belirler. Maksimum fiyat

genellikle kârı maksimum yapan miktardan azdır. Bu nedenle monopol firma, fiyatı maksimum seviyede belirlemez. Fiyat ne kadar yüksekse satışlar o kadar az olacaktır. Firma, kârı maksimum yapan miktarı üretir ve bu miktarı en yüksek fiyattan satar (Taylor and Weerapana, 2009: 271-274; Parkin, 2012: 304-305).

Grafik-3: Monopol Piyasada Kârın Azamileştirilmesi

Kaynak: Blink, Jocelyn and Ian Dorton (2012). Economics, New York: Oxford University Press. p. 128.

Negatif eğimli piyasa talep eğrisi (T), marjinal hasılat eğrisi (MH), marjinal maliyet eğrisi (MM) ve ortalama toplam maliyet eğrisinin (OTM) yer aldığı grafikte, firmanın marjinal hasılatı marjinal maliyete eşitlenen Q_1 üretim düzeyinde dengeye gelir. Ortalama hasılat AQ_1, ortalama maliyet ise BQ_1 kadardır. Ortalama hasılattan ortalama maliyet çıkarıldığında, ortalama kâr AB ortaya çıkar. Firma, Q_1 kadar mal üretip sattığına ve AB kadar kâr elde ettiğine göre toplam kâr, PACB dikdörtgeninin alanı kadardır. İktisadi kâr elde etmesine rağmen giriş engelleri nedeniyle piyasaya

uzun dönemde yeni firma giremeyeceğinden monopol firma kârlılığını devam ettirecektir.

Q_1'den daha az üretim düzeylerinde, marjinal hasılat marjinal maliyetten büyük olduğundan firma, ürettiği her ilave birim maldan pozitif kâr elde etmektedir. Bu nedenle, Q_1 seviyesinden daha az üretim miktarı kâr maksimizasyonu açısından uygun değildir. Q_1 denge seviyesinden daha fazla üretim durumunda da, marjinal hasılat marjinal maliyetten küçük olduğundan monopol firma, ürettiği her birim maldan negatif kâr elde edecektir. Q_1 seviyesinden daha fazla üretim miktarı da kâr maksimizasyonu amacı ile bağdaşmamaktadır.

1.2.3. Oligopol Piyasası ve Kâr

Oligopol piyasası, az sayıda satıcıya karşı çok sayıda alıcının bulunduğu piyasa yapısı olarak tanımlanabilir (Griffiths and Wall, 2004: 99). Bu piyasada, arz miktarının büyük bir kısmı ya da tamamı, sayılı birkaç firma tarafından karşılanmaktadır. Giriş engelleri nedeniyle piyasada mevcut az sayıdaki firma, uzun dönemde yüksek kârlar elde etmektedirler (Pindyck and Rubinfeld, 2009: 449). Yüksek teknolojiye dayalı, yoğun sermaye gerektiren bankacılık, otomobil, çelik, aliminyum ve petrokimya endüstrileri oligopol yapıdadırlar. Oligopol piyasa yapısında, homojen veya farklılaştırılmış mal üreten az sayıda firmanın piyasaya egemen olması durumu söz konusudur.

Büyük yatırım ve sermaye ihtiyacı nedeniyle az sayıda firmanın rekabet edebildiği enerji, ilaç, deterjan, ulaşım, medya ve bankacılık sektörü oligopol piyasa yapısındadırlar. Bu piyasaya girmek isteyen her yeni firma da, mevcut firmalarla rekabet etmek zorundadır. Pazarın büyüklüğü bellidir ve mevcut firmalar arasında paylaşılmıştır. Pazardaki paylarını korumak ve artırmak isteyen firmalar, oligopolistik davranışı tercih edeceklerdir. Dolayısıyla, piyasa yapısı, firmaların davranışını, fiyatı, kârı ve verimliliği etkilemektedir (Griffiths and Wall, 2004: 99-102). Bir endüstride oligopolistik yapının oluşmasında üç ana unsur etkilidir. Bunlar; ölçek ekonomileri, şirket birleşmeleri ve sıkı giriş engelleri şeklindedir (Ünsal, 2001: 403-438).

Oligopol piyasada, yüksek kârdan etkilenerek piyasaya yeni firmaların girmesi durumunda, uzun vadede rekabetin artması nedeniyle aşırı kâr elde edilemez. Piyasa payı yüksek oligopolistik firmalar, rekabeti sınırlandırma konusunda anlaşabilirler. Eğer birkaç firma, pazara yeni girişleri engellemek için fiyatları ve miktarı sınırlı tutma kararı alarak aralarında anlaşırlarsa, pazarı paylaşırlarsa ve diğerinin sınırında satış yapmama kararı alırlarsa oligopolistik güç oluştururlar (Sloman, 2003: 343). Oligopol piyasalarda firmalar, benzer ürün üretip sadece fiyat üzerinden ya da farklılaştırılmış bir ürün üretip fiyat, kalite ve pazarlama konularında rekabet ederler. Giriş engellerinden dolayı az sayıda firma vardır ve bu firmaların piyasa payı yüksektir. Firmalar, karşılıklı bağımlıdırlar ve kârlılıklarını artırmak için ortak hareket ederler. Ayrıca, az sayıda firma, kartel oluşturup kârlılıklarını artırabilirler. Kartel, çıktıyı sınırlamak, fiyatı yükseltmek ve kârı artırmak için birlikte hareket eden firmalar grubudur (Parkin, 2012: 342-343). Kartel oluşturan firmalar, tek firma gibi hareket ederek kârlarını artırmayı hedeflerler.

Oligopol piyasalarında firmaların uzun dönemli dengelerini sağladıkları minimum etkin ölçek büyüklüğüne tekabül eden üretim hacmi yüksektir. Çünkü, oligopolist piyasalarda yer alan firmalar, birim maliyetleri düşük tutabilmek için büyük ölçekli üretim yaparlar. Eğer, toplam piyasa talebi sadece optimum büyüklükteki birkaç firmayı destekleyecek düzeyde ise rekabet sadece bu birkaç firmanın hayatta kalmasını sağlayacaktır (Spencer and Amos, 1993: 247). Piyasada az sayıda firmanın bulunması, anlaşmalı satış fiyatını olanaklı kılmaktadır.

Oligopol piyasalarda faaliyet gösteren firmaların, üretim miktarı, fiyat ya da reklam konusundaki kararları, rakip firmaları yakından ilgilendirir. Tam rekabet piyasasında veya monopol piyasalarda olduğu gibi bu firmaların bağımsız hareket etmeleri beklenmez; fiyat ve satış politikalarında rakiplerinin tepkilerini değerlendirmek durumundadırlar.

Oligopol piyasalarında firmalar, genellikle fiyat konusunda rekabet etmekten kaçınmayı çok daha güvenli bulurlar. Bu firmalar piyasa paylarında bir yükseliş söz konusu değilse, mevcut paylarını korumak üzere reklam ve müşteri hizmetleri gibi fiyatı hedef almayan faaliyetleri daha çok tercih ederler. Fiyat düşürme politikası ise sadece talep azalması gibi durumlardan kaynaklanan baskılar altında ortaya

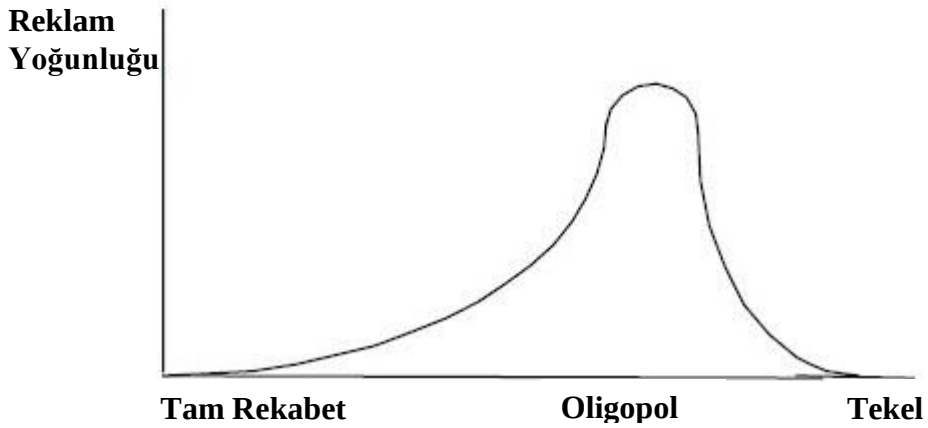
çıkmaktadır (Spencer and Amos, 1993: 248). Reklam, firmanın piyasa gücünü artırmak amacıyla insanları, bir firmanın ürününü satın almaya ikna ederek tüketici tercihlerinin değişmesine neden olur.

Yeni kurulan bir firma, belli bir markaya karşı bağımlılığı kırmak, kendi malını tanıtmak ve piyasa payını korumak için reklam harcamalarını artırmak zorundadır. Bu nedenle, piyasaya yeni giren firmaların reklam maliyetleri, endüstride belirli bir konuma sahip firmalarla kıyaslandığında daha yüksektir. Endüstrideki firmalar, yeni girecek olanlara kıyasla belirli bir mutlak maliyet üstünlüğüne sahip olacaklardır. Çünkü, belirli bir markaya alışkanlığı ve bağımlılığı olan tüketicilerin kararlarını etkilemek giderek güçleşir (Comanor and Wilson, 1967: 425-426). Reklam, piyasaya giriş engeline de neden olmaktadır. Tüketiciler, piyasada faaliyet gösteren firmaların ürünlerini talep etme eğilimi gösterirler. Bu da, piyasaya yeni girecek firmaların ürünleri için daha fazla reklam harcaması yapmasına ya da ürünlerinde daha fazla fiyat indirimine neden olur. Her iki durumda da piyasaya yeni giren firma maliyet baskısıyla karşılaşır (Fehr and Stevik, 1988: 113-114).

Firma açısından reklamlar aracılığıyla sağlanacak en iyi sonucun, büyük ölçeklerde gerçekleşeceği ileri sürülmüştür. Bundan dolayı, etkin bir reklam kampanyası, maksimum etkinliğe ulaşmadan önce, belirli bir düzeye ulaşmak zorundadır. Tek bir mesaj, ortalama bir tüketicinin davranışlarını etkilemeyebilir. Bu nedenle, reklamların daha sık tekrarlanması gerekebilir. Reklamların sık tekrarlanması ise yine bir maliyet unsuru olduğu için sadece büyük ölçekli firmalar bunu gerçekleştirebilir (Arndt and Simon, 1983: 234).

Oligopol piyasalarda, reklam ve diğer satış artırıcı faaliyetler, fiyat rekabetinden çok daha önemlidir. Aşağıdaki Grafik 4'de görüldüğü gibi, yoğunlaşma oranının düşük olduğu tam rekabet piyasası ve yoğunlaşma oranının yüksek olduğu tekelci piyasalarda reklam güdüsü oldukça düşüktür. Yoğunlaşma oranının yüksek seyrettiği oligopol piyasalarda, reklam güdüsünün maksimuma ulaştığı görülmektedir.

Grafik-4: Piyasa Yoğunlaşması (Yoğunlaşma Oranı)

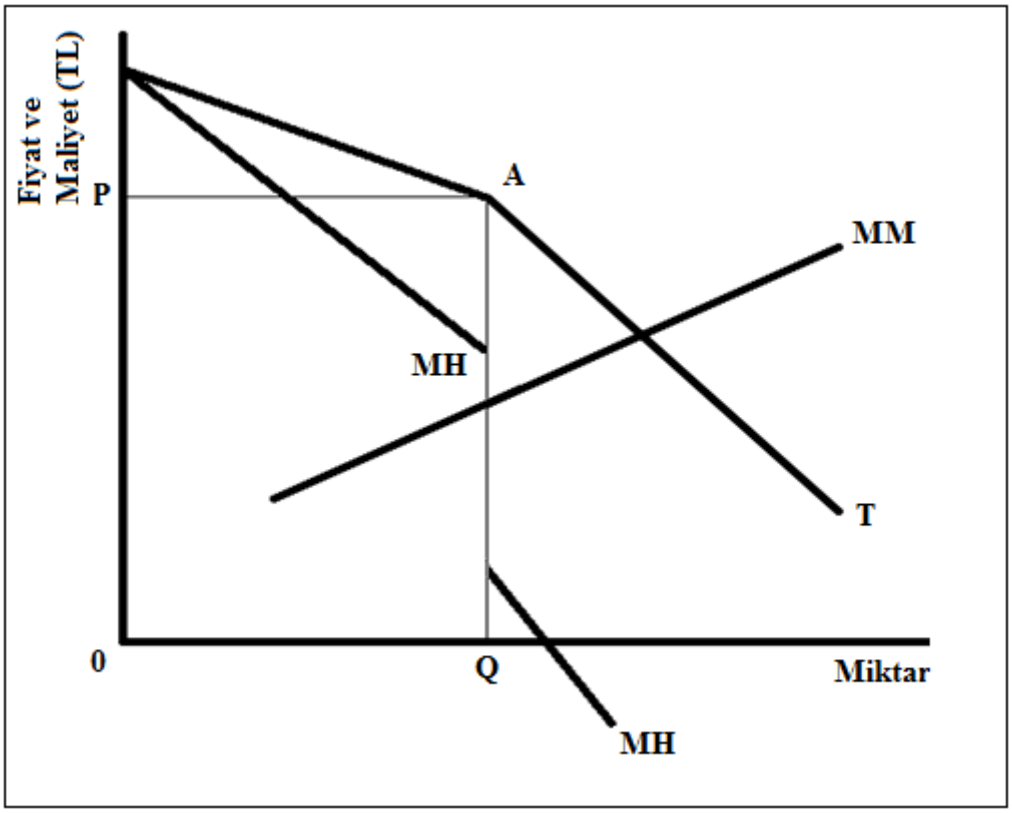
Kaynak: Ferguson, Paul R. and Glenys J. Ferguson (1994). Industrial Economics: Issues and Perspective, New York: New York University Press, p.68.

Oligopol piyasalarını açıklamak için çeşitli modeller geliştirilmiştir. Oligopol piyasa yapısında, firmalar arasında karşılıklı bağımlılık vardır. Karşılıklı bağımlılık, bir firmanın diğer firma ya da firmaların kararlarına gösterdiği tepkidir. Dirsekli talep eğrisi modeli, oligopolde fiyatın yapışkanlığını açıklamayı amaçlayan bir modeldir. Bu modelde oligopol firma, fiyatını düşürürse rakip firmalar da fiyatlarını düşürecekler; fiyatını yükseltirse rakip firmalar fiyatlarını değiştirmeyeceklerdir (Sweezy, 1939: 568-569).

Grafikte, firmanın karşı karşıya olduğu talep eğrisi (T)'dir. Her firma (T) talep eğrisi ile karşı karşıyadır. Üretilen malın fiyatının (P) olduğu ve bu fiyattan Q kadar mal üretilip satıldığı kabul edilmiştir. Firma talep eğrisinin (T), A noktasının solunda daha esnek olmasının yani dirsek yapmasının nedeni, firmanın fiyatını P seviyesinin altına çekince yakın ikame malı üreten diğer firmalar da kendisini izleyecek ve fiyattaki düşme talep miktarını fazla artırmayacaktır. Fiyatını düşüren firma, rakiplerine karşı fiyat avantajı elde edemeyecektir. Firmanın fiyatını P seviyesinin üstünde belirlemesi durumunda ise, rakipler onu takip etmeyecek ve fiyattaki yükselme nedeniyle talep miktarı büyük bir azalma gösterecektir. Fiyatını artıran firma en yüksek fiyata sahip olacak ve piyasa payı azalacaktır. Talep eğrisindeki dirsek, marjinal hasılat eğrisinde (MH) kopuk kırık oluşturur. Firma, kârını maksimize etmek için marjinal maliyetin marjinal hasılata eşit olduğu çıktıyı üretir. Bu miktar Q marjinal maliyet (MM) eğrisinin marjinal hasılat eğrisindeki AB

boşluğunu geçtiği yerdir. Q miktarı üretilerek kâr maksimize edilmiştir. Marjinal maliyet eğrisi (MM), A ile B arasından geçerse firma, fiyatını ve çıktısını değiştirmez. AB aralığı dışından geçmesi durumunda firma, fiyat ve çıktısını değiştirir. Bundan dolayı dirsekli talep eğrisi modeli, fiyat ve miktardaki değişmelere duyarsızdır.

Grafik-5: Oligopol Piyasada Dirsekli Talep Eğrisi

Kaynak: Begg, Fischer and Dornbusch, 2008: 172.

1.2.4. Monopollü Rekabet Piyasası ve Kâr

Monopollü rekabet piyasası, bir yandan tam rekabetin öte yandan monopolün bazı özelliklerini taşır. Tam rekabet piyasasındaki gibi monopollü rekabet piyasasında da firma sayısı çoktur. Firmalardan birinin kararı öteki firmaları hissedilir şekilde etkilemez. Monopollü rekabet piyasasını, oligopol piyasalardan ayıran özellik budur. Monopollü rekabette, firma sayısı çoktur ama her bir firmanın piyasaya arz ettiği ürün birbirinden farklıdır, homojen değildir (Türkay, 1994: 155). Monopol piyasa yapısında firmalar, piyasaya arz ettikleri malların satış fiyatlarını

belirlerken, piyasadaki rakip firmaların rekabetiyle karşı karşıyadır. Kısa dönemde tekel gibi kârlar elde edilebilir fakat, uzun dönemde piyasaya yeni firmaların girişi kârlılığı normal kâra düşürecektir.

Monopollü rekabet teorisi üç temel varsayıma dayanmaktadır (Seyidoğlu, 2006: 278): Ürün farklılaştırması yani satılan ürünlerin homojen olmaması, çok sayıda alıcı ve satıcı olması ve piyasaya serbest giriş-çıkış imkanı bulunması.

Tüketicilerin farklı zevk ve tercihlere sahip olması, müteşebbislerin tam rekabet piyasasının aksine, kendi rekabet stratejilerini oluşturmaları için uygun ortamı hazırlar. Firmaların, tüketici zevk ve tercihlerini, reklam gibi uygulamalarla, kendi ürünlerinin farklı algılanmasını sağlayacak şekilde etkileyerek ürettikleri mala olan talebi arttırma çabası monopollü rekabet piyasasını ortaya çıkarmıştır.

Monopollü rekabet teorisi, ürün farklılaştırmasına dayanmaktadır. Her bir firma, diğer firmaların fiyatlarını veri kabul ederek bir fiyat belirler. Firmalar, rakip firmaların mallarına ya da piyasaya yeni giriş yapacak firmaların mallarına tam ikame olmaması için ürün farklılaştırması yaparlar. Bu şekilde, her bir firma farklılaştırdığı mal üzerinde monopol bir firma gibi davranabilmektedir (Helpman and Krugman, 1985: 35). Ürün farklılaştırmasında amaç, malın tüketici gözünde diğer mallardan farklı olduğu izlenimini yaratmaktır. Ürün farklılaştırması sonucu malların yakın ikame durumunda olması, tüketicilerin aynı mal grubunda kalmalarına neden olmaktadır. Ürün farklılığı, gerçekte var olabilir ya da alıcının var olduğunu düşündüğü bir özellik olabilir. Ancak, alıcının tercihini var olduğuna inandığı özelliğe sahip olan maldan yana kullanması önem taşımaktadır (Koutsoyiannis, 1987: 238; Davut, 1994: 44). Ürün farklılaştırması ile birbirine yakın ikame malı haline gelen mallar, kalite, model, reklam ve marka yönünden farklılaşırlar.

Monopollü rekabet piyasasında bulunan çok sayıda firma, alıcılar tarafından farklı görünen ama aslında birbirine benzeyen mal ve hizmetler üretirler. Üretilen mal ve hizmetler birbirine çok yakın olsa da, alıcılar tarafından birbirleriyle ikame edilebilir olarak görülmezler. Örneğin, çok sayıda firma ayakkabı satmaktadır ama satıcılar ürünlerini farklılaştırmayı başarmaktadır. Farklılaştırma, bulunulan yer,

dizayn, kalite, marka değeri, prestij, hizmet kalitesi, müşteri ile yakın bağlar kurma ile müşterinin algısında yaratılmaktadır (Ragan and Thomas, 1990: 310). Arz edilen ürünün gerçekten farklılaştırılmasının yanında, tüketicinin bu ürünün gerçekten farklı olduğuna inanması da gerekmektedir. Farklı olduğuna inanılan mal için tüketicilerin, diğer mallara göre daha fazla fiyat ödemesi sağlanabilir. Rekabetin yoğun olduğu bu piyasada firmalar, ürettiği ürün ve hizmetlerine olan talebi artırabilmek için diğer firmalardan daha farklı davranmak zorundadırlar. Bu farklılaşma sayesinde firmaların mal ve hizmet fiyatı artacak ve firma daha kârlı hale gelecektir.

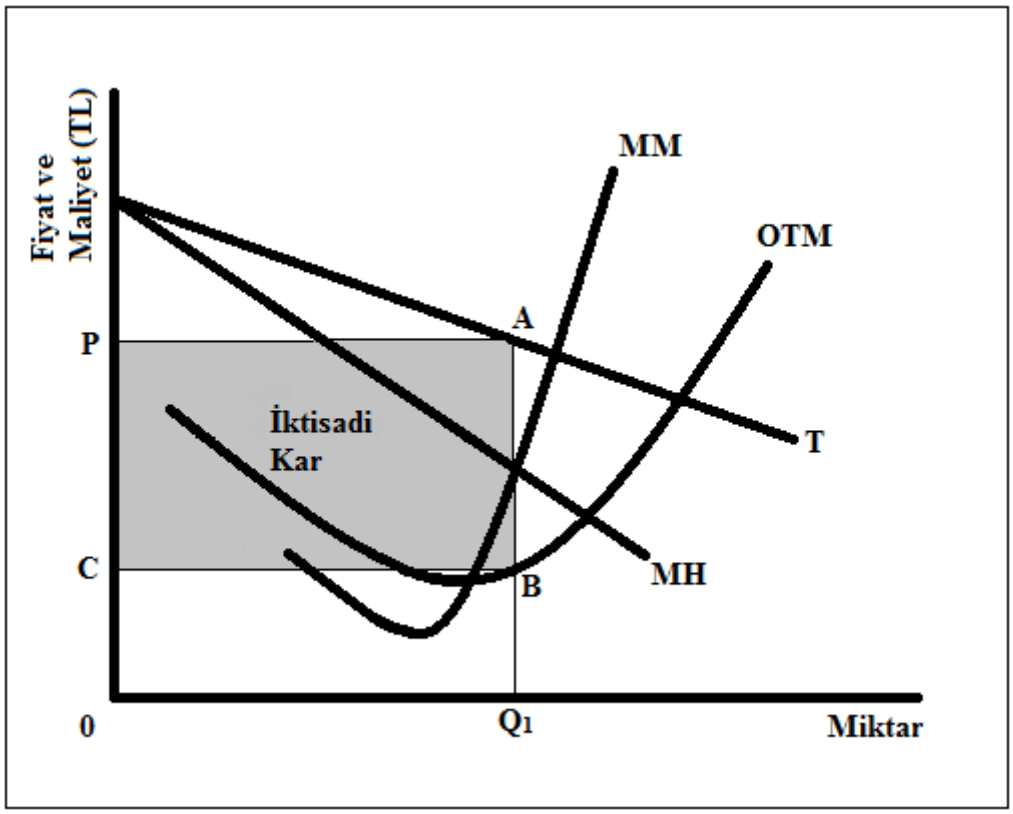
Monopollü rekabet piyasasında çok sayıda firma birbirlerinden bağımsız olarak hareket ederler. Bu, sayı olarak çokluktan öte, piyasada bulunan aktörlerin piyasanın rekabet koşullarını bireysel olarak değiştirememesi ve oligopol piyasasında olduğu gibi, bir firmanın gösterdiği davranışa bağlı olarak diğer firmaların değişiklik yapmaya yönlendirilmiyor olması anlamına gelir. Dolayısıyla firmaların piyasa davranışları, diğer firmalara göre değişmemektedir. Örneğin, otomotiv endüstrisi oligopol özellikler gösterirken, tekstil endüstrisi monopollü rekabet piyasası özelliklerini göstermektedir.

Monopollü rekabet piyasasının diğer bir özelliği ise, piyasaya giriş ve çıkışın serbest olmasıdır. Piyasaya giriş serbestliği, belli bir ürünün marka ve çeşitlerini üretme konusunda firmanın hiçbir engelle karşılaşmamasıdır. Piyasanın kârlılığını değerlendiren girişimciler, piyasaya girebilir veya piyasadan çıkabilir. Farklılaştırılmamış veya markasız bir ürün, tam rekabet şartlarında satış yapan bir firmanın maliyetlerine eşit fiyatla satılabilir (Demsetz, 1972: 594).

Monopollü rekabet piyasalarının piyasa için olumsuzluk yaratan etkileri de vardır. Denge halinde üretimin, tam rekabet piyasasına göre daha düşük olması ve fiyatın tam rekabet piyasasına göre yüksek olması, kaynak dağılımını bozucu yönünü ortaya çıkarmaktadır. Kaynakların bir kısmı üretime dahil olamamaktadır. Ürün farklılaştırması amacıyla yapılan reklam kampanyaları maliyetleri artırmakta; bu kampanyalar sonucunda kaynakların etkinsiz kullanımı söz konusu olabilmektedir (Mankiw and Taylor, 2006: 354-357). Ayrıca, monopollü rekabet modelinin varsayımlarımdan olan ürün farklılaştırması, piyasaya giriş engeli yaratan bir unsurdur. Ürün farklılaştırmasından kaynaklanan giriş engeli, yeni girecek firmanın,

piyasada pay sahibi olmak için mevcut firmalardan daha düşük bir satış fiyatı uygulamak zorunda kalması veya daha fazla satışı artırma maliyetine katlanması şeklinde ortaya çıkar (Davut, 1997: 198).

Grafik-6: Monopollü Rekabet Piyasasında İktisadi Kâr

Kaynak: Duffy, John (1993). Economics, New York: Wiley Publishing, p. 131.

Grafikte, monopollü rekabet firmasının kısa dönemde kârını nasıl maksimize ettiği görülmektedir. Firma, marjinal maliyetin marjinal hasılata eşit olduğu çıktıyı üretir. Bu denge seviyesinde, Q_1 kadar mal üretip bu malın tamamını P fiyatından satarak kârını makimize etmektedir. Toplam kâr, PACB dikdörtgeninin alanı kadardır. Bu kârlılık, uzun dönemde piyasaya yeni firmaların girmesine neden olacak ve kârlılık azalacaktır.

Monopollü rekabet piyasasında üretilen mallar yakın ikame malı olduğundan, firmaların oluşturduğu topluluğa endüstri yerine ürün grubu denir. Mal farklılaştırması nedeniyle firma, sattığı malın fiyatını belli ölçüde kontrol edebilir. Dolayısıyla, firma, malın fiyatını artırması durumunda yine de bir kısım mal

satabilir. O halde, monopollü rekabet piyasasında firmanın malına olan talep eğrisi negatif eğilimli olacaktır. Firmanın ürününün ikamesinin, monopol piyasasına göre daha fazla olması nedeniyle talep eğrisi daha esnektir. Monopollü rekabet piyasasında firma, üretim miktarını marjinal maliyeti marjinal hasılata eşit kılan bir düzeyde saptayarak, bu miktarı en yüksek fiyattan satmayı hedefler (Duffy, 1993: 129-130; Parkin, 2012: 326-327).

1.2.5. Piyasa Türleri Açısından Farklı Sektörler ve Bankacılıkta Kâr

Bankacılığın ekonomideki temel işlevi, finans kesimi dışındaki sektörlere ihtiyaç duydukları finansmanı sağlayarak, ekonomide borç verenler ile borç alanlar arasında aracılık görevini yerine getirip iktisadi büyümeye katkı sağlamaktır (Cetorelli, 2004: 544). Bu aracılık fonksiyonu, ekonomideki diğer sektörlere nazaran bankacılık kesiminin önemini artırmaktadır.

Piyasalarda hedeflenen, rekabet ile üretim maliyetlerinin aşağıya çekilerek, üretimde ve satışlarda etkinliğin sağlanmasıdır. Piyasa yapısını belirleyen unsurlar, o sektördeki firma sayısı, firmaların endüstriye giriş ve çıkışları ile ilgili kısıtlamaların derecesi, ürünü talep edenlerin sayısı ve üretilen ürünün homojenlik derecesidir (Artun, 1983: 57). Bankacılık sektörü, piyasa aksaklıklarının bulunduğu yapıdadır. Piyasada hakim firmaların olması ve giriş engellerinin varlığı nedeniyle banka sayısı sınırlıdır. Yüksek kârlılık koşullarında piyasaya yeni firmaların girmesi, giriş engelleri nedeniyle mümkün olamamaktadır.

Bankacılık sektörü, diğer sektörlerden farklı olarak kendine özgü özelliklere sahiptir. Diğer sektörlerde geçerli olan rekabet politikaları, bankacılık endüstrisine uygun değildir. Piyasanın istikrarsızlığa açık olması ve piyasa başarısızlıkları rekabetin yapısını değiştirmektedir. Asimetrik bilgi, ürün değiştirme maliyetleri ve dışsallıklar, giriş engelleri yaratmakta; bu da bankaların piyasalarında hakim konumda olmalarını sağlamaktadır. (Carletti, 2007: 17).

Bankacılık sektörünün nasıl bir piyasa yapısına sahip olduğunu belirlemek önemlidir. Piyasadaki banka sayısı ve bunların hakimiyet derecesi gibi ölçülebilir özellikler, aynı zamanda piyasadaki yoğunlaşmanın düzeyini de belirlemektedir. Bankacılık sektörünün piyasa yapısının belirlenmesinde, ölçek ekonomileri önem

kazanmaktadır. Bankalar, bilançolarının hem aktif hem de pasif tarafı ile ürün yaratabilmektedirler. Bu çerçevede bankacılık sisteminde geçerli piyasa yapısı, doğal oligopoldür (Bikker, 2004: 4). Sistemin işleyişinde büyük bankaların belirleyici olması ve diğer küçük bankaların bunları takip etmesi, homojen malın olduğu bankacılık piyasasında oligopolistik yapının varlığını göstermektedir. Oligopol piyasada, en az iki firma vardır ve bu firmalar piyasa fiyatını etkileyebilecek bir büyüklüğe sahiptirler.

Oligopol piyasalarda firmaların ürettiği mallar tam ikame değildir. Firmalar, belli bir düzeye kadar farklılaşmış mallar üretirler. Sundukları ürünler birbirinden ne kadar farklılaşırsa o kadar büyük avantaj elde ederler. Rekabet avantajı sağlamak için fiyat rekabeti yerine, ürün farklılaştırma ve reklam politikası en çok uygulanan yöntemlerdir.

Rakipler, birbirlerinin davranışlarını analiz ederek hareket ederler ve faaliyetlerini belirlerler. Örneğin, firmaların piyasa fiyatını etkileyemediği ve pasif fiyat alıcıları (price takers) olduğu tam rekabet piyasalarının aksine, oligopol piyasa yapısında faaliyet gösteren firmalar, tüm piyasa katılımcılarını zarara uğratacak fiyat politikalarından kaçınırlar. Bu durum bir tür "zımni anlaşma"dır (Kraft, 2006: 3).

Oligopol piyasa yapısında piyasaya giriş zorlukları vardır. En önemli giriş engeli, bankacılık sektöründe de olduğu üzere, yüksek sermaye zorunluluğudur. Ayrıca, hükümet lisansları ve patent gibi düzenlemeler de giriş zorluklarını artırmaktadır.

Bankaların asgari sermaye gereksinimleri için bankacılık otoriteleri tarafından getirilecek düzenlemelerde banka kayıplarına/zararlarına karşı tampon işlevi görme, iflas durumunda alacaklıları koruma, aşırı risk alımını önleme gibi başlıklar önde gelen amaçlar arasında yer almaktadır (Tarullo, 2008: 16).

Piyasada rekabetin oluşabilmesi için alıcı ve satıcı taraflardan her birinin piyasa hakkında bilgi sahibi olması gereklidir. Piyasada eksik bilginin varlığı oligopollerin oluşmasına katkı sağlamaktadır. Reklam politikası da eksik bilginin varlığını artırmaktadır.

1.3. FARKLI İKTİSAT OKULLARINDA KÂR

İktisat literatüründe farklı akımlar ve okullar bulunmaktadır. Dönemsel olarak farklı olay ve iktisadi gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan bu akım ve okullar, iktisadi olayların açıklamasında önerilerde bulunmuş ve çözüm üretmeye çalışmışlardır. Bu düşünce okullarının kârlılık konusunda da görüşleri vardır.

1.3.1. Klasik İktisat Ekolünde Kâr

İktisatın bir bilim olarak ortaya çıkışı, Adam Smith'in (1723-1790) "Ulusların Zenginliği" başlıklı kitabı 1776 yılında yayınlaması ile başlamıştır. Adam Smith, sadece klasik iktisat diye adlandırılan bir ekonomik düşünce sisteminin kurucusu olmakla kalmamış, kendinden sonra gelen düşünce sistemlerine de kaynaklık etmiştir (Savaş, 2000: 259). Smith'in iktisadi ilkelerini dayandırdığı temel esaslar; "özgürlük" (liberalizm) ve "görünmeyen el" kavramlarıdır. Sistemin merkezinde, kendi çıkarlarını takip ederken toplumun refahını da artıran fert vardır (Savaş, 2000: 269).

Neo-klasik yaklaşımla birlikte Klasik iktisat ekolü, 1929 Büyük Bunalımı'na (Great Depression) kadar iktisat teorisine hakim olan görüştür. Teoriye göre, arz-talep mekanizmasının işleyişi, işsizlik ve üretim yetersizliği gibi sorunları kendiliğinden çözmeye yeterlidir. Sendikalar ve asgari ücret gibi kurumsal ve yasal düzenlemeler, mevcut işsizliğin ve atıl üretim kapasitesinin tek sorumlusudur (Savaş, 1994: 165). Kendi ferdi çıkarları peşindeki bireyler, faydalarını maksimize etmeye çalışırken, içinde bulundukları toplumun da refahını yükselteceklerdir. Tam rekabet ve serbest piyasa şartlarında, kaynaklar tam olarak kullanılarak ekonomi kendiliğinden dengeye gelecektir. Ücret ve fiyatlar esnek olduğu sürece, tam istihdam seviyesine ulaşılacaktır (Ardıç, 2011: 60).

Klasik okul, tasarruf kavramına verdiği önemle kendinden önceki ekollerden ayrılır. Tasarruf, sermaye birikimin kaynağıdır. Ekonominin gelişmesinde sermaye birikimi, üretim tekniği değişmesiyle birlikte rol oynar. Gerek tasarruf gerekse yatırım, kâr haddinin fonksiyonudur. Bunları gerçekleştiren de girişimcidir. Ekonominin gelişmesi tasarruf ve yatırıma, bunlar da kâr haddine bağlı olduğuna göre, kâr haddini düşürecek etkenler ekonomiyi durgunluğa götürecek nedenler

olarak sayılabilir. Kâr haddi düşerse, tasarruf azalıp, tüketim artar. Tasarruf, kâr haddinin fonksiyonudur. Kâr haddi yükseldikçe tasarruf artar, düştükçe azalır. Kâr haddi, bir minimum risk primini karşılayacak düzeye düşmüşse, birikim tamamen duracaktır (Kazgan, 2006: 90-91).

1.3.2. Neo-Klasik İktisat Ekolünde Kâr

1870'lerde marjinalist yaklaşımın doğuşu ve yükselişi ile şekillenen neo-klasik iktisat, büyüme, bölüşüm ve emek-değer teorisinin merkezi konumda olduğu klasik düşünce sisteminde önemli değişmelere neden olmuştur. Neo-klasik iktisat okulunun temelini oluşturan marjinalist devrim, emek-değer teorisinin yerine, mal tüketiminin yarattığı sonuç olan sübjektif fayda kavramına dayalı bir değer teorisinin geçirilmesi ve "toplam ürün" ile "toplam talep" kavramları korunmakla birlikte, "marjinal ürün" ve "nihai talep" kavramlarının odak noktası haline getirilmesi sonucunu doğurmuştur. Marjinal analiz yöntemi, ekonomik yaşamın tüm alanlarına uygulanabilecek güçlü bir yöntem olarak iktisadi araştırmaların yönünü değiştirmiştir (Telatar, 2004: 43).

Neo-klasik iktisat, fayda değer kuramı ile klasik ekonominin emek değer kuramına bir alternatif getirerek 1870'lerden itibaren gelişmeye başlamış ve 1960'lara kadar iktisat biliminde egemen yaklaşım olma niteliğini korumuştur. Bu gelişme içinde farklı aşamalarda farklı düşünce tarzlarının ve ekollerin ortaya çıktığı görülmektedir. Walras ve Pareto'nun Lozan ekolü, Marshall'ın egemen olduğu İngiliz ekolü, Menger, Wieser ve Böhm-Bawerk'in Avusturya ekolü, Clark ve Fisher'in Amerikan ekolü bunlar arasındadır (Akyüz, 1980: 89).

Neo-klasik iktisat okulu; ihtiyaçların sonsuz, kaynakların ise kıt olduğundan hareket etmekte, her toplumda sonsuz ihtiyaçlar karşısında sınırlı kaynaklarla karşı karşıya kalan bireysel karar alıcıların, bu kaynakları en etkin şekilde kullanmak için fayda ve kâr maksimizasyonuna yöneldiklerini belirtmektedir (Dinler, 2002: 30). Buna göre, üretim, tüketim ve birikim gibi ekonomik olgular, bireysel karar ve seçimlerin uygulanması sonucunda ortaya çıkmakta ve fiyat mekanizması bu karar ve seçimler arasında uyum ve denge sağlamaktadır. Neo-klasik okulunun amacı,

gelir düzeyini veri alarak fiyat mekanizması sayesinde, piyasanın birey faaliyetlerini en iyi şekilde düzenleyen bir araç olduğunu göstermektir (Guerrien, 1999: 161).

1.3.3. Marksist İktisat Ekolünde Kâr

1867 yılında yayımlanmış olan Kapital'de Karl Marx, Adam Smith'in klasik iktisat modelini eleştirerek alternatif bir model önermiştir. Bu sistem, değişmez bilimsel yasalarla, kapitalist sistemin ölümcül şekilde kusurlu olduğunu, doğası gereği sermayedarları kollayıp işçileri sömürdüğünü ve de sonunda kendi kendisini bitirecek bir kriz eğilimine sahip olduğunu göstermeyi amaçlamıştır (Skousen, 2005: 151).

Sermaye, sabit sermaye ve değişir sermaye olmak üzere ikiye ayrılır. Sabit sermaye, binalar, makineler ve hammaddelerdir. Sabit sermaye, malların üretiminde kullanılan bütün üretim araçlarının içerdiği işgücü miktarının toplumsal bir ifadesidir. Marx'a göre makineler değer yaratmaz. Ancak, makineler insan emeğine katkıda bulunmakta ve verimi artırmaktadır. Değişir sermaye ise, işgücünün değeri veya ücretin satın aldığı malların içerdiği işgücü zamanıdır. Artık değeri yaratan değişir sermayedir. Sabit sermaye (c), değişir sermaye (v) ile gösterilirse; firmanın toplam sermayesi (C)=c+v olacaktır. Artık değer, sadece değişir sermayeden yani emekten doğar. Kâr ise toplam sermayeden yani sabit ve değişir sermayeden sağlanan paydır (Özgüven, 1992: 179).

Artık değer kuramı ile kapitalist sistemde, rant, kâr ve faiz gibi gelir türlerinin, emek karşılığı olmayan kazançların gayrı ahlakiliği anlatılmaktadır. Artık değer, bir malın değeri ile o malı üretmek için tüketilen faktörlerin değeri arasındaki farktır. Hammadde, yardımcı malzeme ve iş aletleri üretim sırasında kendiliğinden değer artırmadıkları için sabit sermayeyi; işgücü ise, hem kendi geçimine yetecek ücret hem de artı değer doğurduğu için değişir sermayeyi oluşturmaktadır (Marx, 2000: 209).

Marx'a göre, sermaye birikiminin kaynağı kârdır. Kâr beklentisi, sermayedarların yatırımlarını etkileyen temel unsurdur. Sermayedarı harekete sevk eden şey, kâr elde etme gayesidir. Sermayedar, bu amaçla işçilere para ödemekte (M), işçileri çalıştırarak onların emeğini mala çevirmekte (C), bu malı kendilerine

mal olan bedelden daha fazlasına satarak (M*), aradaki farktan (M-M*) yani artık değerden diğer bir ifade ile işçiyi sömürme olanağından yararlanarak kâr elde etmektedir. Marx, gelirin ücret ve kâr arasında dağılımını incelemiştir. Azalan verimler kuramını kabul etmediği için rant ile kâr arasında bir ayrım yapmamıştır. Marx'a göre kârın kaynağı artık değerdir. Artık değer kuramı, onu kâr haddi kuramına götürmekte ve malların içerdiği işgücü zamanı ile işgücünün değeri arasındaki fark aynı zamanda kârı belirlemektedir (Akyüz, 1980: 32).

Sermayedar sınıfın geliri, çalışan sınıfın sömürüsü anlamına gelen artık değeri ifade eden kâr olarak ortaya çıkmaktadır. Sorun, kapitalistlerin gelirlerinin tüketim harcamaları için kullanılmayan kısmını, sermayelerini yeniden üretmek için yatırım amaçlı kullanıp kullanmayacaklarıdır. Marx'a göre, karar alma sürecinde kapitalistlerin kâr etme güdüsü belirleyici olmaktadır. Sermayedarların, yatırım yapmak yerine paralarını elde tutmayı tercih etmeleri, sadece kâr oranlarında büyük düşüş beklentisi halinde söz konusu olabilir (Sardoni, 1991: 226-227). Kâr oranı, alışılmış kâr oranının altında kalırsa, sermayedar sınıf, sermayesini para olarak ellerinde tutacaktır. Yapılacak yatırımların ertelenmesi, çevrim sürecini kesintiye uğratacak ve aşırı üretim sonucunu beraberinde getirecektir. Vurgulanması gereken nokta, krizin ortaya çıkması için kâr oranının ortadan kalkması ya da negatif olması gerekmediğidir. Gereken sadece daha olumlu koşullar ortaya çıkıncaya kadar sermayedarı elinde para bulundurmaya teşvik edecek düzeyde, yani alışılmış kâr oranı düzeyinin altında bir kâr oranının varlığıdır (Sweezy, 2007: 145-146).

1.3.4. Keynesyen İktisat Ekolünde Kâr

John Maynard Keynes, 1935 yılında George Bernard Shaw'a bir mektup yazarak, ekonomi teorisi ile ilgili bir kitap yazdığını ve kitabın iktisadi sorunlara farklı bir bakış açısıyla yaklaştığını, bu kitabın gelecek on yıl içinde büyük yankı uyandıracağını ve iktisat teorisi üzerinde büyük bir değişim yaratacağını ifade etmiştir (Wray, 1998: vii). Keynesyen düşünce, kendisinden önceki yüz elli yılı aşkın süre ekonomide geçerliliğini sürdüren klasik iktisadi düşüncenin eksikliklerine eleştiriler getiren J. Maynard Keynes tarafından ortaya konulmuştur.

1929 Büyük Bunalımı (Great Depression) iktisatçılar tarafından, modern makroekonominin başlangıcı olarak kabul edilir. 1929 yılında başlayan ekonomik daralma; banka paniği, deflasyon, iflaslar ve iktisadi kaynakların tam olarak kullanılamaması sonuçları ile ortaya çıkmıştır. Bu dönemde uygulanan politikalar, insanların bu politikalara tepkisi ve büyük bunalımın sonuçları, ekonomi alanında bir çok çalışmanın konusu olmuştur (Temin, 1976: 40). Keynes'e göre, bankacılar ve iş adamları arasındaki işbirliği ve uzlaşma, ekonomik değişimin anahtarıdır. Finansal ilişkiler karmaşık bir yapıda olmasına rağmen, sistem davranışlarının en önemli belirleyicisi kâr düzeyleridir (Minsky, 1992: 4-5).

Keynesyen teori, işsizliğin ve yetersiz üretimin temel sebebi olarak toplam talepteki yetersizliği görür. Tüketicilerin, üreticilerin ve devletin yeterli kadar tüketmemesi, başta emek olmak üzere bütün üretim faktörlerinin atıl kalmasına neden olur. Teoriye göre, iktisadi yaşamda karşılaşılan konjonktürel dalgalanmalar, toplam talepteki ve özellikle yatırım harcamalarındaki hareketlilikten kaynaklanır. İşsizlik ve durgunluğu önlemek için toplam talebin artırılması gereklidir. Enflasyonun da nedeni, toplam arzı aşan toplam taleptir. Enflasyonla mücadelenin en etkili yolu, talebi kısmaktır ki bu da işsizliği artırır (Savaş, 1994: 166).

Tüketim harcamalarının artması için gelir seviyesinin yükselmesi gerekmektedir. Gelir seviyesinin yükselmesi ise yatırımların artmasına bağlıdır. Yatırım kararlarının verilmesinde ise iki faktör etkili olmaktadır; faiz ve sermayenin marjinal etkinliği. Yatırım kararlarının oluşmasında piyasa faiz oranları dikkate alınmakla birlikte yatırımların sonucunu, sermayenin marjinal etkinliği ile ilişkili beklentiler belirlemektedir. Çünkü, Keynesyen teori, yatırımın temel belirleyicisi olarak faiz oranlarını göstermektedir. Sermayenin marjinal etkinliği ile tanımlanan, kâr beklentisi ile cari faiz oranları (finansman maliyetleri) arasında fark oluştuğunda ve bu fark girişimci tarafından "tatmin edici" olarak değerlendirildiğinde yatırım kararı alınmaktadır. Girişimcinin yatırıma yönelmesi için sadece kredinin ucuz olması (faizin düşük olması) yeterli olmamaktadır. Yatırım kararları, "kârlılık beklentisi boyutunda" belirlenmektedir (Paya, 1998: 232). Yatırım kararları, kâr elde etme umudunun olup olmamasına, bu ise faiz oranı ile yatırımcıların yaptıkları yatırımdan bekledikleri kazanç arasındaki ilişkiye bağlıdır.

Keynesyen teoride tasarrufları belirleyen, klasik sistemdeki gibi faiz oranı değil gelir düzeyidir. Faiz oranı, daha çok tasarrufların nasıl kullanılacağı konusunda yol göstericidir. Girişimcilerin yatırım kararı, esas olarak talep konusundaki beklentilerine bağlıdır (Guerrien, 1999: 112). Kârlılık beklentisinin olumlu olması durumunda yatırımlar artacaktır.

1.3.5. Post Keynesyen İktisat Ekolünde Kâr

Post Keynesyen İktisat Okulu, Cambridge ekolüne dayanan ve Keynesyen doktrinin ana düşüncesini makroekonomik reel problemler ölçüsünde yorumlamak amacı taşıyan heterodoks bir iktisat okuludur. Okulun temelini, John Maynard Keynes'in "İstihdamın, Faizin ve Paranın Genel Teorisi" kitabı oluşturmaktadır (Lavoie, 2006: 2). Temel amacı, reel ekonomideki sorunları iktisadi analiz çerçevesinde açık bir şekilde ortaya koyarak henüz tamamlanmamış olan Keynesyen devrimi sonuçlandırmaktır. Bunu yaparken de, gerçek dünya sorunlarını analiz ederek, ekonominin nasıl işlediğini ve nasıl işlemesi gerektiğini açıklamaya çalışmaktadırlar. Post Keynesyenler, Keynes'in vurguladığı şekilde efektif talebi ön plana çıkarmışlardır. Bu nedenle efektif talep ilkesi, Post Keynesyen ekonominin temelini oluşturmaktadır. Neo-klasik ekonomiye göre, ekonominin asıl sorunu, kıt kaynakların nasıl dağıtılacağıdır. Post Keynesyenlere göre ise sorun, kaynakların nasıl dağıtılacağı değil, nasıl genişletilebileceği ve mevcut olan talep yetersizliğinin nasıl giderilebileceğidir (Arestis, 1996: 112).

Post Keynesyen düşüncenin uzun bir geçmişi olmasına rağmen bir okul olarak ortaya çıkması 1970'lerin ikinci yarısında olmuştur. Özellikle, Post Keynesyenlerin kendilerini ifade edebilecekleri akademik ve politik çevrelere kendilerini duyurup, aktarabilecekleri kitap ve dergilerinin ortaya çıkmasının önemli bir payı vardır (Lavoie, 2006: xiii).

Post Keynesyen iktisat, iktisat teorisini anlamak için yeni fikirler geliştirmiştir. Bu ekolün amacı, Keynes ve Kalecki'nin görüşlerini iyileştirerek bu görüşleri, Keynes'in Genel Teori kitabının sınırları etrafında genişletmek ve böylece Keynesyen devrimi tamamlamaktır (Chick, 1995: 20).

Banka kredilerinin büyük bir kısmı genellikle büyük şirketlere verilir. Büyük şirket yöneticileri, kredi şartlarını ticari banka yöneticileriyle pazarlık yaparak belirlerler. Merkez bankası, kredi faiz oranını düşürerek kredi talebini teşvik edebilir. Post Keynesyenlere göre, faiz oranlarındaki düşüşün kredi talebini artırıp artırmayacağı, girişimcilerin kâr beklentisine bağlıdır. Eğer, kârlılık beklentileri güçlüyse, faiz oranlarında önemli bir artış olsa da kredi talebi azalmaz. Kârlılık beklentisi zayıfsa, faiz oranlarında önemli bir düşüş olsa bile kredi talebinde bir artış olmayacaktır (Parasız ve Bildirici, 2006: 238). Kâr beklentileri gelecekteki (exante) yatırımlara bağlıdır. Gerçekleşen (ex post) kâr ise yatırımlara göre belirlenmektedir (Minsky,1992: 6).

1.3.6. Avusturya İktisat Ekolünde Kâr

Avusturya İktisat Okulu, Carl Menger'in "Ekonomi Biliminin Temelleri" isimli kitabı ile başlamıştır. Daha sonra, Menger'in görüşlerinin başlıca savunucuları olan iki iktisatçı, Böhm Bawerk ve Friedrich Von Wieser'in yaptığı çalışmalarla "Avusturyalılar" kavramı iktisat alanında yer edinmeye başlamıştır. Özellikle, Alman iktisatçılarla girilen sert metodolojik tartışmalar, Avusturya İktisat Okulu'nun uluslararası alanda tanınmasında etkili olmuştur (Adaçay ve İslatince, 2009: 147). Carl Menger, önceleri, fikirlerini tek başına savunmuş daha sonra, Wieser ve Böhm-Bawerk'in de katkıları ile Avusturya İktisat Okulu'nu geliştirmişlerdir. Carl Menger, Friedrich Von Wieser, Ludwing Von Mises, Frederick Hayek ve Israel Kirzner okulun önemli temsilcileridir.

Avusturya İktisat Okulu, bireysel davranış, girişimcilik, sübjektif değerler, piyasa sürecinde sermaye ve zamanın rolüne odaklanmıştır. Bununla beraber, piyasa dengesi analizine marjinal kavramları kazandırmıştır (Barber, 2007: 246).

Avusturya İktisat Okulu'na göre piyasa sürecinin temel özelliği, girişimci insan faaliyetlerinin birbirini etkilemesidir. İşadamları, gelecek konusunda tahminde bulunarak fırsatları değerlendirir ve kâr elde ederler. Bu davranışları sonucunda, piyasaya sunulan ürünlerin fiyatları ve miktarları, sistematik olarak denge değerlerinde gerçekleşmeye zorlanır. Tüketici ve üretici taleplerini başarılı tahmin edenler kâr eder; hatalı tahmin edenler zarar eder. Avusturya iktisat okulu, tam

bilginin olmadığı durumlarda, tüketicilere nasıl daha iyi mal ve hizmet sunulabileceğini anlamak için rekabetçi sürece güvenmemiz gerektiğini söyler. Rekabet sürecini engellemek, sosyal etkinliği mümkün kılacak yönelime engel olmak demektir. Tam rekabet modeline uymayan ve piyasa işleyişini bozan engellemeler, gerçek rekabetçi süreci sekteye uğratacaktır (Kirzner, 2000: 11-14).

Kâr kavramı ve teorik yaklaşımların ele alındığı bu bölümün ardından ikinci bölümde, finansal kesimin önemi ve reel sektör ilişkisi, kârlılığın bankacılık açısından önemi ve sektörde kârlılık göstergeleri / belirleyicileri detaylı olarak incelenerek, finansal risk kavramları üzerinde durulacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BANKACILIK SEKTÖRÜNDE KÂRLILIĞI BELİRLEYEN FAKTÖRLER

İktisadi birimler, yoğun rekabet şartları veya diğer yerel ya da uluslararası gelişmelerden kaynaklanabilecek iktisadi dalgalanmalara karşı korunmak için kârlılığın kaynaklarını tespit etmelidir. Sermayenin uluslararası dolaşımının hızlanması ile dünyada sınır ötesi iktisadi faaliyetler artmakta; bu da rekabeti şiddetlendirerek verimsiz ve kârlılığı düşük iktisadi unsurları sistemin dışına atmaktadır.

Finans sektörü, diğer sektörlerden farklı olarak kaynak dağılımı konusunda belirleyici olduğundan, ülkelerin iktisadi büyüme ve kalkınmasında önemlidir. Finans sektörü, tasarruflar ile yatırımlar arasında aracılık yaparken, çok sayıda nitelikli personel de istihdam eder. Tasarrufları verimli yatırımlara dönüştüremeyen finansal kuruluşlar, zarar etme riskiyle de karşılaşacaklardır. Bu önemli işlevlerinden dolayı bankacılık sisteminin kârlılık analizinin yapılması ve kârlılık kaynaklarının belirlenmesi gerekmektedir.

Kârlılık, bir bankanın var olma sebebi olmasının yanı sıra bankanın üstlenebileceği riski ve sermayesini arttırabilme kapasitesini gösteren önemli bir sonuçtur. Kârlılık, bankanın gelir kaynaklarını iyi belirleme, yüksek getirili alanlarda faaliyetlerini sürdürebilme başarısının da bir göstergesidir. Banka kârlılığının ölçümünde, bankanın reel olarak yeterince kâr edip etmediğine bakılır. Bu amaçla, banka kârlarının, aktif büyüklükleri ile o kârı elde etmek için sahip oldukları sermaye miktarı ve sektörün kârlılık ortalamasının karşılaştırılması gereklidir (Atan, 2002: 13-14).

Dünyada yaşanan siyasi ve iktisadi gelişmeler finans sisteminin de dinamiklerini değiştirmiştir. Bankalar, artık daha fazla finansal çeşitlilikte firma ve bireylere hizmet vermektedirler. Fakat finansal çeşitlilik, onların risk seviyelerini artırmış ve yenilerini eklemiştir.

Bankacılık sistemi gibi çok sayıda değişkenin bulunduğu bir yapıda, tek rasyoya bakarak karar vermek ve bankanın verimliliğini anlamak mümkün değildir.

Bu nedenle, genellikle birden fazla sayıda rasyo aynı anda incelenmektedir. Fakat, incelenen rasyoların anlamlı bir grup haline getirilememesi, dolayısıyla bir arada değerlendirilip yorumlanamaması gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir (İnan, 2000: 1).

Rasyo, mali tablolarda yer alan herhangi iki kalem arasındaki ilişkinin basit ifadesi olarak tanımlanabilir. Bankanın mali tablolarında yer alan verilere göre çok sayıda oran hesaplamak, tüm verileri birbirleriyle karşılaştırarak geniş bir oranlar kümesi oluşturmak mümkündür. Fakat, burada önemli olan, bankanın likidite durumu, aktif yapısı, kaynak dağılımının şekli, faaliyet sonuçları, kârlılığı ve iktisadi varlıklarını etkin biçimde kullanıp kullanmadığı konularındaki rasyoların hesaplanmasıdır. Amacından uzaklaşarak sadece matematiksel işlemler bütünü haline gelen, bankanın mali durumunun ve faaliyet sonuçlarının kavranmasına katkıda bulunmayan oranların hesaplanmasından kaçınılmalıdır. Çok sayıda oran kullanılmasından ziyade; sayı olarak az fakat anlamlı oranlar hesaplanmalıdır. Gerektiğinden fazla rasyo dizisi meydana getirip bunlar üzerinden hesaplamalar yapmak, bankanın gerçek durumunun görülmesini engelleyebilecektir (Akgüç, 1998: 20).

Bankacılık sektöründe rasyo hesaplamaları ile mali performansın tespiti yapılacağı gibi, bu tespitler doğrultusunda geleceğin planlaması da yapılabilecektir. Banka politikalarına yön verenler bu veriler ile karar alacak, yetkili merciler de sektöre bu perspektiften bakıp ülke ve sektör düzenlemelerini yapacaklardır.

2.1. FİNANSAL KESİMİN ÖNEMİ VE REEL KESİM İLE İLİŞKİSİ

2.1.1. Finansal Kesimin Önemi ve Rolü

Finansal piyasalar, ekonomik büyüme için gerekli olan fon akımının sağlandığı piyasalardır. Fon fazlası olan ekonomik birimler ile fon açığı olanlar finansal piyasalarda karşı karşıya gelirler. Fon akımı, banka ve sigorta şirketleri gibi finansal aracılar kanalıyla ya da menkul kıymetler borsası gibi doğrudan finansal piyasalar kanalıyla gerçekleştirilir. Bu mekanizmanın çalışması, iki tarafın birbirleri hakkında bilgi sahibi olmasını gerektirir. Günümüzde ise finansal aracılık iki şekilde gerçekleşmektedir. Birincisi, dolaysız finansal aracılık olarak da ifade edilen yatırım

bankalarının, fon talebinde bulunan işletmelerin mali enstrümanlarını tasarruf sahiplerine yönlendirmesi ile gerçekleşir. Yatırım bankaları bu hizmetler karşılığı bir fon elde etmektedir. İkincisi ise, ticari bankalar tarafından gerçekleştirilen dolaylı finansal aracılıktır.

Teorik olarak bakıldığında, elinde fon fazlası olan iktisadi birimlerin yatırım yapılabilir bulduğu bir işletmeye, herhangi bir aracı gerekmeksizin doğrudan ödünç vererek ya da hisse alarak yatırım yapması mümkündür. Fakat karmaşık bir ilişkiler bütünü olarak iktisadi yapıda, fon fazlası olanlar ile fon talep edenlerin doğrudan ilişkiye geçerek bu süreci yönetmeleri hemen hemen imkansızdır. Bu ilişkinin yönetilmesi için her iki taraf arasında aracılık yapacak kurumlara ihtiyaç duyulacaktır (Gorton and Winton, 2002: 4). Finansal sistem içinde bu aracılık işlevini en iyi organize eden kurum ise bankalardır. Kaynak aktarma konusunda uzmanlaşmaları ve ölçek ekonomilerinden yararlanmaları nedeniyle bankalar, işlem maliyetlerini de aşağıya çekebilmektedirler.

Bankalar, birbiriyle ilişkili iki işleve hizmet etmektedirler. Bunlardan birincisi, tasarruflarını güvenli bir şekilde korumak ve bundan bir gelir elde etmek isteyen tasarruf sahiplerinin mevduatlarını kabul etmektir. Bir diğeri ise, aldıkları borcu zaman içinde geri ödeyebilecek mali güce sahip olduklarını kanıtlayabilenlere borç para vermektir. Tasarruf sahipleri ve borç almak isteyenler, sadece bireyler değil firmalar da olabilir. Bununla birlikte bir birey, nasıl hem üretici hem tüketici olabiliyorsa, aynı zamanda, hem tasarruf sahibi hem de borçlu olabilir. Bankalar, borçlulara, tasarruf sahiplerine ödediğinden daha yüksek bir faiz oranı uygulayacaktır. Aradaki fark, bankanın sağladığı mali hizmetler bedelidir (Watts, 1992: 50). Bankaların amacı, diğer firmalar gibi faaliyet gelirlerinin arttırılması ve faaliyet giderlerinin azaltılması esasına dayanan bir kâr maksimizasyonudur. İster sıradan bir yatırım isterse bir bankacılık işlemi olsun, önemli olan yapılan faaliyetin sonucunda ne kadar kazanç elde edildiğidir (Tunay, 2010: 4-5). Bankalar, ekonomik faaliyet düzeyini etkilemek için uygulanan para politikalarının reel sektöre aktarılması açısından büyük önem arz ederler. Aynı zamanda, bir işletme olan bankalar, genellikle hissedarları yararına çalışırlar ve bu nedenle varlıkları üzerindeki getirilerini maksimize etmek isterler (O'hara, 1983: 127).

Finansal sistem, kaynak tahsis yolu ile aracılık fonksiyonunu yerine getirirken, şu temel işlevleri de gerçekleştirir (Merton and Bodie, 1995: 5):

- Mal ve hizmetlerin el değiştirmesine aracılık ederek ticareti kolaylaştırmak,
- Yatırımlar için gerekli büyük fonları, ortak bir havuzda toplayarak kanalize etmek,
- İktisadi kaynakların, coğrafi bölgeler ve sektörler arasında transferi,
- Risk yönetimi,
- Ekonomide çeşitli sektörler arasında merkezi olmayan kararların düzenlemesine yardımcı olan fiyat bilgisini sağlamak,
- Finansal bir işlemle ilgili olarak taraflardan birinin bilgi sahibi olduğu, diğer tarafın ise olmadığı sorunların çözümünü kolaylaştırmak.

Ülkelerin iktisadi büyümeleri için ihtiyaç duydukları yatırımların artırılması ve bu yatırımlarda kullanılacak fonların temin edilmesi gereklidir. Finansal piyasalarda yatırımlara aktarılacak bu fonlar, düşük maliyet, miktar ve verimlilikte olmalıdır. Finansal sektörün bir ekonomide kendisinden beklenen olumlu etkileri sağlayabilmesi için, finansal gelişme ve derinliğe sahip olması gereklidir. Kurum ve araç çeşitliliğine sahip, aracılık görevini yerine getiren bir finansal sistem, iktisadi büyümede sürdürebilirliği sağlayacaktır (Oskay, 2000: 1). Finansal sistemin derinliği, ekonomideki atıl fonların üretime etkin bir şekilde kazandırılmasını sağlayacaktır. Üretime kanalize edilen bu kaynaklarla, yeni yatırımlar yapan firmalar yatırım harcamalarını, şahıslar ise tüketim harcamalarını artırarak milli gelirin yükselmesini sağlayacaklardır (Demir vd., 2007: 440).

Gelir seviyesi yüksek ülkelerde bankalarla birlikte, bankacılık dışı finansal kuruluşlar ve hisse senedi piyasaları da, hacim olarak büyük, aktif ve etkindirler. Dolayısıyla, finansal sistemin gelişmişliği ülkenin gelişmişlik düzeyi ile paralellik göstermektedir. Örneğin, sigortacılık sektörü, emeklilik ve yatırım fonları gibi banka dışı finansal aracılık alanları, kişi başına gelirin yüksek olduğu ülkelerde daha gelişmiştir. Yüksek gelir seviyesine sahip ülkelerde finansal sistem, büyüme eğilimini sürdürmekte, daha aktif ve etkin bir şekilde işlemektedir. Banka ve sigorta şirketleri, emeklilik ve yatırım fonları gibi diğer finansal aracıların gelişmeye paralel

olarak zaman içinde milli hâsıladan aldıkları payda artmaktadır (Demirgüç-Kunt and Levine, 1999: 36).

2.1.2. Finans Sektörü ve Reel Sektör İlişkisi

İktisadi büyüme performansının temel belirleyicilerinden biri, yatırımların finansmanı için gereken fonların sağlanmasıdır. Ekonominin finansman ihtiyacının karşılanmasında kaynakların, düşük aktarma maliyetleri ile kullanılabilir fonlara dönüştürülmesi, ekonomide uygun alanlara kanalize edilmesi, iktisadi büyümeyi etkilemekte ve hızlandırmaktadır.

Bankaların temel fon kaynağı mevduattır ve bankalar, firmalardan mevduat şeklinde fon toplayabilmektedir. Bunun yanında bankalar, firmaların çıkardığı tahvillere yatırım yaparak onlara fon sağlayabilmekte ve firmaların hisse senetlerini satın alarak ortak olabilmektedirler. Bankacılık sektörü ve reel sektör arasındaki temel ilişki ise kredi mekanizması aracılığı ile sağlanmaktadır.

Finans sektörü tasarrufları teşvik eder. Tasarruf araçları, bireylerin tasarruf fazlalarını güvenli kurumlarda saklamalarına imkan sağlarken, finans sektörü bu tasarrufların verimli alanlara plase edilmesine, yatırımlarını finanse etmek üzere gerçek ve tüzel girişimcilere yönlendirilmesine imkan vermektedir. Finans sektörünün bu fonksiyonu, sermaye birikimini özendirmekte; kaynakların verimli alanlara aktarılmasını sağlayarak iktisadi büyüme ve kalkınmayı hızlandırmaktadır. (Levine, 1997: 691).

Bankaların aracılık vasıfları, tasarruf sahiplerinden aldıkları fonları, fon talebi bulunan tüketici ve yatırımcılara ulaştırmasından ileri gelmektedir. Bankalar, bu işlemler karşılığında faiz ve komisyon gelirleri elde etmektedirler. O halde, bankacılık sektörü, özellikle fon kullandırma ve gelir kaynakları açısından reel sektörle etkileşim halindedir. Bu etkileşimi sağlayan mekanizma ise kredi mekanizmasıdır. Bankaların sorunsuz bir şekilde kredi faaliyetlerini yürütebilmesi, hem kendileri hem de ülke ekonomisi için önemlidir. Kredi faaliyetlerinin etkinliği kavramı ile bankaların kredi verirken doğrudan maliyetlerini en aza indirme yetenekleri ve ekonomide yaratılan tasarrufların uygun alanlara kanalize edilmesi ifade edilmektedir (Bernanke, 1992: 50-51).

Banka, mevduat kabul eden ve bu mevduatı en verimli şekilde kredi işlemlerinde kullanmak amacı olan, faaliyetlerinin esas konusu düzenli bir şekilde kredi almak veya kredi vermek olan iktisadi bir yapıdır. Bankacılıkta tasarruf sahipleri, birikimlerini mevduat olarak bankalara yatırırlar ve bankalar da topladıkları bu mevduatı kredi olarak fon ihtiyacı olanlara kullandırırlar. Böylelikle banka, fon aktarım sürecinde mevduatı krediye dönüştürür.

Finansal derinliğin artması, tasarrufların reel sektöre aktarıldığını ifade etmektedir. Finansal sistem içinde biriken fonların, reel sektöre kullandırılmasında ortaya çıkacak problemler, ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyecektir. Fonların sürekli finansal sistem içinde kalması, kısa dönemler itibariyle yeni fon girişlerine olan ihtiyacı artıracaktır. (Gökten vd., 2008: 125). Finans sektöründe yaratılan fonların reel kesime aktarılmaması, fonların reel sektör yerine menkul kıymetler gibi parasal alanlara yönelmesine neden olur. Özellikle iktisadi ve siyasal istikrarın bulunmadığı ekonomilerde, bankacılık sektörünün reel sektörü riskli bulması bu süreci etkilemektedir.

Finansal sistemdeki istikrarsızlıklar, genel ekonomi üzerinde zararlı etkilere neden olmaktadır. Finansal sistemin özellikle aracılık ve ödemeler sistemi fonksiyonları itibariyle ekonomik büyüme üzerinde etkisi büyüktür. Dolayısıyla, finansal istikrarsızlık, genel ekonomi üzerindeki etkileri nedeniyle, finansal piyasalarda gözlenen kısmi dalgalanmalardan farklıdır. Finansal istikrarsızlığın en şiddetli hali finansal krizdir ve sonuçları açısından bu stresin derecesi ve boyutu önemlidir. Finansal istikrarsızlığın sonuçları, mevcut istihdam ve üretim düzeyini doğrudan etkilemekte ve daha uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde ciddi olumsuz etkileri olmaktadır (Chant, 2003: 8).

Finansal sistem ve reel ekonomi birbirleriyle etkileşim halindedir. Birincisi, reel ekonomi bireylerin kazanç ve harcamalarının esas kaynağını oluşturur. Finansal kesim, gerek bir yıldan kısa vadeli para piyasalarında gerekse orta ve uzun vadeli sermaye piyasası fonlarıyla, belirli bir risk ve getiri oranına bağlı olarak plase eder. İkincisi, finansal sistem aracılık ederken aynı zamanda likidite yaratmış olur. Üretim arttıkça reel kesim büyüyeceğinden, ekonomide ek likidite talebi de artar. Üçüncü

olarak, borçlanma ve ödünç verme ilişkisi arttıkça, finansal sistemin daha ucuza fon sağlaması beklenir (Howells and Bain, 2007: 30).

Bankacılık sektörünün fonksiyonu olan aracılık işlevini yerine getirerek sürdürülebilir bir büyüme ortamını destekleyebilmesi için artan bir etkinlikte çalışması önem taşımaktadır. Mali piyasaları serbestleştirici yöndeki politikaların yarattığı rekabet baskısı, teknolojik gelişmeler, mali hizmet sunucuları arasındaki farkların belirsizleşmesi ve piyasalar arası bütünleşmeler, bankacılık sektöründe etkinliği artırmaktadır. Etkin çalışan bir bankacılık sisteminde rekabet, aracılık maliyetlerinin aşağıya inmesine yardımcı olurken, şeffaflık artmakta ve sistemde bilgi akışkanlığı sağlanmaktadır (Reserve Bank of India Report [RBI], 2001: 1).

İstikrarlı bir iktisadi büyüme, bankacılık sektörü başta olmak üzere, finans kesiminde çalışan kurumların faaliyet gelirlerinin güvencesidir. Finans kuruluşlarının faaliyet gelirinin artması, sermayelerini de artıracaktır. Sermaye tavanı yüksek finans kuruluşlarının gelecekteki hedefleri öngörülebilir hale gelecektir.

Bilgi ve işlem maliyetlerinin varlığı, finansal piyasalar ve finansal aracıların ortaya çıkmalarının nedenini oluşturmaktadır. Finans sektörü, bu maliyetlerin piyasada sebep olduğu sorunun olumsuz etkilerinin azaltılması gayesi ile faaliyet göstermektedir. Finans sektörü, "belirsizliklerin hüküm sürdüğü bir ortamda kaynak tahsisinin kolaylaştırılması" fonksiyonunu yerine getirir (Department for International Development [DFID], 2004: 8).

Finans sektörünün uzun vadeli ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye katkısında iki farklı kanaldan söz edilebilir (DFID, 2004: 7):

- Sermaye birikimindeki rolü vasıtasıyla (gerek fiziki sermaye gerekse insan kaynağı)
- Teknolojik gelişim hızındaki etkisi ile.

Finansal piyasaların varlığı ve bankacılık sektörünün aracılığı, ekonominin finansal kaynaklarının birikiminden yararlanarak, tasarrufların mobilizasyonunu sağlamaktadır. Böylece, temel yatırımları gerektiren daha fazla kârlı olan teknolojilerin kullanımına da izin vermektedir. Finansal piyasalar veya aracılar,

meydana getirdikleri yatırım fırsatları sayesinde, göreceli olarak daha yüksek gelirli tasarruf sahiplerini kazanarak, sermayenin verimliliğinde doğrudan bir artış sağlamakta ve böylece büyüme hızlanmaktadır (Duman and Lee, 2000: 3)

Finans sektörü, daha yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve adaptasyonunu kolaylaştırarak da iktisadi büyüme ve kalkınmaya destek sağlamaktadır. Örneğin, tarım sektöründe, kendi tasarrufları ile yeni teknolojili bir ekipmanı satın alma imkanı bulunmayan üreticiye finans sektöründen sağlanan destek, yeni teknolojinin üretime girip, verimliliğin arttırılmasına ve dolayısıyla da iktisadi büyümeye sebep olmaktadır. Tasarrufların mobilizasyonu ve kredi olanaklarının arttırılması ile finans sektörü, ülke ekonomisi genelinde yeni teknolojilere yatırımı kolaylaştırmakta, verimliliği arttırmaktadır (DFIC, 2004: 4-5).

2.2. BANKACILIKTA KÂRLILIK GÖSTERGELERİ

Bankaların kârlılık performanslarının ölçülmesinde genel olarak kullanılan en temel üç gösterge bulunmaktadır. Bunlar; aktif kârlılığı (ROA), özkaynak kârlılığı (ROE) ve net faiz marjı (NIM) şeklindedir. Bu üç kârlılık göstergesi aşağıda detaylı bir şeklide açıklanmıştır.

2.2.1. Aktif Kârlılığı (ROA – Return on Assets)

Kârlılığı gösteren ölçütlerden biri, aktif kârlılığını veren aktif getirisidir (ROA – Return on Assets). Yapılan yatırımlara karşılık bankanın vergiden sonra ne kazandığını ifade eder. Başka bir deyişle, bankanın yatırımlarından ne ölçüde getiri sağladığını gösteren bir rasyodur (Aktan ve Bodur, 2006: 60).

$$\text{Aktiflerden Sağlanan Getiri (ROA)} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Aktifler}}$$

Aktif kârlılık oranı, vergi sonrası kârın toplam aktiflere bölünmesiyle bulunur. Aktif kârlılığı, ortalama aktif varlıkların her birimi üzerinden ne ölçüde kâr sağladığını gösterdiğinden bir bankanın etkinliğini belirleyen gösterge olmaktadır

(Petersen and Schoeman, 2008: 1). ROA, banka varlıklarının kazanca nasıl dönüştüğünü ifade eder.

ROA, varlıktan kazanılan kârın ve daha önemlisi, bankanın finansal ve gerçek yatırım kaynaklarını kullanarak kâra dönüştürmedeki yönetsel kabiliyetini yansıtır. Herhangi bir banka için ROA, banka politik kararlarının yanı sıra, ekonomi ve hükümet düzenlemeleriyle ilgili kontrol dışı etkenlere de bağlıdır (Hassan and Bashir, 2003: 11-12). ROA, hem yüksek özsermaye çarpanlarından etkilenmemekte, hem de bankanın sahip olduğu varlıkların tamamının getiri yaratabilme kapasitesini değerlendirmektedir (Rivard and Thomas, 1997: 63). Banka tarafından finanse edilen varlıklardan elde edilen getiriyi gösterdiği için, bankaların işletme performansının ve etkinliğinin kıyaslanmasında muhtemelen en önemli orandır.

Bankaların aktif kârlılık değerleri, sanayi ve hizmet şirketlerine göre daha düşüktür. Bu değer, bankaların ölçeğine göre de değişmektedir. Bazı dönemlerde küçük bankaların ROA değerleri yüksek çıkarken bazı dönemlerde de bunun tersi bir durumla karşılaşılabilmektedir (Tunay ve Silpar, 2006: 3-4).

2.2.2. Özkaynak Kârlılığı (ROE – Return on Equity)

Özkaynak getirisi, vergi sonrası net kârın toplam özkaynaklara oranıdır (ROE – Return on Equity). Banka hissedarları tarafından bankaya yatırılan fonlardan elde edilen getiri oranını temsil eder (Khrawish vd., 2011: 49). Bankaların kârlılık performansınım ölçülmesinde kullanılan ROE, sermaye birimi başına muhasebe kârını ölçer (Awdeh, 2005: 10). ROE ile banka hissedarları, bankaya yatırdıkları sermaye karşılığında ne kadar getiri elde edeceklerini anlayabilirler.

$$\text{Özkaynaklardan Sağlanan Getiri (ROE)} = \frac{\text{Net Kâr}}{\text{Toplam Özkaynaklar}}$$

İşletmelerin özkaynaklarının performansını ölçen bu rasyo, özellikle aynı sektörde faaliyet gösteren işletmeleri karşılaştırırken kullanılır. ROE değeri, karşılaştırılan diğer bankalara veya diğer dönemlere göre yüksekse, bankanın iyi bir

yatırım yaptığı ve giderlerini sıkı bir şekilde kontrol altında tuttuğu söylenebilir (Aktan ve Bodur, 2006: 60). Banka kârlılığının değerlendirilmesinde ROE bileşenlerinin izlenmesi gereklidir. Burada kritik nokta, banka yönetiminin sürekli aynı oranları aynı hesaplama tekniği kullanarak izlemesidir (Tunay, 2005: 301).

Bir bankanın ROE'si finansal kaldıraçın yanı sıra sermaye/varlık ROA'sı tarafından da etkilenir. Varlık getirisi finansal aracılar için düşük olma eğiliminde olduğundan, çoğu banka sermaye getirisini rekabetçi bir seviyeye çekmek için yoğunlukla finansal kaldıracı kullanır. Bu oran, bankacılığın varlıklarını finanse etmek için borçlandıkları paraya bağlı olarak maruz kaldıkları riski ölçmeyi amaçlamaktadır. Bu anlamda yüksek kaldıraç, bankanın varlıklarını finanse etmek için borç paraya bağlı olduğu anlamına gelir ki, bu durum sermaye riskini artırmaktadır (Khrawish vd., 2011: 50). Kaldıraç oranı, şirketin bilançosunda yer alan aktif toplamının ne kadarlık kısmının borçlanarak elde edildiğini gösteren orandır. Kaldıraç oranına borçlanma oranı da denir (Berk, 2003: 39).

Bankacılık sektöründe, yüksek özsermaye/aktif oranı, özsermaye kârlılığı ile ters ilişkilidir. Yüksek sermaye oranı, özsermaye üzerindeki riski azaltacak ve böylelikle yatırımcılar tarafından beklenen getiriyi düşürecektir. Ayrıca, yüksek sermaye oranı, bankanın vergi sonrası gelirlerinde düşmeye yol açacaktır (Berger and Mester, 1997: 32).

2.2.3. Net Faiz Marjı (NIM – Net Interest Margin)

Net faiz marjı (NIM), bankaların aracılık maliyetlerinin ölçülmesinde kullanılmakta ve faiz marjı yoluyla bankanın etkinliği üzerine genel bir değerlendirme yapılabilmektedir. Bu bağlamda, faiz marjını belirleyen faktörlerin tespit edilmesi önem kazanmaktadır. Bu faktörlerin tespit edilmesi neticesinde oluşturulacak politikalar, aracılık maliyetlerinin azaltılarak, daha etkin ve rekabetçi bir bankacılık sisteminin oluşturulması hedefine katkıda bulunacaktır. Net faiz marjı, hükümetlerin faiz kontrolüne yönelik özel ya da genel mali sektör politikaları, piyasa yapısı, finansal serbestlik, makro değişkenler, finansal yenilikler, vergilendirme, fiyat dışı mekanizmalar, kamunun sistemdeki ağırlığı ve sisteme giriş çıkış şartları gibi değişkenlerden etkilenmektedir. (Kaya, 2001: 1).

Net faiz marjı, banka aktiflerinin kazandığı net birim faiz gelirini ifade eder. Bir başka deyişle NIM, faiz gelirleri ve giderleri arasındaki marjı arttırmak için bankanın gelir getiren aktiflerini ve en ucuz fon kaynaklarını ne kadar etkin kullanabildiğini göstermektedir (Teker, 1998: 41).

Yüksek sermayeli bankaların faiz marjları yüksektir ve bu bankalar daha kârlıdırlar. Faiz dışı geliri düşük olan veya kaynak olarak mevduata bağlı bankaların daha az kârlı olması beklenir. Mevduat toplamanın maliyetinin yüksek olması ve çok şubeli bankacılık gerektirmesi kârları azaltmaktadır (Demirgüç-Kunt and Huizinga, 1998: 3-4).

Net faiz gelirinin aktiflere oranı olarak ifade edilen NIM, bankaların devralarak yönettikleri kredi riski, faiz oranı riski, kur riski ve likidite riski gibi finansal risklerin karşılığıdır. Faiz gelirlerindeki dalgalanma, oranlardaki değişim, bilançonun yapısı ve büyüklüğünün fonksiyonudur. Fakat, net faiz marjı hesaplandığında, net faiz geliri, gelir getiren aktiflere bölünmektedir. Böylece, ölçek etkisinin bertaraf edildiği varsayılmaktadır. Geriye, oranlardaki ve bilançonun yapısındaki değişim kalmaktadır. Faiz oranlarındaki dalgalanma bankaların kontrolü dışında olduğundan, bankaların kontrol edebileceği sadece bilançodur. Bu nedenle, maruz kalınan finansal riskler esas itibariyle, bankaların bilanço yapılarını değiştirme faaliyetlerinin bir sonucudur. Bu çerçevede NIM, 4 finansal riskin (likidite, faaliyet, kredi ve faiz riski) fiyatı ve bankaların hedef kârlılık oranının toplamı olmaktadır. Bankaların NIM yönetimindeki başarıları, büyük ölçüde bu risklerin doğru fiyatlanmasına ve kullanılan risk yönetim tekniklerine bağlıdır (Eken, 1997: 22).

$$\text{Net Faiz Marjı (NIM)} = \frac{\text{Net Faiz Gelirleri}}{\text{Gelir Getiren Aktifler}}$$

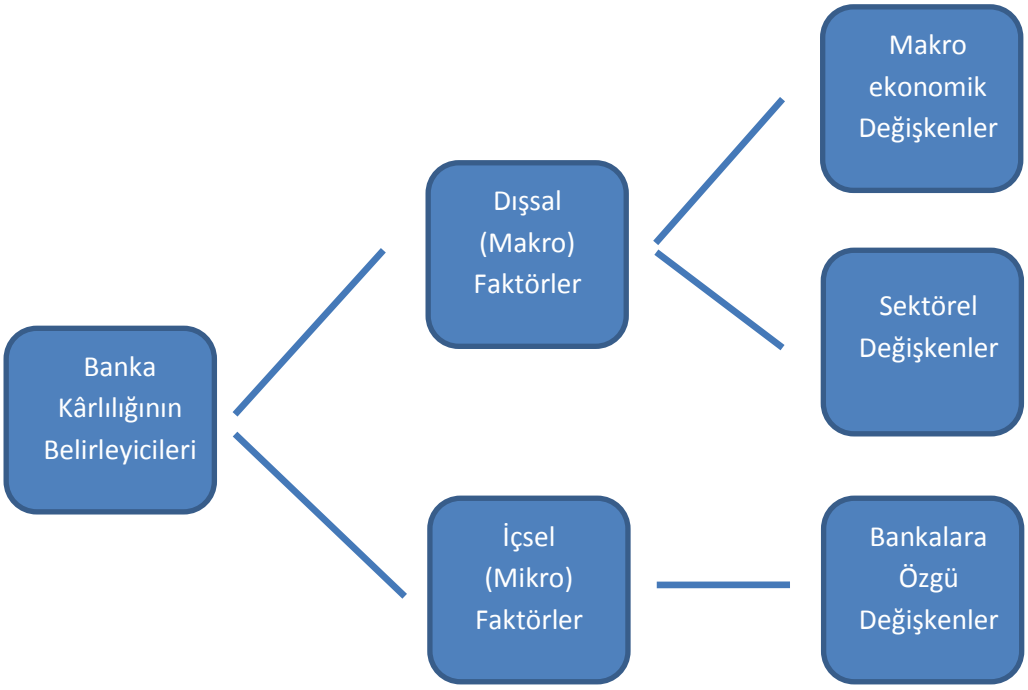
Genel anlamda net faiz marjının artması, banka kâr marjlarının artması ve bankacılık sisteminin daha istikrarlı olmasıyla sonuçlanır. Ancak, yüksek faiz oranları, bankalardaki riskli kredilerin yansıması olarak da görülebilir ve dolayısıyla bankacılık sisteminin verimsiz çalıştığı ya da etkin olmadığı şeklinde de yorumlanabilir (Taşkın, 2011: 293).

2.3. KÂRLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ

Bankaların kârlılığı, içsel ve dışsal faktörlerin bir fonksiyonudur. İçsel ya da mikro faktörler; bankalara özgü, bankaların kendilerinin kontrolünde olan değişkenlerdir. Dışsal ya da makro faktörler ise, banka yönetimi ile doğrudan ilişkili olmayan fakat yasal ve ekonomik çevreden kaynaklanan, finansal kurumların tamamını etkileyen etmenlerdir. Her iki kategori için de ayrı ayrı birçok değişken kullanmak mümkündür (Athanasoglou vd., 2005: 122-123).

Değişkenler; bağımlı ve bağımsız olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bağımlı değişkenler, aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı ve net faiz marjıdır. Bağımsız değişkenler ise bankalara özgü değişkenler, makroekonomik değişkenler ve sektörel değişkenler olmak üzere üç tanedir. Bankalara özgü değişkenler, büyüklük, sermaye, risk yönetimi, gider yönetimi, menkul kıymet cüzdanı, takipteki krediler ve likidite; makroekonomik değişkenler, enflasyon, GSMH büyüme oranı ve reel faiz oranı; sektörel değişken ise yoğunlaşmadır.

Şekil-1: Banka Kârlılığının Belirleyicileri

Kaynak: Ramlall, Indranarain (2009). "Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Profitability in Taiwanese Banking System: Under Panel Data Estimation", International Research Journal of Finance and Economics, (34): 161.

İktisat politikalarına yön verenler, iktisadi büyümenin de kaynağı olması nedeniyle, istikrarlı ve sürdürülebilir kârlılığı olan bir bankacılık sektörü için çalışmalar yaparlar. Bu nedenle, etkin bankacılık politikalarının belirlenmesinde, kârlılığı belirleyen etmenlerin anlaşılması önemlidir. Banka kârlılığını etkileyen değişkenler Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo-1: Kârlılığı Etkileyen Değişkenler

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	
AKTİF KÂRLILIĞI (ROA)	Ortalama toplam aktifler üzerinden elde edilen getiridir.
ÖZKAYNAK KÂRLILIĞI (ROE)	Hissedarların yatırdıkları sermaye karşılığında elde ettikleri getiridir.
NET FAİZ MARJI (NIM)	Aktiflerin kazandığı net faiz geliridir.
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	
BANKALARA ÖZGÜ DEĞİŞKENLER	
BÜYÜKLÜK (BÜY)	Enflasyona göre düzeltilmiş aktif toplamının doğal logaritmasıdır.
SERMAYE (SER)	Özkaynakların toplam aktiflere oranıdır.
RİSK YÖNETİMİ (RİSK)	Toplam krediler ve alacakların toplam aktiflere oranıdır.
GİDER YÖNETİMİ (GİDER)	Personel giderlerinin toplam aktiflere oranıdır.
MENKUL KIYMET CÜZDANI (MEN)	Menkul kıymet cüzdanının toplam aktiflere oranıdır.
TAKİPTEKİ KREDİLER (TKREDİ)	Takipteki krediler toplamının toplam kredilere oranıdır.
LİKİDİTE (LİK)	Likit aktiflerin toplam aktiflere oranıdır.
MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER	
ENFLASYON (ENF)	Tüketici fiyatlarındaki yıllık ortalama artıştır.
GSMH BÜYÜME ORANI (GSMH)	GSMH'daki yıllık reel büyüme oranıdır.
REEL FAİZ ORANI (FAİZ)	Reel faiz oranı (O/N faiz dönem ortalaması-ortalama yıllık enflasyon) / (1+ortalama yıllık enflasyon)
SEKTÖREL DEĞİŞKENLER	
YOĞUNLAŞMA (YOĞ)	Aktif büyüklüğü en büyük ilk beş bankanın toplam aktiflerinin sektördeki tüm bankaların toplam aktiflerine oranıdır.

2.3.1. İçsel (Mikro) Faktörler

Banka yönetiminin kararlarından doğrudan etkilenen mikro ya da içsel belirleyiciler; bankalara özgü değişkenler olup, çoğunlukla bilanço ve gelir tablosundan elde edilen finansal bilgilerdir. Bir bankanın bilançosu, o bankanın mevcut kaynaklarının tahsisine ilişkin yönetim politikalarının ve kararlarının bir yansımasıdır. Bilanço kalemleri kullanılarak bulunan rasyolar, ilgili bankanın kârlılığının ve maliyetlerinin diğer bir ifadeyle varlıklarının ve kaynaklarının etkinliğinin göstergesidir. Gelir tablosundan elde edilen ve bankanın faaliyetlerinin başarı düzeyinin değerlendirilmesinde kullanılan rasyoları ise, gelir yaratılması ve maliyetlerin kontrol edilmesi noktasında kullanılan faaliyet rasyoları olarak da ifade edilir. Mikro ya da içsel belirleyiciler, bankaların bilanço ve gelir tablosu kalemleri ile ilişkilidir. Bu belirleyiciler, büyüklük, sermaye, risk yönetimi, gider yönetimi, personel harcamaları, menkul kıymetler cüzdanı, takipteki krediler ve likidite şeklindedir (Bourke, 1989: 66-67).

2.3.1.1. Bankalara Özgü Değişkenler

2.3.1.1.1. Büyüklük

Büyüklük, bankaların ölçek ekonomisinden ne ölçüde faydalandıklarını gösterir. Toplam aktiflerin tutarı olarak ifade edilen büyüklük ile kârlılık arasında genel olarak pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir (Güngör, 2007: 42). Rekabetin yoğun olduğu bankacılık sektöründe, büyük bankaların küçüklere nazaran rekabet gücü daha fazladır. Büyük bankalar, ölçek ekonomisi etkisiyle, yüksek pazar payına sahip olduklarından daha çok kâr etme imkanı bulurlar.

Ölçek ekonomileri, daha geniş ölçekli üretimin sağladığı maliyet kazançlarını; azalan maliyet, kapasite değişimi ile girdi miktarındaki artıştan fazla üretim artışı sağlanmasını anlatır. Üretim arttıkça ortalama birim maliyetlerin düşmesi, ölçek ekonomileri ve azalan maliyet yapısıyla mümkün olmaktadır. Daha çok kâr, daha fazla üretimden; daha çok kâr, daha geniş piyasadan kaynaklanmaktadır. Artan satış hacmi, birim başına maliyetleri düşürecek firmanın kârını artıracaktır (Bayraktutan, 2003: 182).

Büyüklük, sermaye ve kârlılık arasındaki ilişki, yeterince aydınlatılamamıştır. Büyük bankalar, sermayeyi göreceli olarak daha kolay elde ederler. Bu da, banka kârlılığını artıran bir unsurdur. Üstelik büyük bankalar, marka imajı ve "batmayacak kadar büyük" (to big to fail) olma yasal düzenlemeleri ile piyasa payını daha da artırabilirler.

Finansal sektörde artan rekabet, bankaları daha çok pazar anlayışına yönlendirmiştir. Bu nedenle, bankacılık sektöründe birleşme ve devralmalar artmakta, bankalar ölçek ekonomilerinden yararlanmaya çalışmaktadırlar. Ancak, ölçek büyümesi, bankalar üzerinde her zaman pozitif etki yaratmamaktadır. Ölçekteki genişleme, büyük ölçekteki bankaları bazen optimum ölçekten uzaklaştırmakta ve maliyetleri yükseltmektedir.

Büyüklük ve kârlılık arasında ters orantılı bir harekette olabilmektedir. Üretim ölçeği arttıkça bürokrasi ve giderler artmakta, yönetim etkinliği azalmakta ve ölçeğe göre azalan getiri ortaya çıkabilmektedir. Büyük bankaların çalışanları, emeklilik, ücret ve sosyal alanlarda iyi durumda iseler, bankayı hacim olarak büyük tutmak, kârlılık gibi bir amaç haline dönüşebilmektedir (Ngo, 2006: 7). Birleşme ve satınalma yolu ile bir bankanın maliyet avantajı sağlaması, teknolojik ve daha fazla müşteriye ulaşarak kısa dönemde ölçek ekonomisi elde etmesi mümkündür. Banka ölçeğini daha da büyütürse, bazı sorunların çıkması beklenebilir. Bu durum, uzun dönem ortalama maliyetlerin artışına neden olur.

Rekabetin arttığı dönemlerde bankalar, kredi kullananlara düşük faiz oranı ile kredi kullandırır ve düşük kâr elde ederler. Ancak, rekabetçi olmayan piyasa yapısında büyük bankalar, mudilere düşük mevduat faizi ve yüksek kredi faizi oranı ile büyük kârlar elde ederler (Ramadan vd., 2011: 182).

Uzun dönemde, bir bankanın şube sayısı dahil olmak üzere ölçeği belirleyen tüm üretim faktörleri değişebilir. Banka, şube sayısını artırdığında, artıştan önceki durumuna göre daha fazla kredi verebilecektir. Tersi durumda, banka şubelerinden herhangi biri kapanırsa kredi ölçeği daralacaktır. Doğal olarak, iş yapmanın maliyeti de ölçekle birlikte değişmektedir. İktisatçılar, bir bankanın mutlak boyutundaki değişmelerinin etkilerini hesaba katan maliyet ölçümlerine, "uzun dönem ortalama

maliyetleri" adını vermektedirler. Bankaların maliyetlerini, sabit ve değişken maliyetler olarak tüm işletmelerde olduğu gibi ikiye ayırmak mümkündür. Gayrimenkuller, teknolojik altyapı, batık maliyetler vb. genel olarak sabit maliyetler olarak değerlendirilebilir. Bankaların değişken maliyetleri ise, mevduatlar için ödenen faiz, özsermaye için katlanılan alternatif maliyet ve personel giderleri şeklindedir (Watson, 1987: 91). Büyük bankalar ile küçük bankalar arasında, şube, personel ve mevduat açısından hacim farklılıkları vardır. Küçük bankalar, ölçek ekonomilerinden kaynaklanan maliyet dezavantajları nedeniyle genellikle, büyük bankaların uygulamalarını takip ederler.

2.3.1.1.2. Sermaye

Bankalar, yüksek sermaye yapılarıyla, kendilerine borç veren mudilere güven verirler. Para alıp satan bankaların, güçlü bir özkaynak yapısına sahip olması gerekir. Sermayenin uluslararasılaşması ve çok uluslu şirketlerin faaliyet alanlarını genişletmesi, finansal dalgalanmaların ülkeler arasında yayılma hızını artırmış bu da, güçlü ve sağlam bir sermaye yapısına sahip bankacılık sektörünün önemini ortaya koymuştur.

Sermaye yeterliliğinin amacı; iflas riskiyle karşılaşmadan, bankaların sağlam bir mali yapıyla faaliyetlerine devam edebilmesi, tasarruf sahiplerinin zarar görmesinin önlenmesi ve sosyal maliyetlerinin en az seviyeye indirilmesidir (Dimson and Marsh, 1995: 823). Sermaye, bankayı farklı türdeki risklere karşı korur ve varlıklarındaki olası değer yitirmelerine karşı, yükümlülüklerini yerine getirmesini sağlar. Banka, yeterli sermeyesi olduğu sürece varlığını devam ettirecektir.

Hükümetler, bankacılık sektörüne girmek isteyen yatırımcılar için asgari sermaye zorunluluğu belirlerler. Sermayenin yetersiz olması durumunda bankalar, iflas gibi istenmeyen durumların ortaya çıkması halinde oluşacak zararları, mevduat sigortacısına transfer etmek isterler. Bu durumu engellemek için düzenleyici kurumlar, asgari sermaye tabanı uygulaması getirir ve denetler (Schargrodsky and Sturzenegger, 1998: 8). Bankanın sermayesinin büyüklüğü, borcunu ödeyip ödeyememe olasılığını etkiler. Düzenleyici kurumlar, sistemin tamamının sağlıklı olarak işleyebilmesi için diğer şartların değişmediği koşulunda, daha fazla sermayeyi

daha az sermayeye tercih ederler (Kim and Santomero, 1988: 1219). Bankacılık faaliyetlerinin uluslararası alana yayılması, sermaye yeterliliği kavramını ön plana çıkarmıştır. Bankaların kredilendirilmesi ve derecelendirilmesinde aktif büyüklüğü kavramı, yerini sermaye yeterliliği kavramına bırakmıştır.

Bankalar açısından sermaye dört nedenle önemlidir (Pasiouras vd., 2006: 407-408): Birincisi, banka sermayesi, bankanın mevduat sahiplerine ve diğer kreditörlere karşı yükümlülüklerini yerine getirememesi durumunda banka iflaslarının önlenmesine yardımcı olur. Sermaye miktarı, mudileri belli bir dereceye kadar koruyabilir. İkinci olarak, sermaye miktarı, özkaynak sahiplerinin getirisini etkilemektedir. Üçüncüsü, sermaye, bankaların büyüme ve çeşitlendirmede kaldıraçtan yararlanmasına izin verir. Dördüncüsü, minimum sermaye miktarı düzenleyici otoriteler tarafından şart koşulmuştur.

Sermayenin, banka performansında önemli bir belirleyici olmasına rağmen kârlılık üzerindeki etkisi açık değildir. Düşük sermaye rasyosunun, riskliliği de birlikte getirmesi nedeniyle, kaldıraçın kârlılık üzerinde etkisi olumsuz olacaktır. Özsermaye miktarının artırılması ise, beklenen finansal maliyetlerin azalmasına ve sonuç olarak banka kârlılığının artmasına neden olabilecektir. (Berger, 1995: 8). Bununla birlikte, banka sermaye oranın yüksek olması, sermaye kârlılığının azalmasına neden olmaktadır (Goddard vd., 2004: 1084).

Yüksek sermaye ölçütü getirilmesi, banka sahiplerinin risk iştahını azaltan bir unsurdur. Sermaye miktarı arttıkça, olası iflas durumunda banka sahiplerinin uğrayacağı kayıp miktarı da büyük olacaktır. Bankacılık sektörünün karşılaştığı risklerin çeşitlenmesi ve etkilerinin büyümesi sonucu, zor duruma düşen banka sayısının artması, özkaynak yeterliliği konusunu güncel hale getirmiştir.

Sermaye ve yeterliliği etrafında yapılan tartışmalar, gerek bankaların gerek düzenleyici otoritelerin politika belirlemelerinde önemli bir kriterdir. Sermaye ve yeterliliği ölçütleri konusunda bir uzlaşmadan bahsetmek mümkün değildir (Pringle, 1975: 545).

Sermaye yeterliliği, bankadan bankaya, ülkeden ülkeye hatta aynı ülke içinde zaman içinde bile değişen bir kavramdır. Bankalar, finansal kaldıraç etkisinden

yararlanmak, özkaynak kârlılıklarını yükseltmek, ortakları sık sık sermaye artırıma zorlamamak ve onlara daha fazla kâr payı dağıtmak için düşük özkaynak tutarı ile faaliyet gösterme eğilimindedirler. Banka denetim ve düzenlemelerinden sorumlu otoriteler ise, tasarruf sahiplerinin haklarını korumak, mali piyasalara güven vermek, bankaların varlıklarının tehlikeye düşmesini önlemek amacıyla daha fazla özkaynakla çalışmalarına yönelik düzenlemeler yapmaktadırlar. Bankaların belirlenmiş asgari sermaye ile kurulmaları, kârlarının bir bölümünü yedek akçe olarak ayırmaları, kredi sınırı belirlenmesi, iştirak edinmelerinde özkaynakların ölçü alınması bu düzenlemelere örnek olarak gösterilebilir. Sermaye yeterliliğini belirleyen oranlar, yasalarla ve düzenleyici otoritenin kararlarıyla belirlenmektedir. Basel Bankacılık Denetim (Gözetim) Komitesi'nin konuya ilişkin uzlaşısının benimsediği ilkeler, getirdiği öneriler sermaye yeterliliği konusunu düzenleyen yerel otoriteler için bir çerçeve çizmektedir (Akgüç, 2011: 204).

Bir bankanın sermayesinin düşük olmasının dört etkenden kaynaklandığı söylenebilir. Birincisi, banka sermayesi sabit kalırken aktiflerin artması; ikincisi, aktiflerin sermayeden daha hızlı artması; üçüncüsü, aktifler sabit kalırken sermayenin azalması; dördüncüsü ise, sermayenin aktiflerden daha hızlı azalması durumudur. İlk iki durumda banka, sermaye artırımına giderek yeterli sermaye oranına ulaşabilir. Son iki durumda ise, bankanın zarar etmesi söz konusudur ve riskli bir hale işaret etmektedir.

Farklı toplumsal kesimlerin beklenti ve çıkarları ile banka hissedarlarının çıkarları arasında çatışma çıkaran önemli bir konu sermaye ve getiri dengesidir. Mevduat sahibi mudiler, tasarruflarının güvenliği; reel sektör aktörleri, uygun finansman ihtiyacı; kamu otoritesi ise vergi tahsil ederek, bütün tarafların çıkarlarını koruyup piyasaların sağlıklı işleyişini sağlamak çabası içindedirler. Banka sahipleri ise aslında bütün diğer işletmeler gibi, yaptıkları yatırım karşılığında maksimum getiriyi elde etme beklentisi içindedirler. Bu durumda, banka sahiplerinin düşük bir sermaye ile yüksek getiri elde etme hedefi, diğer kesimlerin düşük riskli bankacılık sistemi beklentileri ile çelişmektedir. Normal şartlarda, her zaman ve her firma için söz konusu olan bu çelişkiyi bankalar için özel kılan, bankacılık sisteminin bütün ekonomik birimleri ilgilendiren hassas yapısıdır. Bu nedenle, bankaların marjinal

kârlarının bir bölümünü dağıtmayıp özkaynak artışı olarak kullanmaları yerinde olacaktır (Ünal, 2009: 17).

Yeterli miktarda sermayenin, likidite sıkışıklığı gibi durumlarda bankalara bir güvence sağlaması ve bankaların kriz dönemlerini kolay atlatmalarına yardımcı olması, bankacılık sektöründe sermaye standartlarının uygulanması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Bir taraftan bankalarda sermaye miktarı arttıkça, bankalar riskli yatırımlara yönelmeyerek kârlılıklarını koruyabilecekken, diğer taraftan bankaların sermaye standartlarını yakalayabilmeleri için daha riskli alanlara yönelmeleri, varlık portföylerindeki riskli kredilerin artmasına yol açacak ve kârlılığı olumsuz etkileyecektir. Bu yüzden sermaye yeterliliği ile kârlılık arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bankaların sermaye yeterliliklerinde standarda ulaşmaya çalışırken riskli alanlara yönelmelerini önlemek ve kârlılıklarını arttırabilmeleri için tek bir standart sermaye yapısı yerine, her banka için farklı bir sermaye zorunluluğu getirilmesi uygun olacaktır (Karabulut, 2003: 170).

Bununla birlikte, bankaların güçlü sermaye yapılarının, özellikle kriz dönemlerinde likidite sağlama kabiliyetlerini olumlu yönde etkileyebileceği öne sürülse de, "Northern Rock" ve "Bear Stearns" gibi şirketlerin batışında yaşandığı gibi bunun her zaman geçerli olduğu söylenemez. Zira bu şirketler, batmadan önce oldukça kuvvetli sermaye yapılarına sahiptiler (Imad, 2010: 100).

2.3.1.1.3. Risk Yönetimi

Bankaların birer güven kurumları olduğu fikrinden hareketle, bir bankanın mali problem yaşaması ya da batması, bütün bir sektör hatta genel ekonomi için önemli sonuçlar doğuracaktır. Kırılgan bir yapıya sahip olan bankacılık sektöründe bazı bankaların sorunlar yaşaması, yayılma etkisiyle bütün bir sektörü etkileyecektir.

Bankalar, düşük kâr marjı ve yüksek riskle faaliyet gösteren kurumlardır. Aktif getirilerinin ortalaması ile pasiflerin maliyetlerinin ortalaması arasındaki farktan oluşan kâr marjı, bankalar için en önemli kazanç kaynağıdır. Bankalar, bu riskli işlemleri yaparak kâr elde ederler. Bu nedenle, bankacılıkta risk yönetimi ve süreçleri büyük önem arz etmektedir.

Bankaların faaliyet başarıları, performans analizleri ile ortaya konulmaktadır. Performans analizi, hissedarların getirilerinin maksimumlaştırılmasını etkileyen değişkenlerden elde edilen başarının temel belirleyicileri üzerinde yoğunlaşır. Bankanın, toplam değerinin maksimize edilmesi oldukça kompleks bir özellik taşımakta ve bir dizi iç ve dış performans alanında yer alan faktörlerin etkisinde kalmaktadır. Finansal hizmetler sektörünün yapısı nedeniyle bankalar, iki alanda başarılı yönetim tarzı geliştirmek zorundadırlar. Bunlar, etkin kâr yönetimi ve risk yönetimidir. Risk ve performans yönetiminin ortak özelliği, bankanın piyasa değeri veya hisse fiyatını artırmaktır. Riske dayalı stratejik planlama yaklaşımı, riske odaklandığı kadar performansı iyileştirmeyi de amaçlamaktadır (Tözüm, 2002: 13).

Bankacılık, riski yönetme işidir. İşletmeler, kâr etmek için gerçekleştirdikleri faaliyetler sırasında risk alırlarken, bankalar bilerek ve isteyerek risk alırlar. Kredi verirken bankaların kâr elde etmek için sattığı şey aslında para değil, güvendir. Bir tarafta mevduat sahibi mudiye verilen güvence, diğer tarafta kredi müşterisinin krediyi geri ödememe ihtimali ile karşılık bulabilmekte ve bankalar, aldıkları kredi riskinden zarar edebilmektedirler. Müşterinin mevduatını alıp kredi olarak verirken bu hizmetten güven müessesi sıfatıyla para kazanan bankaların, krediyi geri alamama riski her zaman bulunmaktadır. İşte bu riskin gerçekleşmesi ve bankanın bu işlemden zarar etmesi durumunda zararın mevduat müşterisine yansımıyor olması yani bankanın bu riski karşılamaya yetecek sermayeye sahip olması gerekir. Bankalarda risk yönetiminin önemi burada ortaya çıkmaktadır. Basit anlatımla risk yönetimi, kredinin geri ödenmeme ihtimalinin ve geri ödenmemesi durumunda olası kayıp tutarının istatistiksel olarak hesaplanması, kredinin ancak bu kaybı karşılamaya yetecek kadar sermaye mevcutsa verilmesini sağlayacak bir yöntemler ve işlemler topluluğudur (Aysan, 2007: 238).

Rekabet, bankaların risk alma eğilimini arttırabilir. Daha yoğun ve rekabetin az olduğu bankacılık sisteminde, kârlar kırılganlığa karşı bir tampon görevi göreceği ve aşırı risk almanın aksine bir eğilim sağlayacağı için sistem daha istikrarlı olur. Bankacılıkta, "marka değeri" olarak bilinen bu yaklaşımla bankalar, kendi portföy risklerini belirleme konusunda özgür kabul edilirler. Kârlar üzerindeki baskıların yoğun olduğu rekabetçi piyasalarda bankalar, aşırı risk üstlenmek konusunda istekli olacaklardır ve bu da bankaların kırılganlığının artmasıyla sonuçlanacaktır. Buna ek

olarak, daha rekabetçi piyasalarda bankalar, borçlularla olan ilişkilerinde daha az bilgiye dayalı kazanç elde edecekler, bu da onları, borçluları düzenli bir şekilde gözleme eğiliminden uzaklaştıracak ve kırılganlık riskini arttıracaktır (Beck, 2008: 7).

Düzenlemelerin rekabet üzerindeki dolaylı etkileri, marka değeri ile ilişkilidir. Bankacılık otoriteleri, ahlaki tehlike problemine karşı banka sermaye tutarlarını, bankaların risk düzeyleri ile birleştirmeye çalışmaktadırlar. Yüksek getiri yüksek risk ile bağlantılı olduğundan, eğer sermayenin de yüksek olması istenirse, bu seferde özkaynak getirisi azalacaktır. Sermaye, bankaların marka değerini yükseltir veya riskin azalmasına neden olur ve riskin azalması da marka değerini yükseltir (Palia and Porter, 2004: 193).

Bankaların karşı karşıya kaldığı riskler, kârlılıkları direkt etkileyecektir. Bu riskler, bankalar tarafından iyi bir şeklide yönetilirse kârlılık yükselecek ve sektördeki payları da artacaktır. Risklerin iyi yönetilememesi durumunda ise zarar söz konusu olacaktır. Bu nedenle, bankaların kârlılığını ve buna bağlı olarak piyasadaki paylarını arttırması, risklerini iyi yönetmeleri ile mümkün olacaktır.

İktisadi dalgalanmalar, risklerin ve belirsizliklerin artmasına neden olur. Risk, tahmin edilebilir ve sigortalanabilecek belirsizlikleri tanımlamak için kullanılır. Ancak, sigortalanamayacak riskler ve şirketlerdeki karar alıcıların karşı karşıya kaldığı belirsizlikler vardır. Büyük belirsizlikler karşısında, kârlarını maksimize etmek yerine bankalar, risklerini minimize etmeye çalışabilirler. Böylece, en kötü durumla karşı karşıya kaldıklarında bile faaliyetlerini sürdürebilirler.

Kâr maksimizasyonu hedefi, özsermaye maksimizasyonu hedefinden farklıdır. Kâr maksimizasyonu hedefi, banka idarecisini, getirisi en çok ve maliyeti en düşük projelere yönlendirmektedir. Ancak, banka, daha fazla getiri için ya daha fazla risk almak ya da işletme masraflarını daha fazla düşürmek zorundadır. Bununla birlikte artan risk, banka varlıklarının piyasa değerinde ve net kârda önemli ölçüde dalgalanmalara sebep olmaktadır. Diğer yandan, özsermaye maksimizasyonu hedefi, banka yöneticilerinin daha fazla getiri vaat eden fırsatları, bu getirilerin gerçekleşmeme veya iflasa neden olma ihtimalleriyle beraber değerlendirmesini

gerektirir. Bu nedenle temel finans teorisi, banka sahiplerinin çıkarlarını maksimize etmesi için istihdam edilen banka yöneticilerini, yüksek getiri vaat eden uğraşların rizikosu üzerine de ciddi düşünmeye sevk etmektedir. Bu kaygının sebebi, fazla risk alan bankaların daha çok likidite ve iflas sorunlarıyla karşılaşmasıdır (Işık, 2001: 33).

2.3.1.1.4. Gider Yönetimi

Yönetim etkinliğini de ifade eden kârlılığın önemli belirleyicilerinden biride banka giderleridir. Bankalarda giderlerin azaltılmasının, kârlılığa olumlu etki edeceği kesindir.

Banka genel giderlerini, mevduat çıkışlarını ve borç yükümlülüklerini karşılamak için gerekli olan nakit akımları, yeni borç alma, sermaye ilavesi, kârlılık ve değerli kıymet satışlarından elde edilen kaynaklarla karşılanamazsa, bankanın faaliyetlerinin sona ermesi kaçınılmazdır. Bir bankanın faaliyet riski zamanla artarsa, kredi kuruluşları verdikleri borca karşılık daha yüksek faiz talep ederler ve hissedarlar da paylarını satarak bankanın hisse fiyatlarının düşmesine sebep olurlar. Bu gelişme, fon maliyetlerini yükselterek ve mevduat sigortası olmayan ortamlarda bankalara akınlara sebep olarak, zaten kötü durumda olan bankaların likidite problemlerini artırmaktadır.

Bankaların, faaliyetlerini sürdürürlerken katlandıkları giderler, kârlılığı önemli ölçüde etkilemektedir. Faaliyet giderlerini temsil etmek üzere genellikle personel harcamaları kullanılmakta ve toplam aktiflere oranlanmaktadır. Personel harcamalarının toplam aktiflere oranı, işgücü verimliliğini gösteren bir değişken olmanın yanında, bankaların faaliyet giderlerinin önemli bir kalemi olması nedeniyle bir maliyet unsuru olarak da değerlendirilebilmektedir (Güngör, 2007: 43-44). Bankanın gelirlerini sağlayanda personeldir. Bu nedenle, personel verimliliği önemlidir. Kârlılığın düşük olduğu dönemlerde, personel verimliliğinin önemi daha da artar. Kârlılık ile personel verimliliği arasındaki ilişkinin pozitif olması beklenir.

Kaynak maliyeti hesaplamasında, faaliyet gideri olarak da adlandırılan dolaylı maliyetlerin etkisinin dikkate alınması gerekmektedir. Bunların en önemlisi personel gideri olup, kıdem tazminatı karşılığı, vergi ve amortisman giderlerinin toplamından oluşan faaliyet giderlerinin neredeyse yarısı bu gider grubundan oluşmaktadır.

Bankacılık sektörünün etkinliği ve verimliliği çerçevesinde, kaynak maliyetini oluşturan unsurlar arasında yer alan faaliyet giderlerinin göreli öneminin daha da artması beklenmelidir. Bu durumda, kaynak aktarma maliyetlerinin düşürülmesi ve dolayısıyla bankacılık sektörünün etkinlik ve verimliliğinin artırılmasında bankalara önemli görevler düşmektedir (Eroğlu, 2001: 12-13).

2.3.1.1.5. Menkul Kıymet Cüzdanı

Kamu açıklarının finansmanı, iç ve dış borç stoku ile faiz oranlarını artırmaktadır. Artan faiz oranları kredi maliyetlerini yükseltmekte bu da reel sektörün kredi talebini azaltmaktadır. Kamunun açıklarını gidermek için piyasadan talep ettiği fonlar, crowding-out etkisi ile özel sektörün daralmasına yol açarak finansal kesimi, menkul kıymet taraflı olarak büyütmekte ve enflasyonun düşmesini zorlaştırmaktadır.

Kamu kesiminin iç borçlanma süreci, bankaların aktif yapısını da değiştirmektedir. Aktif yapısındaki büyüme, çoğunlukla menkul kıymetlerdeki artıştan kaynaklanmaktadır. Bu süreç, bankacılık sektörüne kısa vadede garantili yüksek kâr oranları olarak geri dönecektir.

Ekonomilerde yüksek enflasyon dönemlerinde, banka fonlarının büyük bir kısmı reel getirinin yüksek olması ve riskin olmaması nedeniyle, kamu kağıtları ağırlıklı menkul kıymetlere plase edilir. Enflasyonist süreçte, bankaların kaynak maliyetinin yüksekliği, likit bulundurmanın maliyetini de artırmaktadır.

Kamunun, borçlanma vadesini uzatarak borç yükünü azaltmaya çalışması, mevduatın ortalama vadesini kısaltarak vade uyumsuzluğu oluşturabilmekte ve bir dışsal şokta, bankaları ödeme güçsüzlüğüne sokabilmektedir. Bu durumda artan fon talebi, faizleri yükseltmekte ve bankacılık kesimi, dolayısıyla ekonomi krize sürüklenmektedir. 2000 ve 2001 yılında Türkiye'de yaşanan ve bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) devriyle sonuçlanan süreç bunun örneğidir.

2.3.1.1.6. Takipteki Krediler

Bankacılıkta kâr, basit bir ifadeyle, faiz gelirleri, komisyon gelirleri ve diğer gelirler toplamından; işletme giderleri, faiz giderleri ve diğer giderlerin çıkarılması sonucu bulunan pozitif değer olarak ifade edilir. Bunun için kredilerin kârlılığının ölçülmesi bankaların faaliyetlerini etkin sürdürebilmeleri açısından önemlidir. Mevduat faizlerinin yüksek olması kredi faiz oranlarının da yükselmesine neden olur. Yüksek faiz oranları sonucu firmalarca kredi talepleri azalacaktır. Yüksek faiz oranları, bankaların kullandırdıkları kredi miktarını da azalmasına neden olacaktır. Bankalar, yüksek faizlerden kredi kullandırmaya devam ederlerse, toplam krediler içinde batık kredilerin oranı yükselecek verilen kredilerin dönmeme riski artacak, bunun sonucunda da batık krediler bankaya zarar olarak dönecektir (Çankaya ve Öz, 2001: 49-50).

Sorunlu kredi; banka ile borçlu arasındaki geri ödeme anlaşmasının önemli şekilde bozularak, tahsilatın gecikmesi ve zarar olasılığının ortaya çıkması olarak tanımlanabilmektedir (Seval, 1990: 251). Bankaların beklenen kârlılığı sağlayabilmeleri için tasarrufları kredi kanalıyla doğru yatırım alanlarına yönlendirmeleri gerekmektedir. Ancak, açılan her kredi, vadesinde geri ödenmeme riskini taşımaktadır. Bu sebeple bankalar, kredi taleplerinin değerlendirilmesinde oluşabilecek riskleri minimum düzeye indirgeyecek ve kaynakların verimli alanlara yönlendirilmesini sağlayacak kredilendirme politikaları oluşturmalı ve kredi tahsisinde temel prensiplere uymalıdırlar. Aksi durumda, kullandırılan kredilerin vadesinde ödenmemesi ve sorunlu hale gelmesi kaçınılmaz olmaktadır. Sorunlu kredilerin artışı ise bankaların maliyet yapılarını etkilediğinden ve ekonomideki kaynakların etkin kullanılmasını engellediğinden, gerek finans sistemi gerekse ekonominin geneli üzerinde olumsuz etkiler ortaya çıkarmaktadır. Sorunlu krediler, bankaların kârlılığını olumsuz etkilediğinden, bankalar kredi faiz oranlarını yükseltmekte bu durumda, maliyet enflasyonuna neden olmaktadır. Ayrıca, sorunlu kredilerin payının artmasıyla bankalar, üretim ve istihdam için kredi talebinde bulunan firmalara olumlu cevap verememekte ve bu durumdan ülke ekonomisi zarar görmektedir.

Bankaların işlevlerinden biri, ekonomideki atıl fonları yatırımcı sektörlere aktarmaktır. Bu nedenle, bankaların kredi işlemlerinde sağlayacağı başarı önemlidir. Takipteki kredilerin, toplam kredi rakamına oranın düşük olması banka açısından olumlu bir ölçüttür. Takipteki kredilerin toplam kredilere oranı ne kadar düşükse bankanın kârlılığı o kadar artacaktır. Bankalar, dönemler itibariyle takipteki kredilere karşılık ayırmak zorunda olduklarından bu oranın artması, bankanın rasyolarını bozacak ve kârlılığı azaltıcı bir etki yapacaktır.

Banka bilançosunda sorunlu kredilerde yaşanan artış, sektörün geneline yayıldığında, maliyetlerin artmasına ve kâr oranlarının düşmesine neden olmakta bu durum ise sektöre olan güvenin azalmasına yol açmaktadır. Yaşanan güven azalışına bağlı olarak da bankalar, kaynak bulmakta sıkıntı içerisine girmektedir. Diğer taraftan bankalar, kredi plasmanlarını bu dönemlerde daralttığından, sektörde kredi hacminde de daralma yaşanmaktadır. Sorunlu kredilerin, sektörde belirli bir seviyeyi aşması ise finansal krizlere yol açarak banka iflaslarını beraberinde getirebilmektedir.

2.3.1.1.7. Likidite

Likidite, dar anlamı ile vadesi gelen borçları, tam ve zamanında ödeyebilme gücü olarak tanımlanırken geniş anlamda, işletme aktiflerinin daha akışkan, daha kısa vadeli ve daha kolay paraya dönüştürülebilecek şekilde, pasiflerle vade açısından uyumlu bir finansman politikası izlenmesi anlamında kullanılan bir kavramdır. Bir ticari bankada likidite kavramı ile bankanın nakit kullanımları ifade edilir. Likidite yönetimi ise banka bilançosunda, likidite giriş ve çıkışlarının dengelenmesidir (Öcal ve Çolak, 1999: 201).

Bankalar, yükümlülüklerini zamanında yerine getirebilmek için likiditesi yüksek finansal araçlar bulundurmak zorundadırlar. Eğer, bankanın yükümlülüklerini yerine getirecek yeterli likit değerleri yoksa, o banka likidite riskine maruz kalabilir. Özellikle kriz zamanlarında, ödeme sıkıntısı çeken bankaların fon talepleri faiz oranlarını artırmaktadır. Bu da krizleri daha derinleştirmektedir.

Bankaların yükümlülükleri genellikle, istenildiğinde hemen ödenmesi gereken kısa vadeli mevduattan oluşmaktadır. Varlıkları ise ağırlıklı olarak, likiditesi

düşük orta ve uzun vadeli kredilerden oluşmaktadır. Belirtilen bu vade uyumsuzluğu, bankaları ani ve büyük miktarlı mevduat talepleri karşısında istikrarsızlığa açık hale getirmektedir (Carletti, 2007: 5). Buna göre, "bankaya hücum" (bank run), mevduat sahipleri arasında herhangi bir nedenden dolayı bir güven krizi oluşması halinde, bankanın batacağı endişesiyle fonlarını eş zamanlı olarak çekmek istediğinde ortaya çıkmakta ve iki şekilde gerçekleşmektedir. "Temel banka hücumları" (fundamental bank runs), bankanın kârlılığının, iktisadi dalgalanmalar veya bankaya özgü sebeplerle düşük olduğunda gündeme gelmektedir. Eş zamanlı ve yüksek miktarda mevduat talebi sonucunda banka, likidite problemi yaşayarak iflas edebilmektedir. "Panik banka hücumları" (panic bank runs), spekülasyonlar nedeniyle mevduat sahiplerinin bankaya olan güvenini kaybettiğinde oluşmaktadır. (Freixas ve Rochet 2008, 218).

Mevduat sahiplerinin bankalara hücumu ve mevduatlarını hızla çekmesi, para ve bankacılık kriz tarihinin ortak özellikleridir. Bir bankanın ödeme zorluğu içerisinde bulunduğu yönünde bir beklentiye giren mevduat sahipleri, bir veya birden fazla bankanın batacağını düşünerek mevduatlarını hemen çekmek için bankaya hücum ederler. Bütün mevduatın aynı anda çekilmesi durumunda ise bankalar, likit olmayan varlıklarını likit hale getireceklerdir. Vadesi gelmeyen varlıkların çoğu da değerinin altında likit hale getirileceğinden bankalar zarar edecek ve sonuçta ödeme güçlüğü içerisine düşecektir. Panik hallerinde mevduata hücum edilmesi nedeniyle bankaların batması, mali sistemin zarar görmesine ve mal ve hizmet üretiminin düşmesine yol açacaktır (Diamond and Dybvig, 2000: 15).

Bankaların, Merkez Bankası'nda bulunan zorunlu rezervlerle birlikte dönen varlıklarını, resmi otorite tarafından belirlenen asgari seviyede tutmaları gerekir. Asgari likidite zorunluluğu arkasındaki başlıca neden, bankaların her zaman olağandışı mevduat çekilişlerini karşılayacak likit rezerve sahip olmasıdır. Bu oran, finansal durumu etkileyen bir araç olarak da kullanılabilir. Ayrıca belirtmek gerekir ki, likidite, bir varlığın kolaylıkla risk ya da zarar olmadan nakde çevrilebilmesindeki kolaylığı da ifade eder. Bir banka, ödeme yükümlülüklerini ve finansal taahhütlerini süresi içerisinde yerine getirecek yeterli nakit ve diğer varlıkların yanı sıra başka kaynaklardan da hızlı bir şekilde fon sağlayacak durumda ise, o banka likit kabul edilir. Ne zaman ki, likitlerin toplam talebi toplam arzı geçerse bankalar, likidite

açığı ile karşı karşıya kalırlar. Böyle bir durumda bu kuruluşlar, borç alma ya da bazı likit varlıkların elden çıkarma yoluyla ek fon sağlama durumunda kalabilirler. Genellikle kısa dönem borçlanmalar maliyetlidir ve likit varlıkların satışı nedeniyle oluşacak zararlar kârlılığı olumsuz etkiler. Diğer taraftan, kullanılmayan fonlar ve likit varlıklar üzerinden elde edilen düşük gelirler, bu kuruluşların kârlılıklarını likit fazlası nedeniyle olumsuz etkilerler. Likidite yönetimi, ticari banka kârlılığını belirleyen önemli etkenlerden biri olarak ortaya çıkar (Rasiah, 2010: 79).

Piyasada faaliyet gösteren büyük bankalar, diğer küçük bankalara nazaran daha az likidite riski ile karşılaşırlar. Ölçekleri nedeniyle büyük bankaların, daha geniş bir alanlarda ve daha uygun şartlarda borçlanmaları bunun en önemli nedenidir.

2.3.2. Dışsal Faktörler

2.3.2.1. Makroekonomik Değişkenler

Finansal sistemin güvenirliğinin ve sağlamlığının, o ekonominin makroekonomik koşullarından bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Temel makroekonomik göstergeler olan enflasyon, büyüme, işsizlik ve faiz oranları ile dış ödemeler dengesi bir ülkenin finansal sisteminin hacmi ve niteliği konusunda önemli bir etkiye sahiptir.

2.3.2.1.1. Enflasyon

Fiyatlar genel düzeyinin sürekli artması olarak tanımlanan enflasyon, ekonomik ve sosyal yapıyı bozan önemli faktörlerden biridir. İktisadi yapıda ve finansal mekanizmalarda bozulmalara yol açan enflasyon, makro düzeyde, özellikle gelir ve kaynak dağılımı, ödemeler dengesi, bütçe ve istihdam gibi temel unsurlar için gerekli olan finansal işlevlerin yerine getirilememesine neden olmaktadır.

Bankacılık sistemi, finansal piyasalarda üstlendiği aracılık faaliyetlerini yerine getirirken, genel fiyat değişimlerine karşı son derece hassas olan ve satın alma gücü eriyebilen finansal araçlar ile çalışmaktadır. Fiyatlardaki değişmeler sonucu beklenilen getirilerde belirsizlikler oluşmaktadır. Dolayısıyla, bankacılık sistemi faaliyetlerini sürdürürken birçok riskle karşı karşıya kalmaktadır (Okay, 2002: 101).

Enflasyon oranındaki artış, enflasyon beklentisini de artıracak bu da nominal faiz oranlarının yükselmesine neden olacaktır. Bu arada, bankaların gelecekte bekledikleri fon girişleri satın alma gücünde belirsizliklere yol açmaktadır. Türkiye'de faiz oranlarında meydana gelen artışlar, piyasaların yüksek oranda enflasyon beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Finansal piyasalar, fiyat artışlarına karşı çok hassas oldukları ve herhangi bir değişimi anında yansıttıkları için, beklentiler faiz oranlarının yükselmesi sonucunu getirmektedir. Alacaklarının vadesi borçlarından daha uzun olan bankalar, yeniden fiyatlamaya gittiklerinden net faiz gelirlerinde bir gerileme yaşamaktadırlar (Aslan ve Yapraklı, 2008: 92). Enflasyon, gelir dağılımını sabit gelirliler aleyhine, sermayedar üst gelir grubu lehine etkiler. Enflasyonist ortamda tasarruf sahipleri, varlıklarını korumak için uzun vadeli, üretime yönelik yatırımlar yerine, kısa vadeli spekülatif alanlara yönelirler. Enflasyonun sebep olduğu dışlama etkisiyle, yatırıma giden fonlar azaldığından ve enflasyon, faiz oranlarını artırdığından banka kredi miktarı azalacaktır.

Aracılığın gereği olarak, kısa vadeli borçlanıp uzun vadeli borç verdiği için faizlerdeki değişimin bankaların kârlılıkları üzerinde etkisi olacaktır. Faizlerdeki bir değişikliğin (azalmanın) etkisi şu şekilde olabilmektedir. Mevduatların vadesinin kısalması nedeniyle faiz harcamaları düşse de, faiz gelirleri aynı (yüksek) kalacaktır. Krediler ve menkul kıymetlerden gelen faiz geliri, vadeleri daha uzun olduğu için ancak daha sonra ayarlanabileceğinden düşecektir. Böylece, faizlerdeki bir düşme sonucu bütün kontratlar, enflasyon beklentisindeki değişikliği içeren yeni faizlerle yenilenene kadar bankaların net faiz gelirlerinde bir artış görülecektir (Rijckeghem, 1999: 6).

Enflasyon, mal ve hizmet fiyatları genel seviyesinin yükselmesidir. Enflasyonun, beklenen ve beklenmeyen durumuna bağlı olarak, kârlılık üzerinde pozitif ya da negatif etkisi olacaktır. İlkinde, yani beklenen enflasyon durumunda bankalar, faiz oranlarını ayarlayabilirler ki bu da gelirleri maliyetlerden daha hızlı arttırarak kârlılık üzerinde pozitif bir etki yapar. İkincisinde, yani beklenmeyen enflasyon durumunda, bankalar faiz oranlarını ayarlamakta yavaş davranabilirler ki bu durum, banka maliyetlerinin gelirlerden daha hızlı artmasına sebep olur. Bu da, bankanın kârlılığı üzerinde olumsuz bir etkiye neden olur (Pasiouras and Kosmidou, 2007: 228).

Kur riskinin azalması, devlet dışındaki ekonomik birimler için reel faizin düşmesine ve dolayısıyla finansal aracılığın artmasına neden olacaktır. Ayrıca, enflasyon, finans sektörünün verimliliğini negatif olarak etkilediğinden, enflasyon düştüğünde kredi miktarı artacaktır (Boyd vd., 1996: 17). Enflasyonist süreçten düşük enflasyon ortamına geçildiğinde, faiz oranlarındaki gerileme kâr marjlarını da azaltır. Kârlılığın düşmesi ile birlikte bankalar daha fazla kâr elde etmek kredi vermek zorundadırlar. Bu da, daha çok risk almak anlamına gelmektedir. Mali yapısı güçlü olmayan, bu değişime uygun risk, personel ve anlayış değişikliği yapamayan bankalar rekabet üstünlüğünü kaybedeceklerdir.

Enflasyon, banka kârlılığını etkileyen değişkenlerden biridir. Enflasyonun, kârlılığı etkileyip etkilemediği, bankanın, personel ücretlerinin ve faiz dışı giderlerinin enflasyon oranından hızlı büyüyüp büyümemesine bağlıdır. Bankalar gelecekle ilgi maliyetlerinin yönetimi konusunda tahminlerini tuttururlarsa, buna bağlı olarak enflasyon ve kazanç arasında pozitif bir ilişki beklenebilir. Yani, enflasyon oranı öngörülebiliyorsa ve bankalar buna uygun olarak faizlerini ayarlayabiliyorlarsa yüksek enflasyon yüksek kârlılık getirecektir (Ngo, 2006: 9).

Enflasyonist ortam bankaları kısa vadelere yöneltir. Uzun vadeli kredi veren bankalar, kredi maliyetlerine nominal faizlerdeki hareketliliği yansıtacaklardır. Bu da, uzun vade de yüksek faiz anlamına gelir ki, firmalar tarafından yüksek faiz oranlı krediler tercih edilmeyecektir. Firmaların fon kullanımı azaltması, yatırım kararlarına da yansıyacak ve ekonomik büyüme yavaşlayacaktır.

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelerdeki gibi banka dışı mali aracılık sisteminin gelişmiş olmaması ve sermaye piyasasının gelişme aşamasında olması nedeniyle bankalar, mali sistemin temelini oluşturmakta, ekonominin işleyişi, halkın tasarruflarının toplanması ve kullanım alanlarına dağıtılmasında aktif rol oynamaktadırlar. Mali sistem içerisinde bu kadar önemli bir yeri olan bankacılık sektörünün sorunsuz bir şekilde işlemesi, güçlü bir iktisadi yapının var olmasına bağlıdır. Bu bağlamda, enflasyon ile bankacılık sektörü arasındaki ilişkinin olumlu yönde değişmesi için para politikası araçları kullanılarak enflasyonun düşürülmesi ve disiplinli bir maliye politikasıyla yeni bir ekonomik ortamın oluşturulması gerekmektedir. Aksi durumda enflasyon problemi, etkin bir

ekonomik yapının oluşmasına ve bankacılık sektörünün gelişmesine engel olmakta ve banka kredilerini etkileyerek üretken yatırımların yapılmasını engellemektedir (Aslan ve Yapraklı, 2008: 89).

2.3.2.1.2. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) Büyüme Hızı

Ülkelerin makro ölçekte büyümesi, mikro ölçekte, işletmelerin üretimlerini arttırarak büyümeleriyle mümkün olur. İşletmelerin üretim artışını sağlayacak sermaye yatırımlarını gerçekleştirebilmeleri, en uygun maliyetle finansman desteği bulmalarına bağlıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde işletmelerin finansman sağladıkları başlıca kaynak bankalardır. Ancak, rekabetçi olmayan ekonomilerde, bankaların kredi vermede daha seçici davrandıkları genel bir inanıştır. Ayrıca, müşteriler için alternatiflerin kısıtlı olması, bankaların piyasada "fiyat alıcısı" olmaktan uzaklaşarak hem krediler hem de mevduatlar için piyasa fiyatını etkileyebilen bir konuma ulaşmalarına yol açar. Bu durum, bankalar için "piyasa gücü" yaratırken, büyüme fırsatları arayan işletmeler için kaynak maliyetinin artması anlamına gelir. Diğer taraftan, eksik rekabetin neden olduğu düşük mevduat faizlerinin de, tasarrufların bankalardan kaçarak döviz, altın gibi üretime dönük olmayan alanlarda değerlendirilmesine yol açacağı beklenir (Yağcılar, 2011: 27).

Bankacılık sektörünün ülke ekonomisi içinde önemli bir ağırlığı bulunmaktadır. Bu nedenle, bankacılık sektöründeki başarı ve gelişmeler iktisadi gelişmeyi doğrudan etkilemektedir. Bu sektöründe ortaya çıkacak bir sorun, özellikle faiz ve kredi kanalı ile milli gelir artışını düşürecektir. Dolayısıyla, bankacılık sektöründe gösterilen performansın düşük veya yüksek olması tüm iktisadi birimler açısından önemlidir.

Finansal gelişmenin ekonomik büyümeye katkıda bulunması, finansal piyasaların işlevleri yoluyla gerçekleşmekte ve fonksiyonlarını etkin bir şekilde yerine getiren finansal sistemlerin ekonomik büyümeye katkıları da fazla olmaktadır. Gelişmiş finansal sistemler, yatırımların önündeki finansman engellerini ortadan kaldırarak, zayıf finansal sistemleri olan ülkelere göre daha hızlı bir ekonomik büyüme sağlayacaklardır.

Finansal sistemin reel sektöre fon aktarma işlevini etkin bir şekilde yerine getirememesi, yani, finans sisteminin gelişmişlik düzeyinin düşük kalması, ekonomik kalkınmada önemli sorunlar yaratmaktadır. Yeterli kaynağa sahip olmayan, fon aktarma maliyeti yüksek, gelişmişlik düzeyi ekonomik kalkınma düzeyinin altında olan bir finans sisteminde; tasarruflar verimsiz alanlara kanalize olacak, üretici kesimin çok yönlü risk, vade ve miktar tercihlerine cevap verebilecek finansal araçları ortaya çıkaramayacaktır.

İktisadi büyümenin hızlı olduğu ortamda bankalar, daha fazla kredi verme eğilimindedirler ve bu krediler için yüksek faiz oranları talep ederler. İktisadi büyümenin, banka kârlılığına olumlu etki etmesi beklenir.

Talep kaynaklı faktörler ve makroekonomik çevre, banka performansını etkileyen faktörler olarak kabul edilmektedir. Banka kârlılığı konusunda yapılan çalışmalarda kullanılan değişkenler arasında; GSYİH büyümesi, enflasyon ve faiz oranı bulunmaktadır. Büyüyen bir milli gelir ve piyasa, bankalar içinde, artan kârlılığı beraberinde getirecektir (Ngo, 2006: 9). Bununla birlikte bankalar, talepteki ani değişimlere karşıda duyarlıdırlar. Tasarruf sahiplerinin paralarını bankalarda değerlendirmeme eğiliminin ortaya çıkması sonucu nakit girişlerinin azalması, bankaların kredilerinde azalmaya neden olur ve bu durum diğer sektörleri ve ekonominin bütününü etkiler.

Ekonominin ve GSYİH'nın büyüme dönemlerinde banka kredileri artarken, küçülme durumlarında da banka kredileri azalmaktadır. İktisadi daralmanın olduğu dönemlerde, bankacılık sektörünün kârlılık oranı düşmektedir. Özellikle, gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde iktisadi büyüme, belli bir istikrar çerçevesinde olmadığı için bankacılık sektörünün kârlılık durumu değişkenlik göstermektedir. Büyüme ve refah dönemlerinde kredi kullanan firmalar, bir sonraki daralma döneminde bankaya geri ödemede zorlanırlar. Alacağını tahsil edemeyen banka ise kaynağı olmadığı için yeni kredi kullandıramaz. İktisadi büyüme oranının artması, bankacılık faaliyetlerini artıracak ve kârlılığı olumlu etkileyecektir.

Dünyada, bankacılık sektöründe 1980'li yılların başından itibaren yaşanan sistemik krizlerin artması, genel ekonomi ile finansal sistem kırılganlığı arasındaki

ilişkinin irdelenmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Bankacılık sektöründeki mali başarısızlık, ülkeden ülkeye ve zaman içinde değişebilir olmasına rağmen genel olarak, ülke ekonomilerindeki makroekonomik çevrenin zayıf olduğu dönemlerde ortaya çıkmaktadır. Özellikle, düşük iktisadi büyüme ile enflasyon ve reel faiz oranlarının yüksek olduğu, yetersiz yasal düzenlemelerin yanında, doğrudan tasarruf mevduatı sigortası uygulayan ülkelerde risk artmaktadır (Demirgüç-Kunt and Detragiache, 1998: 103).

2.3.2.1.3. Reel Faiz Oranı

Faiz oranları, piyasalar ve bu piyasalarda işlem gören finansal araçlar arasında dengeyi sağlayan önemli bir değişken durumundadır. Faiz oranlarında meydana gelen dalgalanma ve sürekli değişkenlik, belirsizlik ortamı oluşturmakta ve bu durum da, bankalar ve finansal kuruluşlarının uzun vadeli ve sabit faiz oranlı yükümlülüklerden kaçmalarına neden olmaktadır. Özellikle ülkemizdeki bankalar, uzun vadeli aktiflerini finansal piyasalardan topladıkları kısa vadeli fonlarla finanse etmektedirler. Kısa vadeli fonların faiz oranlarında ortaya çıkabilecek aşırı yükselmeler de bankaları olumsuz etkilemektedir (Atan, 2002: 20).

Bütün finansal kurumlar, faiz oranı riski ile karşı karşıyadır. Faiz oranları dalgalandığı zaman bankanın kazançları ve maliyetleri, varlıklarının ve yükümlülüklerinin ve bilanço dışı pozisyonlarının değeriyle birlikte değişir. Bu değişimlerin net etkisi, bankanın tüm girdilerine ve sermayesine yansır (Van Greuning and Bratanovic, 2003: 249). Yüksek faiz oranları, finansal sistemde likidite problemine neden olur ve finansal riskler ile kredi riskinin artmasına yol açar. Dolayısıyla, reel faiz oranlarında gerçekleşen bir artışın, banka kârlılığına olumsuz etki etmesi beklenir.

Makroekonomik yapıdaki istikrarsızlıklar, özellikle yüksek enflasyonist süreç, bankacılık sektöründe belirsizliği artırarak para ikamesini hızlandırmaktadır. Türkiye örneğinden de izlenebileceği gibi yüksek enflasyon ve kamu kesiminin artan borçlanma gereğinin yarattığı yüksek reel faizler, bankaların yurtdışından göreli olarak ucuza sağladıkları kaynakları, kamu açıklarının finansmanında kullanmalarını cazip hale getirmiştir. Bunun sonucunda, sistemde genel olarak verimlilik düşük

olmasına rağmen, yüksek faiz marjlarının etkisiyle kârlılık yüksek seyretmiştir (Kaya, 2001: 6).

Bankalar, ülke içi yüksek faiz oranları ve uygulanan düşük döviz kuru politikası avantajıyla, yurt dışı piyasalardan düşük faizle döviz cinsinden borçlanmaya giderler. Borçlandıkları bu dövizleri, ülke içinde ulusal paraya çevirerek yüksek faiz oranlarından önemli faiz gelirleri elde ederler. Faiz gelirlerinden, borçlanmanın anapara ve faiz ödemeleri çıkarıldıktan sonra kalan kısım, banka kârına eklenir. Artan finansal liberalleşme ile bankalar, ülkelerin uyguladıkları faiz ve döviz kuru politikası farklılıklarının yarattığı fırsatları değerlendirerek kârlılıklarını arttırmak için uğraşmaktadırlar (Ercan, 2001: 45).

2.3.2.2. Sektörel Değişkenler

2.3.2.2.1. Yoğunlaşma

Yoğunlaşma, sektörde yer alan aktif toplamları en büyük beş ya da on bankanın, tüm sektördeki bankaların aktif toplamı içindeki yerini ifade eder.

Yüksek bir yoğunlaşmanın görülebileceği bankacılık sektörlerinde, piyasa gücü artabilir ve kârlılık düzeyleri yükselebilir. Yüksek kârlar, iktisadi dalgalanmalara karşı bir tampon görevi göreceğinden, bankaların değerlerini arttıracaktır. Diğer taraftan, banka ortakları ve yöneticilerinin risk alma dürtüleri azalacak ve böylece sistemik bankacılık krizlerinin görülme olasılığı düşecektir. Ayrıca, yoğunlaşma düzeyi yüksek bir bankacılık sektöründe, nispeten az sayıda banka olduğundan, otoritelerin bunları izlemesi ve denetlemesi daha kolay ve etkin olacaktır (Beck vd., 2006: 219).

Yoğunlaşmış bankacılık sistemleri, piyasa gücünü artırır bu da, bankaların firmalara uyguladığı faiz oranını yükseltmelerine izin verir. Fakat, bu yüksek faiz oranları, firmaları daha fazla risk üstlenmeye iter ve kredilerin geri ödenmeme riskini arttırır. Böylece, yoğunlaşma ve kırılganlık, buna bağlı olarak da sistemik sıkıntı arasında pozitif bir ilişki kurulabilir (Beck, 2008: 9). Ayrıca, bankalar arasındaki yoğunlaşma ve rekabet, bankaların kredi faizlerini düşürmelerine, mevduat faizlerini ise artırmalarına neden olabilir. Bu da sistemdeki kırılganlığı artırabilir.

Yoğunlaşma arttıkça bankalar, daha riskli alanlara kaymaktadırlar. Bankalar, rekabet azaldıkça, kredi piyasalarında daha yüksek faiz uygulayarak daha fazla kazanç elde etmektedirler. Daha yüksek faiz oranları banka borçluları için yüksek iflas riski demektir. Daha yüksek faiz maliyeti ile karşılaştıklarında, kendi iflas risklerini yükselten borçluların ahlaki tehlike sorununu desteklemektedir (Boyd and Nicolo, 2005: 1333).

Bankacılık sektörünün doğasında yoğunlaşma eğilimi vardır. Firma büyüklüğü, bankacılık sektörü için önemlidir. Yoğunlaşma ve firma ölçeği, rekabet şartlarını olumsuz etkileyebilir. Çünkü, müşterilerin zararına olan piyasa gücünü yaratmaya, sürdürmeye ve kullanmaya yardım eder. Piyasa gücü, bir üreticinin ürettiği bir ürünün piyasa fiyatını, üretimin marjinal maliyetinin üzerinde belirleme ve bu fiyatı koruma yeteneği olarak tanımlanabilir (Canoy vd., 2001: 18). Piyasada yoğunlaşma olması, diğer bankaların piyasaya girişlerini zorlaştırarak tam rekabet şartlarını ortadan kaldırmaktadır. Bu durumda hakim bankalar, kredi ve komisyon oranlarını artıracak, mevduat faizlerini ise düşüreceklerdir.

Bankacılık sektörünün içinde bulunduğu yoğunlaşma ve rekabet şartları, bankaların faaliyetlerini farklı coğrafi bölgelere dağıtarak genişlemelerini gerektirmiştir. Farklı bölgelerde ürün çeşitlenmesi olacağından, hem risk azalacak hem de farklı ürünler maliyetleri fazla arttırmadan diğer bankanın mevcut yapısıyla her iki bankanın müşterilerine de sunulabilecektir. Bu durum, hem yurt içi hem de yurt dışında şube ağlarının genişlemesi, finansal toplulukların bankaları ve sektör dışındaki firmaları satın alması veya birleşmesi ile sonuçlanmıştır. Bu eğilimin en önemli nedeni, dünyada artan ve giderek sertleşen rekabet ortamında başarılı olabilmek için bankaların artık kendilerini büyük olmak zorunda hissetmeleridir. Birleşen bankalar, ölçek ekonomisinden yararlanarak, elindeki kaynakları daha verimli kullanarak; gereksiz şubelerin kapatılması, atıl personelin işten çıkarılması, üst yönetim kadrolarının yeniden düzenlenmesi gibi maliyetleri azaltıcı operasyonlar yapabileceklerdir (Hacoğlu ve Işık, 2011: 63). Bu sayede bankalar, maliyetlerini düşürerek kârlılığı artırmaya çalışacaklardır.

2.4. RİSK KAVRAMI VE RİSK ÇEŞİTLERİ

2.4.1. Risk Kavramı ve Finansal İstikrar

Risk kavramının tanımlanmasına ilişkin farklı görüşler olmakla birlikte risk, belirli bir zaman aralığında, belirli bir hedefe ulaşamama ve dolayısıyla zarara uğrama olasılığıdır (Babuşcu, 2005: 4). Risk, gelecekte ne olacağı hakkında bugünkü belirsizlik olarak da tanımlanabilir (Coyle, 2000: 2). Yaygın tanımlamada ise risk, zarar ya da istenilen sonuca ulaşılamama olasılığı olarak ifade edilse de, riski hem negatif hem de pozitif anlamda açıklayan görüşler de bulunmaktadır. Buna göre risk, mevcut pozisyonda ortaya çıkabilecek sonuca ilişkin belirsizlik olarak ifade edilmekte olup, bünyesinde hem kazanç hem de zarar olasılığını barındırmaktadır (Cade, 1999: 2-5). Riskin en belirgin özelliği; tam ve net olarak bilinememesi, zamanla değişkenlik göstermesi ve olumsuz sonuçlar doğurabilir olmasıdır.

Bankalar açısından risk, planlanan ve arzu edilen başarının gerçekleşmemesini ifade etmektedir. Kâr maksimizasyonu amacı güden işletmeler olan bankaların, bu amaçlarında meydana gelebilecek sapmalar risk unsurunu ortaya çıkarmakta ve riskin bankacılıkta önlenemeyen ve giderilemeyen bir faktör olarak ele alınmasını zorunlu hale getirmektedir (Babuşcu, 1997: 60). Bankaların, neredeyse tüm faaliyet alanlarında risk söz konusudur. Başarılı bir şekilde yönetildiğinde risk, bankaların kârlılığını arttırıcı bir araçtır.

Genel olarak bankacılık riski, çeşitli belirsizlik kaynaklarının kârlılığa yönelik olumsuz etkileri olarak tanımlanmaktadır. Bankacılık sektörü doğası gereği çok sayıda risk unsuruyla karşı karşıyadır. Söz konusu risklerin ölçümüne yönelik sağlıklı çalışmalar yapılabilmesi, öncelikle bunların özenli bir biçimde belirlenmesine ve tanımlanmasına bağlıdır (Bessis, 2002: 11).

Risk kavramının öneminin artması, riske karşı korunma yöntemlerinin de gelişmesini sağlamıştır. Bankacılık sektörünün faaliyet alanı genişlerken, artan ve çeşitlenen risk unsurlarına karşı sürekli yeni önlemler geliştirilmeye çalışılmıştır. Bankacılık sektörü, dünyada son yirmi yıl içinde yaşanan finansal krizlerin tamamında krizlerin tetikleyicisi ya da derinleştirici olmuştur. Bununla birlikte,

krizleri tetikleyen ve geliştiren bankacılık sektörü, krizlerden çıkışın ve ekonominin yeniden canlılık kazanması yönündeki çabaların da temel unsurudur.

Finansal piyasalardaki hızlı gelişme ve değişimler sonucu bankacılık sektörü, yapısal ve işlevsel yenilikler yapmak zorunda kalmaktadır. Bununla birlikte, ekonomide uygulanan deregülasyon politikaları, faizlerde sınırlandırmaların kaldırılması, kambiyo serbestleşmesi ve sınır ötesi faaliyetler nedeniyle, bankaların faaliyetleri genişlemekte ve sektörde rekabet artmaktadır. Bu gelişmeler sonucunda, bankaların üstlenmekte olduğu riskler, hem nitelik hem de nicelik yönünden daha önemli hale gelmektedir.

Risk yönetimi, bankanın kârlılığını olumsuz yönde etkileyecek risk faktörlerinin belirlenmesi, ölçülmesi ve maruz kalınacak zararın azaltılması sürecidir. Risk yönetimi tüm banka düzeyinde uygulanırken, farklı risk faktörlerinin birbirleriyle olan etkileşimleri de göz önünde bulundurulmalıdır (Teker, 2006: 3). Risk yönetiminin amacı, risk alınan faaliyetlerin farkındalığını arttırmak, işletmeye zarar verebilecek olayların sıklığını azaltmak ve zarar verici bir olay gerçekleşmişse bu durumun sonuçlarını hafifletmektir (Griffiths, 2005: 21).

Ticari işletmelerin her konuda karşı karşıya olduğu risk olgusu, özellikle finans piyasalarında ayrı bir önem taşımaktadır. Sabit kura dayalı para sisteminin çökmesi sonrasında, kur ve faizlerdeki değişimlere daha açık hale gelen finansal piyasalar, hızla yaygınlaşan ekonomik serbestleşme eğiliminin de etkisiyle, oldukça kırılgan yani riske duyarlı hale gelmiştir. Ayrı bir uzmanlık dalı haline gelen risk yönetimi, bankacılık sektöründe de ayrı bir çalışma alanı olarak kendine yer bulmuştur. Süreç içinde değişen ve gelişen risk yönetimi, bankacılıkta sürdürülebilir başarının yakalanmasında etkin bir konuma gelmiştir.

Makroekonomik istikrar kavramının anlamı, süreç içinde değişikliklere uğramıştır. Düşük enflasyon ortamında, tam istihdama ulaşma yönünde sürdürülebilir bir büyüme kavramına, genel bütçe dengesi ve reel iktisadi aktivite de ilave olmuştur. Makroekonomik istikrar, sadece fiyat istikrarını veya sağlam kamu mali politikalarını kapsamamakta, iyi işleyen bir reel ekonomiyi, sürdürülebilir borç oranlarını ve sağlıklı finansal ve finansal olmayan özel sektör bilançolarını da

içermektedir. Sağlam bir makroekonomik yapı için ise sürdürülebilirlik büyük bir öneme sahiptir (Ocampo, 2005: 1). Bankacılık sektörü, yüksek risk oranı ile çalışması nedeniyle istikrarsızlığa oldukça açıktır. Bankacılık sektöründe yaşanacak olası bir istikrasızlık da tüm ekonomiyi etkileyecektir.

Finansal istikrar, bir ekonomideki ödemeler sistemi ve verimli yatırımların, kaynak tahsisini bozacak boyuttaki şoklara karşı finansal sistemin dayanıklılığıdır. Finansal sistem, tüm finansal aracıları, örgütlü veya tezgâh üstü piyasaları, ödemeler sistemini, finansal faaliyetleri destekleyen altyapıyı, hukuki hükümleri, düzenleyici ve denetleyici kurumları kapsamaktadır. Bu tanımlama, bir ekonominin genelinde tasarrufların yatırım fırsatlarına aktarılmasını, bilginin yayılmasını ve işlenmesini, riskin ekonomik birimler arasında paylaşılmasını ve ödemeler sistemini göz önünde bulundurmak suretiyle bütüncül bir bakış açısını vermektedir (Padoa-Schioppa, 2002: 20-21).

Finansal istikrar, bireyler için zaman içinde daha istikrarlı bir tüketim (tasarruf veya borçlanma) imkânını ifade ederken, yatırım projelerinin tasarruflarla finanse edilmesini de kapsadığından aslında tasarruf-yatırım ilişkisidir. Dolayısıyla, finansal istikrarsızlık, finansal sistemdeki sorunlar sebebiyle ekonominin tasarruf yatırım dengesinin bozulması olarak tanımlanabilir. Finansal sistemdeki sorunlardan anlaşılan ise genelde finansal, özelde sistemik bankacılık krizleri olmaktadır. Özellikle sistemik bankacılık iflaslarının yaygınlaşması, finansal sistemde esas şok kaynağı olabilmektedir (Heldane vd., 2004: 2).

Finansal istikrarı tehdit eden riskler, finansal sistemin kendinden veya dışından kaynaklanabilir. Bundan dolayı, finansal istikrarı tehdit eden risklerin içsel veya dışsal nitelikte olabileceği söylenebilir. Finansal kurumlar, finansal piyasalar veya finansal altyapı kaynaklı riskler, içsel risk olarak değerlendirilirken; makroekonomik gelişmelere veya olağanüstü olaylara dayalı riskler dışsal risk olarak ifade edilmektedir (Houben vd., 2004: 16-18). Makroekonomik koşullarındaki değişiklik, emtia fiyatlarında bir dalgalanma, teknolojik yenilikler, para ve maliye politikalarında farklı uygulamalar ve siyasi gelişmeler birer dışsal risk kaynağı olarak finansal istikrarı etkileyebilmektedir. Aynı şekilde, mikro ekonomik boyutta reel sektörde veya önemli bir finansal olmayan işletmede yaşanacak sıkıntı, ekonomik

ortamda güven kaybına sebebiyet verebilecektir. Ayrıca, deprem ve diğer doğal afetler gibi olağanüstü olaylar da finansal istikrarı dışsal olarak etkileyebilecek faktörlerdendir.

Bankacılık sektöründe ortaya çıkan bir kriz, toplumun hemen her kesimini etkilemektedir. Tasarruflarının tamamını veya bir kısmını kaybeden mevduat sahipleri ile hisselerini kaybeden banka sahipleri ve hissedarlar, bankacılık krizinden doğrudan etkilenen kesimlerdir. Fon bulmak konusunda bankalara bağlı olanlar yeni fon bulmakta zorlanabilirler ve nihayet banka kurtarma ve geçici kamusallaştırma operasyonları nedeniyle vergi ödeyenler ağır bir yük altında kalırlar. Ancak, bu vergi ödeyenlerden, banka ortaklarına ve mevduat sahiplerine bir servet transferi olarak da yorumlanabilmektedir. Bu tür bir maliyet, bankacılık sistemini yeniden yapılandırma harcamalarını, mevduat sahiplerine yapılan ödemeleri, bankalara verilen sermaye desteği ve aktif yönetimi amacıyla yapılan harcamaları içermektedir (Esen, 2005: 3). Bankacılık sektörünün ekonomideki önemi nedeniyle istikrarlı ve etkin işleyişinin gerekliliği, sektörün sıkı bir düzenlenmeye tabi olmasını gerekli kılmıştır. Düzenleme ile bankaların riskliliği kontrol altında tutularak istikrarın ve bu şekilde tüketici ile yatırımcıların korunması amaçlanmıştır (Canoy vd. 2001, 45-46).

Bankacılık sistemi, yapısal özelliklerinden kaynaklanan riskler başta olmak üzere genel iktisadi riskler ve piyasa riskleri gibi birçok riske maruz kalabilmektedir. Finansal sistemin tamamını etkileyebilecek sistemik risklerin yanı sıra, kendi operasyon faaliyetlerinden kaynaklanan risklerle de karşı karşıyadır. Bankaların maruz kaldığı riskler farklı şekillerde adlandırılıp sınıflandırılmakla birlikte, söz konusu riskler birkaç ortak başlık altında toplanabilmektedir. Bankaların faaliyetleri nedeniyle maruz kaldıkları riskler genellikle; "faiz oranı riski", "kur riski", "kredi riski", "likidite riski", "piyasa riski" ve "operasyonel risk" şeklinde sınıflandırılmaktadır.

2.4.2. Faiz Oranı Riski

Faiz oranı riski, finansal varlıkların getirileri ve yükümlülüklerin maliyetlerinin, faiz oranı değişimlerinden etkilenmesiyle, net faiz gelirinde meydana gelecek değişimdir (Bank for International Settlements [BIS], 1996: 9). Bankalarca

borçlanılan para üzerindeki faiz giderleri, borç olarak verilen krediler üzerindeki faiz gelirlerinden hızlı artıyorsa, artan faiz oranları bankanın kâr marjını aşağıya çekecektir.

Faiz oranı riski, varlık ve yükümlülüklerin vadeleri arasında süre uyumsuzluğunun bulunduğu bankacılık sistemlerinde önemli bir kriz nedenidir. Bankaların, kısa vadeli topladıkları fonlarını, uzun vadeli kredi olarak fon talep edenlere kullandırması sürecinde gerçekleşecek faiz oranlarındaki değişiklikler, kredi faiz oranlarını değiştirmemesine karşın (eğer kredi değişken faizli değilse), kısa vadeli kaynakların yenilenme maliyetini etkileyecektir. Dolayısıyla, piyasa faiz oranlarında ortaya çıkan bir yükseliş, bankaların kaynak bulma maliyetini artırarak, bankanın zarar etmesine neden olabilmektedir.

Finansal kurumlar, yükümlülüklerine göre daha uzun vadeli varlıklara yatırım yaptıklarında faiz oranı riskine maruz kalırlar. Yükümlülüklerinin yenilenmesinin veya fonların tekrar finansmanının maliyeti, varlıklardan elde edilen getirinin üzerinde olabilir. Tam aksi durumda ise, varlıkların yükümlülüklere göre daha kısa vadeli olması halinde, daha uzun vadeli borçlanılan fonlarla tekrar yatırım yapıldığında, yatırımların hangi getiriyi sağlayacağı konusunda faiz oranlarındaki gelişmelere bağlı olarak belirsizlik söz konusudur (Saunders and Cornett, 2008: 170-171). Aktiflerde önemli bir paya sahip olan kredilerin geri dönüş vadelerinin, pasiflere göre daha uzun olması ve istenildiği zaman talep ya da tahsil edilememesi aynı zamanda likidite riskini ortaya çıkarmaktadır.

Aktif-pasif kalemleri ile bilanço dışı işlemlerin yeniden fiyatlandırılması ve fonlama maliyeti ile yatırımın getirisi arasında korelasyon bulunmaması gibi durumlara ilişkin risklerden kaynaklanan faiz riski, aşırı bir boyut aldığında banka kârlılığını ve sermaye yapısını aşındırabilmektedir (Bolgün ve Akçay, 2003:194-195).

2.4.3. Kur Riski

Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelikte kur riski (Resmi Gazete, 28.06.2012); "Bankaların, tüm döviz

varlık ve yükümlülükleri nedeniyle döviz kurlarında meydana gelebilecek değişiklikler sonucu maruz kalabilecekleri zarar olasılığı" olarak tanımlanmaktadır.

Uluslararası sermaye hareketlerinin artışı, döviz kurlarının dünya finans sistemi içindeki önemini artırarak kur riskinin, daha dikkatli takip ve yönetimini gerekli kılmaktadır. Özellikle, bankaların sınır ötesi arbitraj kazancı sağlamak amacıyla yaptıkları döviz ticareti bankacılıkta önemli yer almaktadır.

Bankaların, Yabancı Para (YP) cinsinden üç tür pozisyonu bulunmaktadır. Bunlar; denk, açık (kısa) ve kapalı (uzun) pozisyondur. Banka, denk pozisyonda iken aktifteki döviz varlıkları, pasifteki döviz yükümlülüklerine eşittir. Açık pozisyonda, bankanın aktifindeki döviz cinsinden varlıkları, pasifindeki döviz cinsinden yükümlülüklerinden daha düşüktür. Kapalı pozisyonda ise tersi durum söz konusudur. Eğer banka açık pozisyonda ise döviz kurunun yükselmesi (ülke parasının değer yitirmesi) banka açısından olumsuz, kapalı pozisyonda ise olumlu bir durum ortaya çıkarmaktadır.

Bankaların, kur riskinden korunmak amacıyla alabileceği çeşitli önlemler bulunmaktadır. Bu kapsamda bankalar, riski sınırlayıcı veya riskten koruyucu politikalar uygulayabilecektirler. Riski sınırlayıcı politikalar, bankanın spot veya vadeli işlem pozisyonlarındaki açıkların, bankanın taşıyamayacağı bir boyuta ulaşmasını önlemeye çalışmaktadır. Riskten koruyucu politikalar ise bir yandan riske girerken, diğer yandan bu riski karşılayacak teknikleri geliştirmektedir. Bu teknikler; vadeli, özel, takas ve taahhütlü sözleşmelerdir.

2.4.4. Kredi Riski

Bankaların, maruz kaldığı finansal risklerden biri olan kredi riski, "kredi müşterisinin yapılan sözleşme gereklerine uymayarak, yükümlülüğünü kısmen veya tamamen zamanında yerine getirememesinden dolayı bankanın maruz kalabileceği zarar olasılığı" olarak tanımlanmaktadır (Resmi Gazete, 28.06.2012). Bir kredinin veya menkul kıymet karşılığının borçlusundan tahsil edilememesi tehlikesini anlatmak için kredi riski kavramı kullanılmakta olup, söz konusu kavram yerine zaman zaman "karşı taraf riski" (counterparty risk) kavramı da kullanılabilmektedir (Heffernan, 2005:104).

Bankalar üslendikleri risklerin karşılığında belirli bir getiri elde etmektedirler. Ancak, bankaların beklenen getiriyi elde etmeleri ve aracılık fonksiyonunu tam olarak yerine getirebilmeleri için riskleri etkin bir şekilde yönetebilmeleri gerekmektedir. Günümüzün finansal yapısında bankalar çok sayıda riskle karşı karşıya olmakla birlikte, özellikle kredilerin banka aktifleri içerisinde önemli yer tuttuğu finansal sistemlerde kredi riski büyük önem taşımaktadır.

Bankaların yükümlülükleri çoğunlukla kısa vadeli mevduatlardan oluşmaktayken, varlıkları da genellikle, firma ve tüketicilere açılan kısa ve uzun vadeli kredilerden oluşmaktadır. Firma ve tüketicilere tahsis edilen kredilerin vadesinde ödenmemesi ise banka varlıklarının değerinin düşmesine neden olmaktadır (Demirgüç-Kunt and Detragiache, 1998: 84).

Bankacılık sistemindeki kredi ilişkisinin, ekonominin diğer kesimleri ile olan bağı özel bir risk unsurudur. Dolayısıyla, bankacılık sektöründe birkaç kurumda yaşanabilecek bir sıkıntı, diğer alanlarda şiddetli sorunlara yol açabilmektedir. Günümüz ekonomilerinde, finansal kurumlar ve firmalar arasında karşılıklı finansal bağların daha da artması sistemik riskin boyut ve etkisini artırmaktadır (Summer, 2002: 9).

Kısa vadeli borçların ve uzun vadeli likit olmayan varlıkların bilançolarına hakim olduğu ve belirsizlik ortamında faaliyet gösteren bankacılık sektöründe, kredilerden kaynaklanan kırılganlıklar yanında, panik ve bilgi etkisi de önemli sistemik risk unsurlarındandır. Ayrıca, sistemik risk tartışmalarının temelinde, yapısal olarak finansal sistemin istikrarsızlığı ve kırılganlığı yatmaktadır. Finansal kırılganlık ise "ekonomik davranış" ve "risk alma" kavramı ile birlikte değerlendirilmelidir. Bu bakımından risklerin yönetilmesi açısından bankalar, bir ekonomideki en önemli kurumlardandır. Bankalar, kısa vadeli likit borçları, uzun vadeli ve likit olmayan varlıklara plase ederek, önemli bir riski üstlenmekte ve bu riski yönetmeye çalışmaktadırlar. Bu durum, bir ekonomideki kredilerin geri ödenmemesi halinde ortaya çıkacak zincirleme reaksiyon sorunu (yayılma ve domino etkisi) ve çoğu kurum arasındaki karşılıklı bağımlılık etkisi bakımından da önem taşımaktadır (Summer, 2002: 10).

Kredi riski; ölçülebilen ve kontrol edilebilen risk, ölçülebilen ve kontrol edilemeyen risk ile ölçülemeyen ve kontrol edilemeyen risk şeklinde 3 ana gruba ayrılabilir. Riskin, ölçülebilen bölümünü artırabilmek için mali analiz ve derecelendirme gibi sistemler kullanılır. Kredi politikası da bunun sonucunda tahmin kabiliyetinin yükseltilip, kontrol edilebilen risk tutarının artırılmasını sağlayabilmek için geliştirilir (Mays, 2000: 3). Kredi riski, tamamen yok edilemese de kabul edilebilir düzeylere çekilebilmektedir. Risk üzerinde kontrol sağlayabilmek için risk ölçüm sistemine ve yakın izlemeye gereksinim duyulur. Kredi riskini kontrol edebilmek için etkili ve verimli bir risk politikası uygulanması, müşterilerin dikkatli incelenmesi, etkili operasyonel prosedürlerin konması ve kredi yönetiminin performansının yakından izlenmesi gerekmektedir (Coyle, 2000: 116).

2.4.5. Likidite Riski

Bankacılıkta karşılaşılan risklerden bir diğeri olan likidite riski, bankaların yükümlülüklerinin vadesi geldiğinde ya da alacaklısı tarafından talep edildiğinde, banka tarafından yerine getirememesi tehlikesini anlatmak için kullanılmaktadır (Heffernan, 2005: 105-106). Likidite riski, bankaya ilişkin sorunlardan kaynaklanabildiği gibi bankaların borçlandığı piyasalardaki sorunlardan da kaynaklanabilmektedir.

Bankaların, yükümlülüklerini karşılayabilecek düzeyde serbest rezerve sahip olmamaları, likidite riskini arttırıcı etki yaratmaktadır. Diğer taraftan, varlık ve yükümlülüklerdeki vade uyumsuzluğu, varlık kalitesindeki bozulmalar (özellikle sorunlu kredilerin artış göstermesi), beklenmedik ve ani kaynak çıkışları ile küresel krizler de likidite riskini arttıran önemli sebeplerdir. Bu nedenle, bankaların, vadesinde borçlarını ödeyebilmeleri ve yükümlülüklerini yerine getirebilmeleri için likiditesi yüksek varlıkların elde tutulması gerekmektedir.

Likit bulundurulan varlıkların getirilerinin düşük olması, bankaları diğer aktif kalemlere yöneltmektedir. Bankalar, yasal likidite oranlarına ulaşılabilmesi ve başta mevduat olmak üzere diğer yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi için likit varlıklar tutmaktadır. Mevduat sahiplerinin talepleri halinde hemen ödeme yapmayı taahhüt eden bankalar açısından likit varlıkların bulunması, sistemin işleyişi açısından

önemlidir. Likit varlıklar dışındaki kredilerin tahsil edilememesi, bağlı değerlerin ve menkul değerlerin alıcısının bulunmaması, fiyatlanamaması, değer kaybetmesi ve nakde tahvil edilememesi krize neden olabilmektedir.

Bankaların, likit kalarak fazla serbest rezerv bulundurması, kârlılıklarını etkilemektedir. Nitekim bankalar, ellerinde likit varlık olarak bulundurdukları fonları, kredi olarak müşterilere plase ederek faiz ve komisyon geliri elde edebilmektedirler. Dolayısıyla, banka yönetimlerince bu riskin yönetilebilmesi için varlık ve yükümlülükler arasındaki uyumun iyi oluşturulması ve ani para çıkışlarını karşılayacak yeterlilikte likit varlığa sahip olunması gerekmektedir.

Varlık kalitesi ya da aktiflerin likiditesiyle ölçülen risk, belirsizliğin arttığı zamanlarda bankaların portföylerini çeşitlendirmeleri ve likit aktiflerini artırmaları ile azaltılabilecektir. Özellikle yoğun mevduat çekilişi yaşandığı dönemlerde, ani ve hızlı nakit çıkışlarında likiditenin önemi ortaya çıkmaktadır. Likidite, bankanın kriz dönemlerinde bile kendini fonlamasını sağlar. Bununla birlikte, banka için fazla likit olmak bazı riskleri azaltırken, kârlılık üzerinde olumsuz etki yaparak kârlılık riskini de beraberinde getirecektir.

Likidite riski, ağırlıklı kısmı devlet iç borçlanma senetlerinden oluşan menkul kıymetlerin nakde tahvilinde sorun yaşanması ya da değer kaybetmesi halinde de oluşabilmektedir. Faizlerin beklenmeyen şekilde artması halinde, değerleri düşen ya da nakde tahvili zorlaşan menkul kıymetler likit özelliğini kaybedebileceklerdir (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu [BDDK], 2008: 37).

2.4.6. Piyasa Riski

Piyasa riski, piyasadaki fiyat hareketleri sonucunda, finansal varlıkların değerlerinde meydana gelebilecek değişimler nedeniyle oluşacak kayıp olarak tanımlanabilir (The International Organisation of Securities Commissions [IOSCO] 1997: 4). Piyasa riski, piyasadaki fiyatların aşırı derecede artması ya da azalması tehlikesini anlatmak üzere kullanılmakta olup, genellikle döviz kurları ve faiz oranlarının aşırı ölçüde değişmesi ihtimaline işaret etmektedir.

Finansal kurumlara fon sağlayanlar, acil nakit talep ettiklerinde, finansal kurumlar ya ilave borçlanmaya ya da varlık satışı yoluna gider. Likidite krizlerinde, güvensizlik nedeniyle büyük miktarda fon talebi olduğundan ilave fonların maliyeti de artar ve fon arzı azalır. Bu durumda finansal kurumlar, varlıklarını satma yoluna gittiğinde daha ciddi bir likidite riski söz konusu olabilir. Zira, likidite krizinin yaşandığı dönemlerde, varlık satışında pazarlık gücü azalacak ve düşük fiyatlarla işlemler yapılacaktır (Saunders and Cornett, 2008: 182).

2.4.7. Operasyonel Risk

Operasyonel risk; yetersiz veya başarısız dahili süreçler, insanlar ve sistemlerden veya harici olaylardan kaynaklanan kayıp riski olarak tanımlanmış olup, hukuki risk de bu kapsama girmektedir (Basel Bankacılık Denetim Komitesi [BIS], 2004: 189). Operasyonel risk, kredi ve piyasa riski dışında kalan tüm riskler olarak ifade edilmekle birlikte, her iki risk ile kesiştiği ortak alanlar da bulunmaktadır (Chorafas, 2004: 5).

Operasyonel risk, bankanın yetersiz veya kusurlu durumda olan iç süreçleri, sistemi ve personeli nedeniyle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde karşılaşabileceği zararları anlatmak için kullanılmaktadır (Heffernan, 2005:110-112). Tanımlardan da görüldüğü üzere, operasyonel risk içerisinde 4 temel risk faktörü yer almakta olup bunlar; insan, süreç, sistem ve dış olaylardır (Chernobai vd., 2007: 17).

Operasyonel risk, bankanın yetersiz veya kusurlu durumda olan iç süreçleri, sistemi ve personeli nedeniyle doğrudan ya da dolaylı bir şekilde karşılaşabileceği zararları anlatmak için kullanılmaktadır (Heffernan, 2005: 110-112).

Operasyonel riskin yönetimi, bankalar açısından oldukça önemli olup, bu riskin azaltımı ve kontrol altında tutulması için bankalarca alınabilecek çeşitli önlemler bulunmaktadır. Bu kapsamda bankalar, iç kontrol ve iç denetim faaliyetlerini etkinleştirmek, çalışan kalitesini arttırmak, limit uygulamasına gitmek, sigorta uygulamasına yönelmek, dışarıdan hizmet satın almak, bilgi güvenliğini arttırmak gibi risk azaltımı uygulamalarına yönelebilmektedirler.

Üçüncü bölümde, Türk bankacılık sektörünün yapısı ve görünümü incelenecek, Türk bankacılık sektöründe kârlılığın belirleyicileri, panel veri yöntemi ile analiz edilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN YAPISI VE KÂRLILIĞIN BELİRLEYİCİLERİ

Kârlılık, iktisadi işletmelerin temel amacı ve varlık koşuludur. Bankaların kârlılık performansı, kurumsal ve idari başarı göstergelerindendir. Hanehalkı, firmalar ve devlet olarak sıralanan iktisadi karar birimleri ile etkileşim içinde olan bankacılık sektöründe yaşanacak olası bir sıkıntı tüm ekonomiyi etkileyecektir. Bu nedenle, bankacılık sektöründe kârlılık ve belirleyicilerinin bilinmesi önem arz eden bir konudur.

Bu bölümde, önce Türk bankacılık sektörü görünümü hakkında bilgi verilmiş, Türkiye ekonomisi içinde sektörün yeri ve önemine değinilmiş; daha sonra, panel veri yöntemi ile kârlılığın belirleyicileri analiz edilmiştir.

3.1. TÜRK BANKACILIK SEKTÖRÜNÜN GÖRÜNÜMÜ

Türkiye, geçmişi 19. yüzyıla kadar uzanan bankacılık geleneğine sahiptir. Türkiye ekonomisinin gelişimine bakıldığında, mali sistemin yapılanmasında devletin ağırlıklı ve öncü bir rol üstlendiği görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında, ulusal bir bankacılık sektörünün oluşturulması çalışmaları çerçevesinde, kamu sermayesinin ağırlıkta olduğu bankalar kurulmuş ve bu bankalar mevcut yabancı sermayeli bankalar ve daha sonra kurulan özel bankalarla birlikte Türk bankacılık sektörünü oluşturmuştur.

1980 öncesi dönemde Türk mali sistemi, piyasaya girişin sınırlandığı, mevduat-kredi faiz oranlarının merkezi otorite kararlarıyla belirlendiği ve negatif faizlerin uygulandığı, sığ kredi hacmi ile merkezi otoritece belirlenen döviz kuru politikasının izlendiği, rekabetçi olmayan, dış ilişkilere kapalı, çok şubeli perakende bankacılık yapan, içe dönük bir yapı olarak faaliyet göstermiştir.

3.1.1. 1980 Sonrası Bankacılık

Türkiye'de, finansal serbestleşme ve iktisadi yapıdaki dönüşümün sembolü 24 Ocak 1980 kararları, bankacılık sektörü açısından dönüm noktasıdır. Serbest

piyasa, rekabet, serbest kur ve faiz rejimleri gibi sektörün ilk kez karşılaştıkları kavramlar, bu tarihten itibaren sistem içinde yerini almaya başlamıştır.

1973 yılında başlayan petrol şoku, Bretton - Woods Sistemi'nin çökmesi ve 1978-1980 ödemeler dengesi kriziyle devam eden süreçte ithal ikameci sanayileşme politikası terk edilmiştir. "24 Ocak Kararları"nın kısa dönemde; fiyat istikrarı ve dış ödemeler dengesi sorununu çözmek; uzun vadede ise ticari ve finansal liberalleşmeye giderek, dünya ekonomisiyle bütünleşmeyi sağlamak gibi iki temel amacı vardır (Miynat, 2004: 212). Piyasa ekonomisine geçiş amaçlı yapılan yapısal değişikliklerle, bankacılık sektörünün ve mali sektörün gelişmesi ve büyümesi hedeflenmiştir.

İktisadi yapının serbest piyasa ekonomisi şartlarına göre yapılandırılması ve tasarrufların istikrarlı büyüme için gerekli düzeye yükseltilmesi amacıyla, esnek döviz kuru politikası ve pozitif reel faiz politikası uygulanmaya başlanmış; mali piyasaların derinleşmesi için düzenlenmeler yapılmıştır. 1985 yılında 3182 sayılı Bankalar Kanunu yürürlüğe girmiştir.

1981 yılında faizler, 1984 yılında döviz alım satımı ve 1989 yılında kambiyo kontrolleri tamamıyla kaldırılarak sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Ulusal finans piyasalarının geliştirilmesi amacıyla, 1986 yılında Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) ve İstanbul Menkul Kıymetler Borsası (İMKB) kurulmuştur. Merkez Bankası 1987 yılında açık piyasa işlemlerini başlatmıştır (Yeldan, 2006: 129).

1980 yılından sonraki dönüşüm, faiz oranlarının serbest bırakılması, sektöre yerli ve yabancı yeni bankaların girişlerinin kolaylaştırılması, sektörde rekabeti arttırarak bankaların klasik mevduat bankacılığını aşıp kaynak ve plasman çeşitliliğine yönelmelerini zorunlu kılmıştır. Bankalar, kredi piyasasının yanında hazine bonosu, devlet tahvili ve sermaye piyasası enstrümanlarına da yatırım yapmaya başlamışlardır. Yoğun rekabetin yaşandığı piyasada, müşterileri tutabilmek ve yeni müşteri kazanabilmek için tüketici kredileri, kredi kartları, leasing, factoring, forfaiting, swap, forward, future, option, ATM'ler ve POS makineleri gibi yeni ürünler hizmete sunulmuştur. 1980 – 1990 döneminde, dışa açılma ve mevzuattaki serbestleşme dolayısıyla hem yerli hem de yabancı banka sayısında artış

görülmüştür. Bu dönemde, 8'i yabancı olmak üzere toplam 19 ticaret bankası kurulmuş; kalkınma ve yatırım bankacılığında gelişme olmuş ve 4'ü yabancı sermayeli olmak üzere, toplam 8 kalkınma ve yatırım bankası kurulmuştur. Hem ülke içinde yabancı banka sayısı artmış, hem de yerli bankalar çeşitli şekillerde yurt dışına açılmışlardır. Bu dışa açılmalar, şube ya da temsilcilik açmak, yeni banka kurmak veya kurulu bankalara iştirak etmek şeklinde gerçekleşmiştir (Günal, 2001: 13).

Türkiye, 1989'da 32 Sayılı Karar ile kambiyo rejimini tamamen serbestleştirmiş ve ödemeler dengesinin sermaye hareketleri kalemlerini uluslararası sermayenin spekülatif hareketlerine açmıştır. Türkiye ekonomisinin dünya emtia piyasalarıyla entegrasyonu 1980 dönüşümü ile başlatılmış; ulusal mali piyasaların serbestleştirilmesi ve uluslararası sermaye hareketleri üzerindeki kambiyo kontrollerinin kaldırılmasıyla tamamlanmıştır. Piyasa mekanizmasının yerleşmesine yönelik düzenlemeler, yeni bankaların girişine izin verilmesi, mevduat ve kredi faiz oranlarının serbest bırakılması, bankacılık sektöründe rekabetin artmasını sağlamıştır. Sektördeki rekabetin bir yansıması olarak, klasik mevduat bankacılığı yerine, hem kaynak hem de plasman çeşitliliğinde artışa dayanan bir sisteme geçilmiştir (Yeldan, 2003: 2). Ayrıca, bankaların daha etkin denetimi amacıyla, bağımsız denetimden geçme uygulaması 1987 yılında başlamıştır.

Türk bankacılık sektörü, serbestleşmeyi teşvik eden düzenlemelerin ardından hızla gelişmiş, 1980'de 43 olan banka sayısı 2000 yılında 79'a çıkmıştır. Sektörde yaşanan genişlemeye ilişkin bazı göstergeler Tablo-2'de yer almaktadır.

Tablo-2: Bankalara Ait Temel Veriler

Değişkenler	**1980**	**1990**	**1994**	**1999**	**2000**
Banka Sayısı	43	66	67	81	79
Şube Sayısı	5.954	6.560	6.087	7.691	7.837
ATM Sayısı		3.209	4.023	9.939	11.991
POS Sayısı			16.135	88.957	299.950
Personel Sayısı	125.312	154.089	139.046	173.988	170.401
Kredi Kartı Sayısı (Bin)			1.564	10.045	13.408
Banka Kartı Sayısı (Bin)			10.469	24.107	29.560
K.Kartı İşlem Hacmi(Milyon $)			1.273	12.410	16.413

Kaynak: BDDK, TBB.

3.1.2. 1990'lı Yıllarda Genel Ekonomi ve Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler

Türkiye, 1980'li yıllarda başlatılan serbestleşme uygulamalarını sürdürememiş ve süreci tamamlayamamıştır. 1990'lı yıllarda makro dengesizliklerin büyümesine neden olan gelişmeler, bankaların mali bünyesinin önemli ölçüde bozulması göz ardı edilerek gerçekleştirilmiştir. Ekonomik performans zayıflamış; ekonomik büyüme istikrarsız bir seyir izlemiş, enflasyon uzun süre yüksek düzeyde seyretmiştir. Enflasyon ortamında sağlıklı kaynaklar yaratılamamış ve etkin olarak dağıtılamamıştır. Tasarruf ihtiyacı artmış, kamu kesimi açığı büyümüş, özel sektörün tasarruf fazlası kamu kesimi tasarruf açığını her zaman karşılayamadığından, yurtdışından borçlanma gereksinimi artmıştır. Kamu kesimi açığının finansmanında, 1990'lı yılların ilk yarısında Merkez Bankası kısa vadeli avansı ve kamu bankaları kaynakları kullanılmıştır. Kamu bankalarından kullandırılan kaynaklar, Hazine tarafından bu bankalara zamanında ödenmemiş ve görev zararına dönüşmüştür. Bu nedenle, likiditesi zayıflayan kamu bankalarının kısa vadeli borçlanma gereksinimi artmıştır.

1993 yılının sonlarına doğru hükümetin uyguladığı iktisadi politikalar, Hazine ihalelerinin iptal edilmesi ve bunlara bağlı olarak uluslararası rating kuruluşlarının kredi notunu düşürmesi kriz ortamını hazırlamıştır. Bu gelişmeler, aşırı değerlenen TL'de devalüasyon beklentisiyle birleşince 1994 krizi ortaya çıkmıştır. Hazine ihalelerinin iptali sonucu piyasada kalan TL, Hazine ve TCMB arasındaki uyuşmazlık nedeniyle dövize yönelmiştir. Bu durum, kurlarda hızlı bir artışa yol açmış ve büyük oranda açık pozisyonu olan bankalar zor durumda kalmıştır. Döviz kurundaki ani hareketler, yüksek kur riski taşıyan bankaların kambiyo zararlarının büyümesine, bazı bankaların ödeme güçlüğü içine girmesine, bazılarının ise iflas etmesine yol açmıştır. Bu çerçevede, Marmarabank, TYT Bank ve İmpexbank kapanmıştır (Özdemir, 2005: 879-880). Bu süreçte, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun kuruluş amacına, bankacılıkta güven ve istikrarı korumak ve bankaların mali bünyelerini güçlendirmek ve gerektiğinde yeniden yapılandırmak fonksiyonları eklenmiştir. 5 Nisan 1994 kararlarının önemli bir diğer etkisi de, mevduata sınırsız güvence verilmesidir.

1994 krizinden sonra tasarruf mevduatlarına getirilen % 100 garanti, bankacılık sistemindeki sorunları sadece belli bir süre için dondurmayı sağlamıştır. Küçük ve orta ölçekli birçok banka, kaldıramayacakları kadar yüksek faizlerle döviz ve TL toplamaya başlamıştır. Bu durum, bankacılık sistemi açısından pasif yükümlülüğünün devlete, aktifin kullanımının sahip ve yöneticilere bırakıldığı ya da bir başka açıdan zararın müşterek, kârın bireysel olduğu bir sistem ortaya çıkarmıştır (Karacan, 2006: 180).

Yabancı para pozisyon açıkları, bankacılık sektörünün kırılganlığını arttıran ve kurlardaki öngörülmeyen artışlar nedeniyle sektörü krize sürükleyen başlıca etkenlerden biridir. Kurlardaki artış, döviz varlıklarının TL varlıklardan daha fazla artmasına neden olmaktadır. Döviz varlıkları yüksek olan bankaların pazar payında da yükselme olmakta, bu varlıklar üzerinden beklenen getirinin artmasına bağlı olarak piyasa güçleri de yükselmektedir. Özellikle kriz dönemlerinde, bankaların maruz kaldıkları kambiyo zararları, net kârların negatife dönmesinde etkili bir faktör olmuştur. Bankalar, yurt dışı kaynaklardan borçlanarak elde ettikleri döviz kaynaklarını, Türk Lirası üzerinden getiri sağlayan finansal araçlara yatırmışlardır. Bu da, bankaların döviz varlıkları ile döviz yükümlülükleri arasındaki farkın artmasına, yani açık pozisyonla çalışmalarına neden olmuştur.

1994 kriziyle yapısı daha da hassaslaşan mali sistemin güçlendirilmesi için piyasalara yönelik müdahale ve tedbirler artırılmıştır. Likidite ve yasal yükümlülük oranları yükseltilerek kapsamı genişletilmiş, bankaların bünyesinde taşıdığı kur riskini azaltmak için açık pozisyona sınırlar getirilmiştir. Diğer taraftan, vergilendirme politikası ile enflasyondan dolayı yabancı paraya olan talebi engellemek ve sermaye hareketleri üzerinde kontrol sağlamak amaçlanmıştır. Vergi politikaları ile başka finansal krizlerin önüne geçmek amaçlansa da bu durum, Türk para ve sermaye piyasalarının uluslararası piyasaların gerisinde kalmasına yol açmıştır (Uyar, 2003: 110). Ancak, özellikle denetimde yaşanan sorunlar ve düzenleyici denetleyici kurumun olmaması nedeniyle yaşanan çok başlılık, bankaların mali bünye sorunlarını daha da büyütmüştür.

1994 krizinin bir başka etkisi de para ikamesi olgusudur. 1970'li yılların sonlarından itibaren yüksek enflasyonist süreç ve 24 Ocak 1980 Kararları sonrası

liberal uygulamalar ile döviz kurlarında hızlı artışlar olmuştur. Günlük alışverişlerde ve hesaplamalarda döviz kullanımı artmış, tasarruflar döviz olarak kısmen yastık altına yönelmiş, kısmen de bankalarda döviz tevdiat hesabına (DTH) dönüşmüştür.

Tablo-3: Türkiye'de Para İkamesi (DTH / Toplam Mevduat)

1985	1987	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1998	1999
13	25	25	32	37	43	50	51	45	46

Kaynak: Kalkınma Bakanlığı verileri kullanılarak bu çalışma için oluşturulmuştur.

1980'li yıllardaki olumlu gelişmelere karşın, 1990'lı yıllarda pek çok yapısal sorun Türk bankacılık sisteminde ortaya çıkmıştır. Sistemde, kamu bankalarının ağırlığı vardı ve bu bankaların görev zararlarından kaynaklanan bozulmalar söz konusuydu; düzenleme ve denetleme zayıftı ve siyasi otorite doğrudan düzenleme sürecine dahildi. Bu dönemde, bir taraftan kamu bankalarının görev zararlarının sektör üzerinde olumsuz yansıması görülürken, diğer taraftan politik kriterler çerçevesinde yeni bankacılık lisansları verilmesi ve sektörde yabancı bankaların varlığının sınırlı olması sektörü olumsuz etkilemiştir (Alper ve Öniş, 2003: 4).

1990'lı yılların Türkiye'sini Krugman (2003, ix) şöyle değerlendirmektedir: "Tüm krizler gibi liranın ani düşüşü de kendine özgü birçok özelliğe sahipti. Krizi tetikleyen iç siyasal çatışmalar, benzeri daha önce hiçbir yerde görülmeyen türdendi. Ayrıca, Türkiye'nin ekonomi politikasında krizi mümkün kılacak çok sayıda çatlak bulunuyordu; ahbap çavuş kapitalizminin sözünü etmeye bile gerek olmayan Türkiye'de bariz bir çürüme hüküm sürmekteydi."

5 Nisan 1994 istikrar programı çerçevesinde bankacılık sektöründe olası bir toplu çöküşü önlemek amacıyla, tasarruf mevduatına sağlanan devlet güvencesinin sonraki yıllarda da devam etmesi nedeniyle ahlaki tehlike doğmuş, banka ve şube sayıları hızla artarak optimal ölçekten uzaklaşılmış, özel kesimin fon kaynakları daralmış, faiz oranları artmış ve özel yatırımlar bundan olumsuz etkilenmiş; bankalardan borçlanma olanağı bulan hükümetler savurganlıklarını ve kamu açıklarını sürdürmeye devam etmişlerdir. Bu süreçte, işin ehli olmayan bazı kimseler devletle organik bir bağ kurmanın aracı olarak gördükleri için bankacı olmuşlardır.

El konulan bazı bankaların (Egebank, İnterbank, Yurtbank, Etibank, Türkbank, Sümerbank, Bankkapital gibi) el konulmadan önceki sahipleri, kendi bankalarının içini planlı bir şekilde boşalttıkları iddiasıyla yargılanmışlardır (Toprak ve Demir, 2001: 13-14). Bununla birlikte, 1990'lı yıllarda finans kesimi, yüksek ücret verebilmesi nedeniyle işgücünün en iyi eğitilmiş kesimini istihdam edebilmiştir. Bu dönemde, iş dünyası içinde dahi finans sektöründe çalışmak, reel sektörde çalışmaktan daha cazip ve prestijli hale gelmiştir (Doğruel ve Doğruel, 2006: 133).

1990'lı yıllarda Türk bankacılık sektöründe, teknolojik gelişmenin sürdüğü, döviz tevdiat hesaplarının nispi öneminin arttığı, faizlerin yükseldiği, kamu finansmanının giderek daha önemli hale geldiği; fakat etkin gözetim ve denetim işlevlerinin yerine getirilemediği, bir denetimsizliğin ve başı bozukluğun yaşandığı söylenebilir. Bu dönemde, bankalar önce bankerlerle sonra kendi aralarında faiz yükseltme yarışına girmişlerdir. Kamu bankalarının kâr amacı gütmeden fiyat politikası izlemeleri, küçük özel bankaların dışarıdan borçlanarak kamu borçlanma kağıtlarına plasman yapma politikaları, faizlerin yükselmesinde etkili olmuştur. 1994 mali krizinin arkasından tasarruf mevduatının yüzde yüz oranında sigorta kapsamına alınması ve bankaların etkili denetlenememesi, bankacılık sektörünün sermaye yapısının bozulmasında ve finansal krize sürüklenmesinde temel etkenlerden olmuştur (Şahin, 2006: 454).

3.1.3. 2000 ve 2001 Bankacılık Krizleri ve Yasal Düzenlemeler

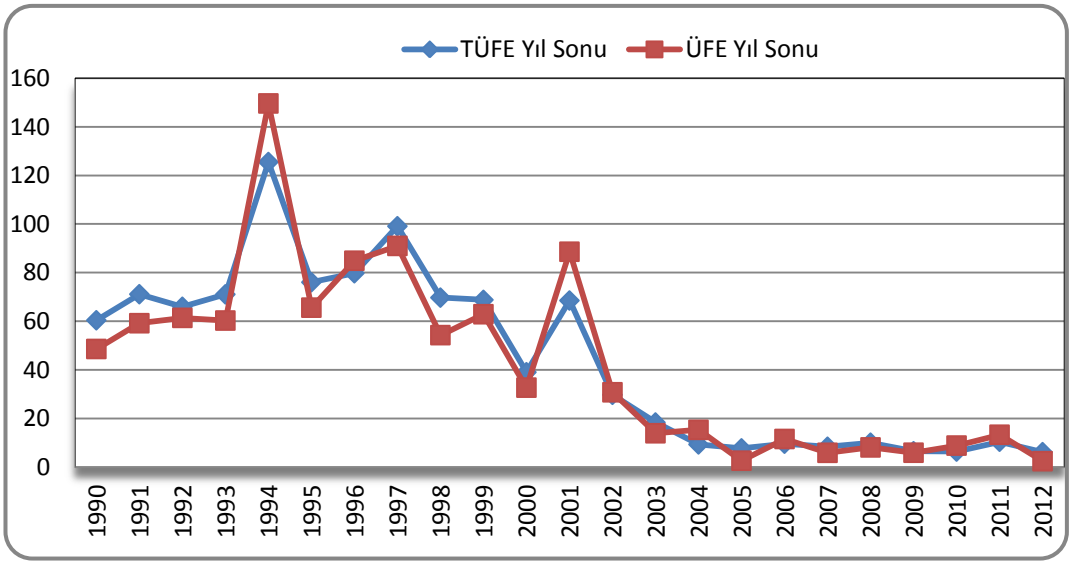
Türkiye'de, 2000'li yıllara girilirken ekonomik istikrarın sağlanması için alınması gereken yapısal önlemlerden biri olan bankacılık sektörünün düzenlenmesi ihtiyacı çerçevesinde, AB kriterlerine uygun olarak 1999 yılında, 4389 sayılı Bankalar Kanunu çıkarılmıştır.

Bu yasada, mali güçlükler içindeki bankaların nasıl ele alınacağı, ileri düzeyde sorunlu bankaların faaliyetlerinin nasıl durdurulacağı veya TMSF'nin bu bankalara hangi usullerle el koyabileceği ayrıntılarıyla düzenlenmiştir. Yasanın getirdiği en önemli yenilik, idari ve mali olarak siyasi otoriteden bağımsız işleyecek ve bankacılık sektörünün gözetim ve denetiminden sorumlu yeni bir kurumun Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) kurulmasıdır. BDDK

kurulmadan önce bankacılık kesiminin denetim ve gözetiminde, Hazine Müsteşarlığı, TCMB, SPK ve Maliye Bakanlığı gibi kurumların kısmen yer alması, uygulamada ciddi anlamda çok başlılık yaratmıştır (Eğilmez ve Kumcu, 2006: 230). Bankaların, birçok kuruma raporlama yükümlülüğünün olması, muhtelif kamu kurumlarının düzenleme, denetim ve gözetim sürecine girmesi, muhasebe ve bağımsız denetim standartlarının uygulamadaki farklılıkları gibi hususlar, bankacılık alanında düzenleme ve denetim etkinliğine zarar vermiştir (BDDK, 2010: 16). 31 Ağustos 2000 tarihinde göreve başlayan BDDK gibi özerk bir yapının oluşturulmasındaki amaç, denetim ve düzenlemelerin, uluslararası kurallara göre etkin ve siyasi müdahalelerden uzak yapılmasıdır.

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllardan itibaren, sürdürülemez iç borç dinamiği ve kamu bankaları başta olmak üzere mali sistemdeki yapısal sorunlar nedeniyle, sık aralıklarla ekonomik krizlerin etkisinde kalmıştır. 2000 yılı başında enflasyonu düşürmek ve iktisadi büyümeyi sağlamak amacıyla, IMF destekli kapsamlı bir ekonomik program uygulamaya başlanmıştır. Program ile sıkı maliye politikası uygulanması ve yapısal reformların hayata geçirilmesi amaçlanmıştır. Ayrıca, enflasyon beklentisini aşağıya çekmek için döviz kurları, hedeflenen enflasyona göre belirlenerek önceden açıklanmış ve likidite genişlemesi yabancı kaynak girişine bağlanmıştır.

Grafik-7: Yıllık Enflasyon 1990 – 2012

Kaynak: www.tcmb.gov.tr.

Dış kaynak girişindeki daralma, likiditedeki artışın da yavaşlamasına yol açınca Türkiye, 2000 Kasım ayında dövize yönelen yoğun talebi; çok yüksek faiz, önemli döviz rezervi kayıpları ve 7,5 milyar dolar büyüklüğündeki ek IMF kredisi ile durdurabilmiştir (Uygur, 2001: 22). 2001 yılı şubat ayında ise yapılamayan yapısal reformların etkisiyle, TL dalgalanmaya bırakılmış ve uygulanmakta olan IMF destekli istikrar programı sona ermiştir.

2001 krizi sürecinde ekonomi % 9,5 daralmış, kişi başı gelir 725 Dolara gerilemiş, 19 banka kapanmış, 1,5 milyon kişi işsiz kalmış, % 30'lara gerileyen enflasyon % 70'i aşmış, Hazine'nin faiz ödemeleri % 101 artmış, iç borç stoku 2000 yılının dört katına ulaşmıştır. Bu kriz, cumhuriyet tarihinin en derin ekonomik krizi olmuş, ekonomi II. Dünya Savaşı'ndaki küçülmenin ardından en büyük daralmayı yaşamış, Türkiye'nin GSMH'sı kriz yılında 50 milyar Dolar azalmıştır. Yaşanan devalüasyonun da etkisiyle enflasyon yükselmiş, iç-dış borç yükü artmıştır. Türkiye ekonomisinin yaşadığı politik istikrarsızlık ve ekonomik kırılganlıklar, reel sektör, bankacılık ve kredi ilişkilerine yansımıştır. Bunun sonucunda, yüksek hazine faizleri, yüksek kredi riski potansiyeli, vade uyumsuzluğu, vb. sonuçlar ortaya çıkmıştır.

Dünyada krizler sonrası yaşanan yeniden yapılandırma süreci Türkiye için de tekrarlanmıştır. Aktifleri bozulan ve sermaye sorunu yaşayan bankalar TMSF'ye devredilmiştir. Bankaların sermayelerini artırmaları istenmiş, zorlanan bankalar için birleşme ve devir önerilmiştir. Daha sonra, krizi ortaya çıkaran etkenleri ortadan kaldırmak için yasal düzenlemeler yapılmıştır. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun kuruluş amacına, bankacılıkta güven ve istikrarı korumak, bankaların mali bünyelerini güçlendirmek ve gerektiğinde yeniden yapılandırmak amaçları da eklenmiştir. 1999 yılında çıkarılan 4389 Sayılı Bankalar Kanunu ile Fon'un idare ve temsili, BDDK'ya verilmiştir.

Mayıs 2001'de bankacılık sisteminin güçlendirilmesi, etkin ve uluslararası ölçekte rekabet edebilir şekilde faaliyetlerini sürdürmesi için gerekli ortamın yaratılması amacıyla, "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı" uygulamaya konulmuştur. Programın temel aşamaları, kamu bankalarının özelleştirilmeleri amacıyla finansal ve operasyonel olarak yeniden yapılandırılmaları, özel bankaların sermayelerinin güçlendirilmesi, Tasarruf Mevduatı Sigorta

Fonu'ndaki banka sorunlarının çözüme kavuşturulması, bankacılık alanındaki düzenlemelerin uluslararası standartlar ve Avrupa Birliği normları ile uyumlu hale getirilmesi olarak açıklanmıştır. Yeniden yapılandırma ile TMSF bankaları, devir, fesih ve tasfiye yolu ile çözümlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, bankaların pozisyonunu kuvvetlendirmek amacı ile Hazine Müsteşarlığı'ndan, belirli dönemlerde özel tertipli tahvil ihraç edilmiştir. Fon bankaları, aldıkları bu tahvilleri kısa vadeli borçları karşılığında Merkez Bankası'na vermiş ve borçlarını sıfırlamıştır. Bankaların açık pozisyonlarında iyileştirilmeler yapılarak bankaların yapısı daha güçlü bir hale getirilmiştir. Operasyonel açıdan ise bu bankaların şube ve personel sayısı azaltılmış, şubelerin satışına başlanmıştır (BDDK, 2002: 16-18).

26.12.2003 tarihli resmi gazetede yayımlanan 5020 sayılı kanun ile 4389 sayılı Bankalar Kanununda değişiklik yapılarak TMSF'nin karar organının Fon Kurulu olduğu hükme bağlanmış ve TMSF özerk bir statüye kavuşmuştur. 2005 yılı Kasım ayında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, TMSF için önemli değişiklikler getirmiştir. Yeni bankacılık kanunu ile TMSF'nin yetkileri genişletilerek, BDDK tarafından belirlenen sigortaya tabi mevduatın kapsamı ve tutarını belirleme yetkisi ile risk esaslı sigorta priminin tarifesini, tahsil zamanını ve şeklini belirleme yetkileri TMSF'ye bırakılmıştır. Ayrıca, bu kanun ile katılım bankalar nezdindeki gerçek kişilere ait katılım hesapları, TMSF güvencesi altına alınmıştır.

3.1.4. Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin etkisiyle ekonomide oluşan istikrarsızlığı ortadan kaldırmak, mali yapıları zayıflayan bünyeleri kötüleşen bankaları sağlıklı hale getirmek ve ekonomiyi yeniden yapılandırmak amacıyla, 2001 yılı mayıs ayında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP) uygulamaya başlanmıştır. Bu programın temel unsurlarından biri, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırmasıdır. Bu yolla, kamu bankalarını mali sistem içinde istikrarsızlık unsuru olmaktan çıkarmak için finansal ve operasyonel olarak güçlendirilmesi, TMSF'ye aktarılan bankalar için çözüm, özel bankaların güçlendirilmesi ve düzenleme ve denetleme çerçevesinin iyileştirilmesi amaçlanmıştır (BDDK, 2002: 6).

Türk bankacılık sisteminde, 1994 yılından itibaren yaşanan sorunlar ile 1998 ve müteakip yıllarda yaşanan krizler sonucunda, sistemdeki 5 bankanın faaliyet izni kaldırılarak haklarında iflas kararı verilmiş; 20 bankanın ise temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimi TMSF'ye devredilmiştir. Bu bankalardan, 1994 yılında bankacılık lisansı iptal edilen Marmara Bank, TYT Bank ve İmpexbank ile 2000 yılı Eylül ayında bankacılık lisansı iptal edilen Kıbrıs Kredi Bankası dolayısıyla Fon'un zararı, diğer bankalarla kıyaslandığında ihmal edilebilir düzeydedir.

1997 yılından itibaren, Fon bünyesinde çözümlenmiş ve çözümlenmekte olan bankalara Fon tarafından aktarılan kaynakların toplamı 27,8 milyar dolardır. Bunun 4,4 milyar doları Fonun normal faaliyet gelirlerinden; 1,8 milyar doları bankalardan devralınan aktiflerin satışı, tasfiyesi ve tahsilinden; 21,6 milyar doları ise Hazine'den borçlanmak suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Bankacılık sistemi yeniden yapılandırma programı ile özel bankalar, 2001 krizinden sonra önemli ölçüde kaybettikleri sermayelerini güçlendirmiş; bunu yapamayan bankalar birleşmiş veya TMSF'ye alınmıştır. Kamu bankaları yeniden yapılandırılarak ortak yönetim kurulu oluşturulmuş; görev zararları devlet iç borçlanma senetleri karşılığı tasfiye edilerek mali bünyeleri güçlendirilmiştir.

3.1.5. 2012 yılı İtibariyle Türk Bankacılık Sektörünün Görünümü

Finansal krizler, Türk bankacılık sektörünün piyasa yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Buna karşın, krizlere yönelik alınan tedbirler, görünümün hızla iyileşmesini sağlamıştır. Özellikle, yeniden yapılandırma programına bağlı olarak yaşanan yapısal dönüşümün ortaya çıkardığı daha sağlıklı piyasa yapısı, izleyen dönemlerde ortaya çıkan dalgalanmalar sırasında istikrarlı görünümünü sürdürmüştür. 2001 yılında yaşanan krizin ve alınan tedbirlerin etkisiyle, banka sayısında azalma ve konsolidasyon yaşanmıştır. 2002 yılı ve sonrasındaki dönemde kamu bankalarının rehabilite edilmesiyle, sistem üzerindeki bozucu etkileri ve sektördeki ağırlığı azalmış; sağlanan istikrar ortamında küresel sermayenin payı ise artış göstermiştir (BDDK, 2010: 76). Bu çerçevede, 1999 – 2012 döneminde banka sayısı 81'den 49'a gerilerken, toplam aktiflerde ilk 10 bankanın payı artmıştır.

Türkiye'de 2012 yılsonu itibariyle faaliyet gösteren banka sayısı 49'dur. Bunlardan 4 tanesi katılım bankası, 32 tanesi mevduat bankası, 13 tanesi ise kalkınma ve yatırım bankasıdır. Mevduat bankalarından 3'ü kamusal, 12'si ise özel sermayeli bankadır. TMSF bünyesinde 1 banka bulunurken, yabancı sermayeli mevduat bankalarının sayısı 16'dır. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamu, 6'sı özel ve 4'ü yabancı sermayelidir.

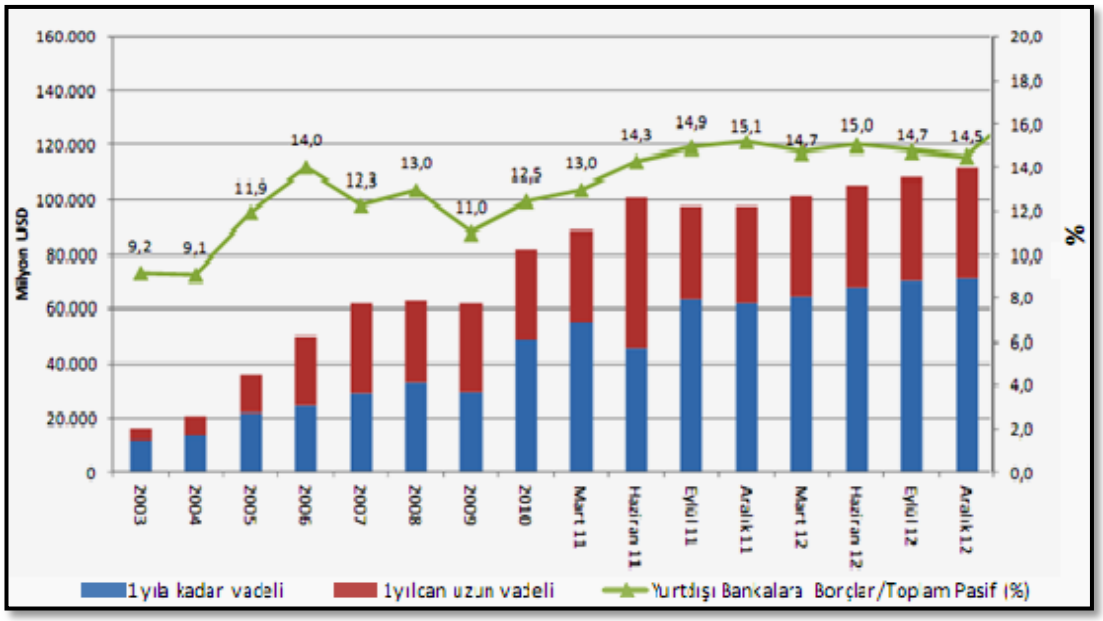
Bankacılık hizmeti sunumunda en önemli işlevi banka şubeleri yerine getirmektedir. 2000 – 2001 krizlerinin etkisi nedeniyle 2003 yılına kadar azalan şube sayısı, bu yıldan itibaren artış sergilemiştir. Toplam şube sayısı 2012 yılsonu itibariyle 11.066 adettir.

2012 yılsonu itibariyle 201.474 kişinin istihdam edildiği bankacılık sektöründe, çalışanların % 98'i mevduat ve katılım bankalarında, % 2'si kalkınma ve yatırım bankalarında görev yapmaktadır. Çalışanların, % 26'sı kamu sermayeli mevduat bankalarında, % 45'i özel sermayeli mevduat bankalarında, % 20'si yabancı sermayeli mevduat bankalarda ve yüzde 7'si katılım bankalarındadır.

Türk bankacılık sistemi, oligopolistik piyasa yapısına sahiptir. Mikroekonomi teorisine göre oligopol piyasalar, "en az iki firmanın üretimde bulunduğu ve firmalardan en az birisinin endüstrinin toplam çıktısının önemli bir bölümünün üretiminde bulunduğu" piyasalardır. Oligopolcü piyasa içerisinde firmalar çok sayıda küçük alıcılara satış gerçekleştirmektedir. Öte yandan, oligopol piyasalarda üretilen ürün homojen ve farklılaştırılmış olabilmekte, bu piyasanın niteliğine göre farklılık gösterebilmektedir (Çankaya ve Öz, 2001: 23). Büyük bankalarla küçük bankalar arasında personel, varlık, mevduat, şube sayısı gibi konularda büyük farklar vardır. Bu ortamda faaliyet gösteren küçük bankalar, bankacılık sisteminin yönlendirilmesinde doğrudan etki yapacak güçte olmadıkları için büyük bankaların politikalarını takip ettikleri söylenebilir. Bütün bu farkların yanında, siyasetten etkilenen kamu bankalarının, sektörün etkinliğini, performans ve dolayısıyla ekonomiye katkısını olumsuz yönde etkilediğini söylemek yanlış olmaz (Yakıcı ve Çankaya, 2002: 33).

Türk bankacılık sektörü, mevduat, kredi, sendikasyon, seküritizasyon, repo, sermaye benzeri kredi şeklinde yurtdışı bankalardan fon temin etmektedir. Yurtdışı bankalardan sağlanan fonlar, gelişmiş ülkelerde uygulanan ekonomik aktiviteyi destekleyici politikalar ve ülkemizde yaşanan olumlu makroekonomik gelişmelerin etkisi ile artmaktadır. 2012 yılsonu itibariyle sağlanan fonların toplamı 111,7 milyar USD'dir. 2003 – 2012 döneminde sektörün, yurtdışından temin ettiği fonlar Grafik-8'de görülmektedir.

Grafik-8: Yurtdışı Bankalardan Temin Edilen Fonlar 2003 – 2012

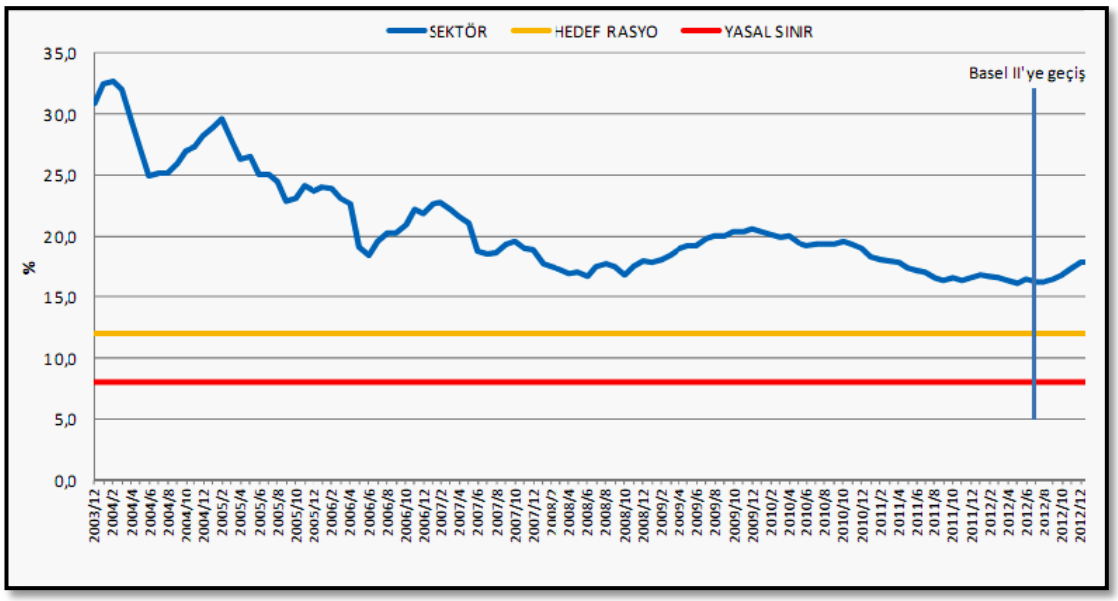
Kaynak: BDDK (2014). Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü-Aralık 2013, s.47.

3.1.5.1. Türk Bankacılık Sektöründe Sermaye Yeterliliği ve Kârlılık

Sermaye yeterliliği düzenlemeleri, bankaların üstlendiği risklere göre sahip olmaları gereken asgari sermaye oranının belirlenmesine yönelik düzenlemelerdir. Bankaların üstlendikleri kredi, piyasa ve operasyonel risklerin gerçekleşmesi durumunda, banka müşterilerinin uğrayacağı kayıpların giderilmesinde, banka sermayesi önemli bir güvence sağlamaktadır. Basel II düzenlemelerine göre sermaye yeterlilik oranının en az % 8 olması gerekmektedir. Ancak, Türkiye'de sermaye yeterlilik rasyosu % 12 olarak uygulanmaktadır.

2000 ve 2001 yıllarında yaşanan krizlerin ardından, kamu bankalarının yeniden sermayelendirilmesi, özel bankaların sermaye yapılarının düzeltilmesi, destekleyici makroekonomik koşullar ve yurtdışı borçlanma imkanlarının artmasıyla birlikte Türk bankacılık sektörünün sermaye yeterlilik oranı artmıştır. 2003 yılında % 31 seviyelerine çıkan rasyo, 2004 yılından itibaren sektörde hızlı kredi genişlemesi ve kredilerin yüksek risk ağırlığı gibi nedenlerle gerilemiştir. Buna rağmen, sektörde sermaye yeterlilik rasyosu, 2012 yılsonu itibariye % 17,9 oranı ile yasal sınır olan % 8 ve hedef rasyo olan % 12'nin çok üzerindedir.

Grafik-9: Sermaye Yeterliliği Rasyosu 2003 – 2012

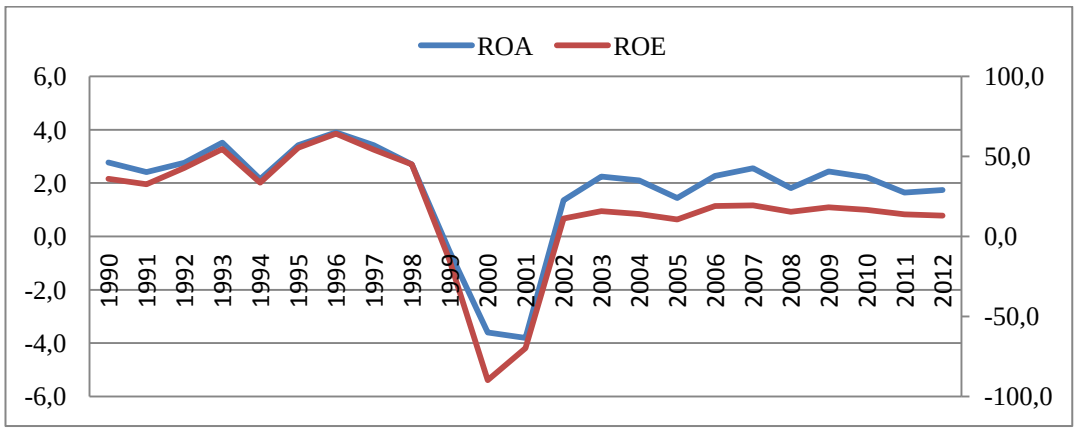

Kaynak: BDDK (2014). Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü-Aralık 2013, s.51.

Bankacılık kesiminde, içsel ve dışsal gelişmelerden en çabuk etkilenen değişkenlerin başında kârlılık gelmektedir. Türk bankacılık sektöründe, kârlılık performansının ölçülmesinde kullanılan, aktif kârlılığı (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE)'nin 1990 – 2012 dönemi seyri Grafik-10'da verilmiştir. Aktif kârlılığı (ROA), kriz yılları olan 1999, 2000, 2001 ve 2002 yılları dışındaki tüm yıllarda pozitif değerler almıştır. 1993, 1995, 1996 ve 1997 yıllarında ise bu oran % 3 seviyesinin üzerindedir. 2002 yılı sonrası dönemde ise aktif kârlılığı, geçmiş yıllara göre düşmesine rağmen pozitif değerler almıştır. Özkaynak kârlılığı da (ROE), aktif kârlılığına benzer bir seyir izlemiş, 1990 – 1998 döneminde % 30'un üzerinde

değerler almıştır. Kriz yılları olan 1999 – 2001 arasında sektörde oluşan zararlar, ROE değişkenin negatif değerler almasına neden olmuş ve banka özkaynaklarının erimesine yol açmıştır. 2000 – 2001 kriz döneminde son derece ağır bir dalgalanma yaşayan özkaynak kârlılığında, 2002 yılından sonra önemli bir iyileşme sürecine girilmiş ve % 11 ile % 20 arasında değerler almıştır. Özkaynak kârlılığında, 1990 – 1999 dönemine göre 2002 yılından sonraki azalmada, banka sermayelerinin güçlenmesinin etkisi büyüktür. 1990 – 1998 döneminde aktif ve özkaynak kârlılıkları, 2002 sonrası döneme göre yüksek seyretmesine rağmen aynı dönemde, enflasyon oranlarının da yüksek seyrettiğini belirtmek gerekir. Ayrıca, 2008 küresel finans krizinin de banka kârlılığı üzerinde olumsuz etkisi tabloda görülmektedir.

Grafik-10: Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılık Göstergeleri 1990 – 2012

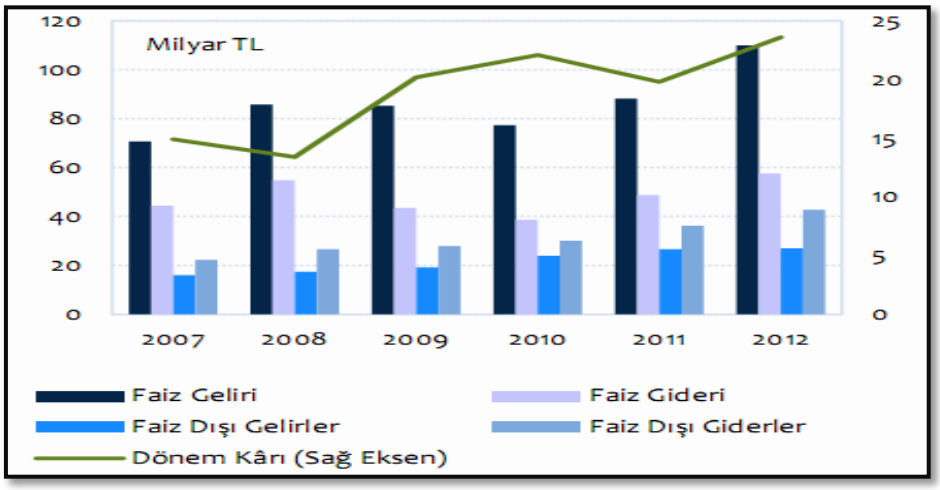
Kaynak: TBB, BDDK ve TCMB web sayfalarından bu çalışma için derlenmiştir.

Bankalar, elde ettikleri fonları yoğun bir biçimde kamu borçlanma araçlarına plase ederek, özellikle 1990'lı yıllarda bu yatırımlardan yüksek getiriler elde etmişlerdir. Bu durum, bankaların kârlılığını yükseltmekle birlikte, finans kesiminden beklenen icraatları sekteye uğratmış, tasarrufların yatırıma dönüştürülmesi noktasında özel kesimin dışlanmasına (crowding-out effect) neden olmuştur. Devletin finansman ihtiyacının önemli ölçüde bankalar kanalıyla karşılandığı gerçeği, faiz gelirleri içerisinde menkul kıymetlerden alınan faizlerin büyük bir yer tutmasına, bu vesileyle de kredilere düşük faiz uygulayarak rekabetçi bir davranış sergileyen bankaların dahi yüksek faiz marjları ve yüksek aktif kârlılığı elde etmelerine yol açmaktadır. Türk bankacılık sektörü, 2001 krizinin ardından

yapılan reformlar ve olumlu makroekonomik çerçeve etkisiyle kârlılığını devam ettirmektedir.

Bankacılık sektörü 2012 yılında 23,6 milyar TL net dönem kârı elde etmiştir. Toplam faiz gelirleri 109,9 milyar TL, toplam faiz giderleri 57,6 milyar TL düzeyinde olup, net faiz geliri 52,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Faiz gelirlerinin % 72'si kredilerden alınan faiz gelirlerinden oluşmaktadır. Faiz giderlerinin 3/4'ü mevduata ödenen faiz giderleridir. Toplam faiz gelirleri içinde kredilerden alınan faiz gelirlerinin payı yükselmektedir. Kredilerin diğer faiz geliri yaratan bilanço kalemlerine göre daha yüksek oranda artması, söz konusu gelişmede belirleyici olmaktadır. En önemli faiz gideri olan mevduata ödenen faizlerdeki sınırlı artış dikkate alındığında, net faiz gelirlerindeki belirgin artış ortaya çıkmaktadır. Kredilerdeki büyüme, sektörün ücret ve komisyon gelirlerini de artırmaktadır.

Grafik-11: Türk Bankacılık Sektörü Gelir ve Gideri 2007 - 2012

Kaynak: BDDK (2013). Finansal Piyasalar Raporu Aralık 2012, s.30.

3.1.5.2. Bankacılık Sektöründe Yoğunlaşma ve Etkinlik

Belirli büyüklüğe sahip bankaların sektörde aktif, mevduat ve kredi hacmindeki paylarının işaret ettiği yoğunlaşma, özellikle rekabet ve piyasa payı dağılımının önemli göstergelerindendir. Tablo-4'te, aktif büyüklüğü sıralamasında sektörde ilk beş ve on içinde yer alan bankaların aktif, mevduat ve kredi büyüklüklerindeki pay yansıtılmaktadır.

Tablo-4: Bankacılıkta Yoğunlaşma (%)

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İlk 5 Banka											
- T. Aktif	58	60	60	63	63	62	62	63	63	61	60
- T. Mevduat	61	62	64	66	64	64	65	66	66	62	61
- T. Krediler	55	54	48	56	58	57	58	55	57	58	56
İlk 10 Banka											
- T. Aktif	81	82	84	85	86	85	86	87	87	87	87
- T. Mevduat	86	86	88	89	90	89	90	91	91	91	91
- T. Krediler	74	75	77	80	83	83	84	85	86	87	86

Kaynak: TBB, Bankalarımız dergisi 2002 – 2012 dönemi sayıları kullanılarak bu çalışma için oluşturulmuştur.

Bankacılık sektörünün derinliği, sektörün ekonomideki fonksiyonlarını hangi ölçülerde yerine getirdiğini ortaya koymaktadır. İktisadi büyüme ve finansal derinlik arasında pozitif bir ilişki vardır. Mevduatın ve kredilerin GSYİH'ye oranı, kredilerin mevduata oranı, sektördeki derinliği ölçen en önemli verilerdir.

Tablo-5'te görüldüğü üzere, bankacılık sektöründe mevduat ve kredilerin GSYİH'ye oranları ile mevduatın krediye dönüşüm oranı artmaya devam etmektedir. Özellikle, mevduatın krediye dönüşüm oranındaki artış dikkate değerdir. Bu durum, finansal hizmetlere ulaşımın ve bankaların aracılık fonksiyonunun arttığının bir göstergesidir. Kriz sonrası dönemde artmaya devam eden bu oranlar, 2002 sonrası için Türk bankacılık sektörünün gerçek fonksiyonlarına dönmekte olduğunu göstermektedir.

Tablo-5: Bankacılık Sektörü Derinlik ve Aracılık Fonksiyonu

Yıllar	Mevduat/GSYİH	Kredi/GSYİH	Kredi/Mevduat
2002	51,6	22,6	43,9
2003	44,3	21,8	49,1
2004	45,8	25,8	56,3
2005	51,5	33,6	65,3
2006	51,9	37,9	70,9
2007	41,7	33,4	80
2008	47,8	38,6	80,8
2009	53,9	39,9	78,4
2010	55,8	47,6	85,2
2011	53,5	52,6	98,1
2012	54,4	59	102,9

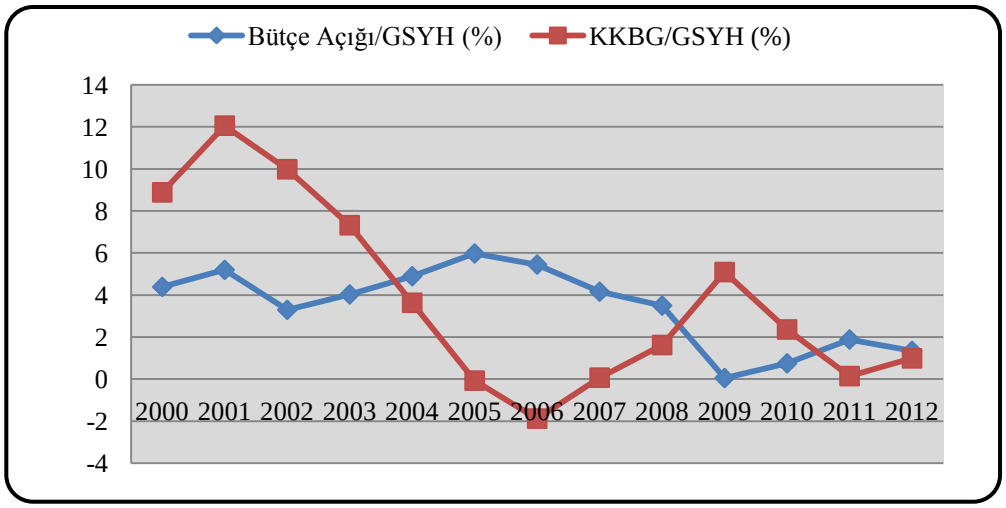
Kaynak: TBB, BDDK ve TCMB web sayfalarından bu çalışma için derlenmiştir.

3.1.5.3. Bankacılık Sektörünün Aktif Yapısı

Bankacılık sektörünün aktif büyüklüğü 2012 yılsonu itibariyle 1.371 milyar TL (771 milyar USD) olarak gerçekleşmiştir. Aktiflerin GSYİH'ya oranı % 97 seviyesindedir.

Bankacılık sektörünün, yurt içi ekonomik faaliyetlerdeki istikrara ve diğer ekonomik göstergelerdeki gelişmelere paralel olarak, kamu kesimini finanse eden bir aktif yapısından şirketler ve hane halkını finanse etmeyi tercih eden bir plasman yapısına yöneldiği görülmektedir. Nitekim, 2002 yılından itibaren sektörün aktif yapısında kredilerin payında genel bir artış eğilimi söz konudur.

Grafik-12: Bütçe Açığı ve Kamu Kesimi Borçlanma Gereğinin Gayri Safi Yurtiçi Hasılaya Oranı (%)

Kaynak: http://www.bumko.gov.tr/TR,147/ekonomik-gostergeler.html.

Bankacılık sektörünün temel bilanço kalemlerinin 2002 – 2012 dönemi incelendiğinde, kredilerin diğer aktif kalemlerinden belirgin bir şekilde ayrışan yüksek büyüme trendi dikkat çekmektedir. Krediler, belirtilen bu dönemde, 16 katına çıkmıştır. Kredilerin aynı dönemde ortalama büyümesi % 32, 2008 – 2012 dönemi ortalama büyümesi ise % 23'tür. Yüksek gelişme potansiyeli dikkate alınarak, olumlu makroekonomik koşullarla desteklenen bir ortamda, bankacılık sektörünün yakın gelecekte de benzer bir performansı devam ettirme potansiyeli bulunmaktadır (BDDK, 2012: 26-27).

Tablo-6: Banka Gruplarına Göre Kredi Kullandırım Oranları (%)

Yıllar	Kamu Bankaları	Özel Bankalar	Yabancı Bankalar	Yatırım ve Kalk. Bank.
1989-1997	35,7	53,2	1,8	9,3
1998-2000	27,8	59,8	2,9	9,5
2001-2005	20,7	65,9	4,1	9,3
2006	22	60	15	3
2009	25,8	54,8	16	3,4
2010	27,4	54,6	15	3
2011	26,5	56,9	13,2	3,4
2012	25,3	57	13,9	3,8

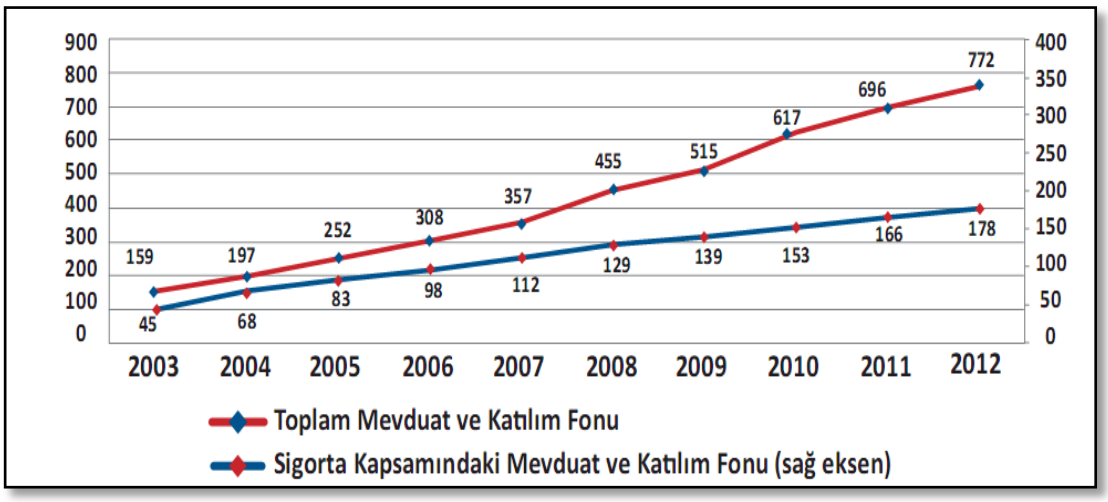
Kaynak: TBB, Bankalarımız dergisi 1990 – 2012 dönemi sayıları ve web sayfası kullanılarak bu çalışma için oluşturulmuştur.

3.1.5.4. Bankacılık Sektörünün Pasif Yapısı

Türk bankacılık sektörü, uzun yıllar ekonomik istikrarsızlıkların yanı sıra kötü yönetim, alınan aşırı riskler, yabancı para işlemlerin neden olduğu açık pozisyon ve bazı banka hâkim ortaklarının banka kaynaklarını kötüye kullanması gibi nedenlerle, müşterilerinin gözünde güven kaybı yaşamıştır. Bu güvensizlik, özellikle mevduat noktasında, tasarruf sahiplerinin fonlarını yüksek faiz verenlerin yanında, mevduatın daha güvenle korunacağı bankalara yöneltmesine yol açmıştır. Böylece kamu bankaları, mevduat toplama noktasında özel bankalara kıyasla daha avantajlı duruma gelmişlerdir.

Bankalar, halktan ve çeşitli kuruluşlardan topladıkları mevduat ile kendi özkaynaklarından oluşan fonları kredi olarak kullandırırlar. Bankacılık sektöründe, Aralık 2012 itibarıyla, 32 mevduat bankası ile 4 katılım bankası faaliyet göstermekte olup, bu bankaların toplam aktif büyüklüğü 1.371 milyar TL'dir. Bu kredi kuruluşları nezdindeki mevduat ve katılım fonu tutarı 2012 yılı sonu itibarıyla, bir önceki yıla göre % 11 artış göstererek 772 milyar TL'ye yaklaşmış ve toplam aktifin % 56'sını oluşturmuştur. Sigorta kapsamında olan tutarlar da 2011 yılı Aralık ayına göre % 7,1 artış göstererek 178 milyar TL'ye yaklaşmış olup, toplam mevduat ve katlım fonunun % 23'ü sigorta kapsamındadır.

Grafik-13: Toplam ve Sigortaya Tabi Mevduat ve Katılım Fonları (Milyar TL)

Kaynak: TMSF (2012) Faaliyet Raporu, s. 33.

Sigorta kapsamındaki mevduat ve katılım fonlarının TL ve döviz olarak dağılımında, TL cinsinden sigortalı mevduat ve katılım fonlarının toplam içindeki payının 2012 yılı sonunda % 76 düzeyinde bulunduğu görülmektedir. 2012 yılında yurt içi yerleşik kişilere ait mevduat ve katılım fonları 737 milyar TL'ye ulaşırken, yurt dışı yerleşiklere ait toplam mevduat ve katlım fonu 35 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

3.2. AMPİRİK ANALİZ

Çalışmamızın ampirik analizi kapsamında, öncelikle Türkiye'de ve uluslararası alanda konu ile ilgili olarak literatür incelenmiş daha sonra, veri ve değişkenler analiz edilmiştir.

3.2.1. Literatür Araştırması

Banka kârlılığına ilişkin literatür incelendiğinde, bazı çalışmaların tek bir ülkenin bankacılık sistemini incelediği, bazı çalışmaların ise birden fazla ülkenin bankacılık sistemini incelediği görülmüştür.

Demirgüç-Kunt and Huizinga (1998), gelişmiş ve gelişmekte olan 80 ülkeden 7900 bankanın verilerini kullanarak 1988-1995 yılları arasındaki net faiz marjı ve aktif kârlılığının belirleyicilerini araştırmışlardır. Çalışmada, makroekonomik şartlar, vergi, mevduat sigortası, finansal yapı, yasal ve kurumsal yapı göstergeleri panel veri

yöntemi ile test edilmiştir. Yapılan test işlemi sonuçlarına göre; sermaye yapısı güçlü bankaların kârlılık oranlarının da yüksek olduğu, enflasyonun banka kârlılığını olumlu yönde etkilediği, faiz kazancı sağlamayan aktiflerin oranı arttıkça net faiz marjının azaldığı, mevduatların toplam yükümlülükler içindeki payı arttıkça aktif kârlılığın azaldığı, zorunlu karşılık oranlarının artmasının kârlılığı olumsuz etkilediği, mevduat sigorta sisteminin varlığının riskli yatırımların yeterli fiyatlanmaması nedeniyle kârlılığı olumsuz etkilediği, gelişmekte olan ülkelerde sahip oldukları bazı imtiyazlar nedeniyle yabancı bankaların, gelişmiş ülkelerde ise yerli bankaların daha kârlı olduğu belirlenmiştir.

Awdeh (2005), Lübnan bankacılık sisteminde faaliyet gösteren yerli ve yabancı bankaların, aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığını panel veri yöntemi ile test etmiştir. 1993-2003 yılları arasındaki 11 yıllık dönemin incelendiği çalışmada, 14 adet mikro değişken, 3 adet ise makro değişken kullanılmıştır. Mikro değişkenler için oluşturulan regresyon modelinin sonuçlarına göre; bankanın büyüklüğü, mevduatların büyüme oranı, net faiz marjı, bankanın yabancı kontrolünde olması, likit varlıkların toplam varlıklara oranı, bankanın kurumsal yapıya sahip olması ve borsada işlem görüyor olması kârlılığı pozitif yönde etkilerken; bilanço dışı işlemlerin büyüklüğü, özkaynakların toplam varlıklara oranı, krediler için ayrılan karşılıklar, giderlerin gelirlere oranı, giderlerin toplam varlıklara oranı ve bankanın hisselerinin borsada işlem görüyor olması kârlılığı negatif yönde etkilemektedir. Makro değişkenler için oluşturulan regresyon modelinin sonuçlarına göre ise; yoğunlaşma oranı ve enflasyon oranı kârlılığı negatif yönde etkilerken, GSYİH reel büyüme oranı pozitif yönde etkilemektedir.

Athanasoglou vd. (2008), Yunanistan'da faaliyet gösteren 21 ticari bankanın 1985-2001 yılları arasındaki aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığını analiz için bankaya özgü değişken olarak; sermaye, kredi riski, personel verimliliği, faaliyet giderleri, büyüklük; sektöre yönelik değişken olarak, sahiplik yapısı ve yoğunlaşma oranı; makroekonomik faktör olarak ise, enflasyon oranı ve ekonomik döngüyü kullanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; sermaye, personel verimliliği, enflasyon ve ekonomik döngü değişkenleri banka kârlılıkları ile aynı yönde ve güçlü ilişkiye sahipken; kredi riski, faaliyet giderleri ve yoğunlaşma oranı arttıkça banka kârlılıklarının azaldığı belirlenmiştir. Büyüklük ve sahiplik yapısı ise, banka

kârlılıklarını açıklamakta istatistiksel olarak anlamlı görülmemiştir. Test sonuçları, banka kârlılığının; makroekonomik ve bankaya özgü değişkenler tarafından belirlendiğini ortaya koymaktadır.

Goddard, et al. (2004) tarafından, Danimarka, Fransa, Almanya, İtalya, Hollanda, İspanya ve İngiltere'de faaliyet gösteren 625 bankanın kârlılıkları analiz edilmiştir. 1992-1998 dönemini kapsayan çalışmada, aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı, panel veri yöntemi ile araştırılmıştır. Bağımsız değişken olarak; büyüklük, sahiplik yapısı, bilanço dışı işlemler ve sermayenin kullanıldığı çalışma sonucunda; büyüklük ile kârlılık ve sahiplik yapısı ile kârlılık arasında tüm ülkeler için istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunmadığı görülmüştür. Bilanço dışı işlemler ile kârlılık arasında, Almanya'da negatif; İngiltere'de pozitif ilişki; diğer ülkelerde ise anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Son olarak, sermayenin kârlılık üzerine etkisinin tüm ülkeler için pozitif olduğu belirlenmiştir.

Pasiouras and Kosmidou (2007), 15 Avrupa Birliği ülkesinde faaliyette bulunan 584 yerli ve yabancı bankanın kârlılıkları analiz etmişlerdir. 1995-2001 dönemi verileri ile bankalara özgü değişken olarak; büyüklük, özkaynakların toplam aktiflere oranı, faaliyet gelirlerinin faaliyet giderlerine oranı, kredilerin kısa vadeli borçlara oranı; makroekonomik değişken olarak, yıllık enflasyon oranı, gayri safi milli hasıla, yoğunlaşma, banka aktiflerinin gayri safi milli hasıla içindeki büyüklüğü, banka aktiflerinin borsa değeri ve bankaların borsa değerinin gayri safi milli hasılaya oranı kullanılmıştır. Aktif kârlılığının panel veri yöntemi ile test edildiği çalışmada, özkaynakların toplam aktiflere oranı ve gider yönetiminin banka kârlılığı ile pozitif yönde ilişkili olduğu görülmüştür. Kredilerin kısa vadeli borçlara oranının, yerli bankalarda kârlılığı arttırdığı, yabancı bankalarda ise azalttığı belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca; büyüklüğün kârlılığı ters yönde etkilediği, aktif büyüklükleri fazla olan bankaların kârlılığının diğer bankalara göre daha düşük gerçekleştiği görülmüştür. Makroekonomik değişkenlerden yıllık enflasyon oranı ve iktisadi büyüme, yerli bankalarda kârlılığı olumlu, yabancı bankalarda olumsuz; yoğunlaşma ise yerli bankaları olumlu, yabancı bankaları olumsuz etkilemektedir. Banka aktiflerinin gayri safi milli hasılaya oranı, bankaların rekabetçi bir ortamda daha küçük marjlar ile kârlılıklarını sürdürdüklerini göstermekte; bu da hem yerli hem de ve yabancı bankaların kârlılığını olumsuz etkilemektedir. Banka aktiflerinin

borsa değeri ve bankaların borsa değerinin gayri safi milli hasılaya oranının, yerli ve yabancı bankaların kârlılıkları üzerinde olumlu etkiye sahip olduğu belirlenmiştir.

Berger (1995), Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bankaların 1983–1989 ve 1990–1992 dönemlerindeki kârlılıklarını "Granger Nedensellik" testi ile analiz etmiş; bağımlı değişken olarak aktif kârlılığı ve sermeye yeterlilik rasyosu kullanılırken; içsel faktörler olarak mevduatın büyüklüğü, mevduatın büyüme oranı, tahsili gecikmiş alacakların toplam aktiflere oranı, operasyonel maliyetlerin toplam aktiflere oranı ve faiz giderlerinin toplam aktiflere oranını kullanmıştır. 1980'li yıllarda ABD bankacılık sektöründe, sermaye ile kârlılık arasında güçlü bir pozitif ilişki bulunmuştur. Sermaye miktarındaki artışlar, kârlılığı aynı oranda artırmaktadır. 1980'li yıllarda ABD finansal piyasalarında yaşanan sorunlar nedeniyle, bankacılık sektörü bilançoları bozulmuş ve bazı bankalar batmıştır. Yüksek sermaye oranına sahip bankalar pozitif ayrışmıştır. Sermaye oranının yüksekliği, borç verenlerin kaygılarını azaltarak bu dönemde bankaların faiz giderlerine olumlu etki yapmıştır. 1990'lı yıllarda ise 1980'li yılların tersine, sermeye ile kârlılık arasında negatif ilişki bulunmuştur. Bu dönemde, sermaye oranı ile kârlılık arasındaki negatif ilişki, bankaların optimal sermaye seviyesinin üzerinde sermaye bulundurmaları ile açıklanmaktadır. Optimal sermeye miktarı, kârlılığı olumlu yönde etkilerken, optimal sermayeden daha fazla ya da az sermaye, kârlılığı azaltıcı yönde etki yapmaktadır. 1990'lı yıllarda, optimal seviyeden daha fazla sermaye tutulması, risk algısı ve düzenleyici otoritenin kararları ile ilgilidir. Sermaye ve kârlılık ilişkisi, sistemin düzenlenmesi, risk algısı ve dönemlere göre farklılık gösterebilmektedir.

Hassan and Bashir (2003), 60'tan fazla İslam ülkesinin İslami banka kârlılıklarını, 1994-2001 dönemindeki aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı ayrımıyla analiz etmişlerdir. Değişken olarak; banka büyüklüğü, krediler, likidite, genel giderler, gayri safi milli hasıla, büyüme ve enflasyon verileri kullanılmıştır. Sermaye artışlarının kârlılığı olumlu yönde etkilediği, kredilerin aktifler içindeki payı arttıkça kârlılığın azaldığı, pahalı bir kaynak olması nedeniyle mevduattaki artışların kârlılığı azalttığı, faiz geliri düşük aktiflerin fazlalılığının yine kârlılık üzerinde olumsuz etki oluşturduğu belirlenmiştir. Özsermaye miktarı, toplam aktifler oranı arttıkça kâr marjı artmaktadır. Makroekonomik ortamdaki olumlu gelişmelerin kârlılık üzerinde pozitif etki oluşturduğu, gayri safi milli hasıladaki büyümenin kârlılık üzerinde güçlü

bir pozitif etki yaptığı, enflasyonun ise kârlılık üzerinde çok büyük bir etkisinin bulunmadığı görülmüştür. Son olarak, banka büyüklüğü ile kârlılık performansı arasında negatif yönlü bir ilişki belirlenmiştir.

Kaya (2002), 1997-2000 dönemi için panel veri yöntemiyle özel ve kamu bankalarının kârlılık göstergelerini (net faiz marjı, aktife göre getiri, özkaynağa göre getiri), Ho ve Saunders tarafından geliştirilen iki aşamalı yaklaşımla tespit etmiştir. 44 adet kamu ve özel banka verileri ile mikro değişken olarak, sermaye, likidite, menkul değerler, tahsili gecikmiş alacaklar, personel harcamaları, faiz dışı giderler, krediler, mevduat, bankanın piyasa payı, yabancı para açık pozisyon oranı ve sahiplik yapısı; makro iktisadi değişken olarak ise; enflasyon, konsolide bütçe açığının GSMH'ye oranı, büyüme oranı ve reel faiz oranı değişkenleri kullanılmıştır. Analizde, net faiz marjının temel mikro belirleyicileri olarak, özkaynaklar, likidite, personel harcamaları, mevduatlar ve piyasa payı; aynı değişkenin makro belirleyicileri olarak, enflasyon ve konsolide bütçe açığı ile anlamlı ilişki bulunmuştur. Aktife göre getirinin temel mikro belirleyicilerinin, özkaynak, likidite, personel harcamaları, krediler, kötü aktifler ve mevduatlar; makro belirleyicilerden ise, enflasyon ve konsolide bütçe açığı anlamlı bulunmuştur. Özkaynağa göre getirinin bankacılık sektörüne özgü belirleyicileri olarak, özkaynaklar, menkul değerler cüzdanı, likidite, personel harcamaları, krediler, mevduatlar, yabancı para pozisyonu ve piyasa payı anlamlı bulunmuştur. Enflasyon, konsolide bütçe açığı ve reel faiz anlamlı bulunan makro belirleyicilerdir. Bulgular, bankaların kârlılık performanslarında kalıcılığı sağlamak için güçlü bir sermaye yapısının şart olduğunu göstermektedir. Bir diğer bulgu, bankaların operasyonel yeniden yapılanmasının öneminin saptanmasıdır. Bankaların personel harcamalarında etkinliği sağlamadaki başarıları, kârlılıklarının temel belirleyicilerinden biri olmaktadır. Benzer şekilde, bankaların likidite yönetimindeki başarıları, kârlılık göstergeleri üzerinde etkili olmaktadır. Türk bankacılık sisteminde temel kaynak durumundaki mevduatlar, yabancı kaynaklara göre yüksek kaynak maliyetine sahiptir. Mevduat maliyetinin azaltılması yönünde politikalar geliştirilmesi, bankaların kârlılık performanslarını olumlu yönde etkileyecek ve sistemdeki etkinliği artıracaktır.

Atasoy (2007), Türk bankacılık sisteminin aktif kârlılığı ve net faiz marjını, panel veri tekniği kullanarak analiz etmiştir. 1990–2005 dönemi için 26 mevduat

bankasının verilerini kullanan çalışmanın değişkenleri üç gruba ayrılmaktadır. Birinci gruptaki değişkenler bankalara özgü değişkenler olup, özkaynakların aktiflere oranı, kredilerin aktiflere oranı, mevduatların aktiflere oranı, iştirak, bağlı ortaklık ve sabit kıymetlerin toplamından oluşan duran aktiflerin toplam aktiflere oranı, takipteki alacaklar, özel karşılık giderlerinin toplam kredilere oranı, faiz dışı giderlerin toplam aktiflere oranı ve bankaların toplam aktif büyüklüğünün logaritmasından oluşmaktadır. İkinci grupta yer alan makroekonomik değişkenler, enflasyon oranı ve gayrisafi milli hasıla reel büyüme oranıdır. Üçüncü grupta ise, finansal sektörün yapısına ilişkin değişkenler yer almakta olup bunlar, yoğunlaşma, sektörün toplam aktiflerinin gayrisafi milli hasıla içindeki payı ve İMKB'de işlem gören firmaların toplam piyasa kapitalizasyonunun bankacılık sektörünün toplam aktiflerine oranıdır. Bankaya özgü değişkenlerden, özkaynakların aktiflere oranı ve kredilerin aktiflere oranı yükseldikçe kârlılığın arttığı; duran aktiflerin toplam aktiflere oranı ile kârlılık arasında negatif yönlü ilişki bulunduğu; takipteki alacaklar özel karşılık giderlerinin toplam kredilere oranı ve faiz dışı giderlerin toplam aktiflere oranı ile net faiz marjı arasında pozitif, aktif kârlılığı ile ise negatif ilişkiye sahip olduğu; mevduatların aktiflere oranı ile aktif kârlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmazken, net faiz marjı arasında ise negatif yönlü ilişkinin bulunduğu; aktif büyüklüğü değişkeni ile gerek net faiz marjı gerekse aktif kârlılığı arasında negatif ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Makroekonomik değişkenlerin analizinde, enflasyon oranı ile net faiz geliri arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Enflasyon arttıkça, bankaların faiz gelirlerinin, faiz giderlerinden daha fazla arttığı görülmektedir. Enflasyon ile aktif kârlılığı arasında ise sadece bankalara özgü değişkenler ve makroekonomiye ilişkin değişkenlerin yer aldığı regresyonda anlamlı pozitif ilişki tespit edilmiştir. Diğer bir makroekonomik değişken olan GSMH büyümesi ile net faiz geliri arasında negatif ilişki bulunmuştur. Finansal sektörün yapısına ilişkin değişkenlerin analizinde, yoğunlaşma oranı ile sektörünün toplam aktiflerinin gayrisafi milli hasıla içindeki payının, aktif kârlılığı ile ters yönde ilişkili olduğu; piyasa kapitalizasyonu arttıkça net faiz marjının daraldığı görülmüştür.

Yıldırım (2008), Türk bankacılık sektörünün 2002–2007 yılları arasındaki kârlılığını çoklu regresyon yöntemi ile analiz etmiştir. Aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığının analiz edildiği çalışmada, mikro değişken olarak, bilanço dışı işlemlerin,

kredilerin, menkul kıymetlerin, likit varlıkların ve özkaynakların toplam varlıklara oranı; makro iktisadi değişkenler olarak ise; sanayi üretim endeksi, bütçe dengesinin sanayi üretim endeksine oranı ve tüketici fiyatları enflasyonu kullanılmıştır. Analizde, bütçe dengesinin sanayi üretim endeksine oranı, kredilerin toplam varlıklara oranı, menkul kıymetlerin toplam varlıklara oranı, özkaynakların toplam varlıklara oranı ve sanayi üretim endeksinin aktif kârlılığı ile pozitif; tüketici fiyatları enflasyonu, bilanço dışı işlemlerin toplam varlıklara oranı ve likit varlıkların toplam varlıklara oranının aktif kârlılığı ile ise negatif yönde ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Bütçe dengesinin sanayi üretim endeksine oranı, kredilerin toplam varlıklara oranı, menkul kıymetlerin toplam varlıklara oranı, likit varlıkların toplam varlıklara oranını, sanayi üretim endeksi ve özkaynakların toplam varlıklara oranının özkaynak kârlılığı ile pozitif; tüketici fiyatları enflasyonu ve bilanço dışı işlemlerin toplam varlıklara oranını ise özkaynak kârlılığı ile negatif yönde ilişki içinde olduğu görülmüştür.

Tunay ve Silpar (2006a), Türk bankacılık sektöründe kârlılığı, 1988-2004 yılları için 34 ticari banka verilerini panel veri yöntemiyle incelemiştir. Aktif kârlılığı, özkaynak kârlılığı ve net faiz marjını değerlendiren çalışmada; genel giderlerin toplam aktiflere oranı, özkaynakların toplam aktiflere oranı, kredilerin toplam aktiflere oranı, faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranı, toplam aktiflerin logaritması, enflasyon, reel milli gelir, mevduatların hisse senedi piyasası kapitalizasyon oranı, hisse senedi piyasası kapitalizasyon değerinin milli gelire oranı, toplam aktiflerin milli gelire oranı ve yoğunlaşma değişkenleri kullanılmıştır. Analizde, Türkiye'de büyük ve küçük ölçekli olarak iki gruba ayrılan ticari bankaların her üç performans ölçütüne göre kârlılıklarını etkileyen unsurların; kredilerin toplam aktiflere oranı, toplam aktiflerin logaritması, faiz dışı gelirlerin toplam aktiflere oranı, enflasyon oranı, reel milli gelir, mevduatların hisse senedi piyasası kapitalizasyon değerine oranı, hisse senedi kapitalizasyon değerinin milli gelire oranı ve toplam aktiflerin milli gelire oranı olduğu belirlenmiştir.

Tunay ve Silpar (2006b), Türk bankacılık sektörü ikili ve üçlü banka gruplarında temel alarak, panel veri yöntemiyle kârlılık performansını tahmin etmiş; analiz sonuçları, bir önceki çalışma sonuçları ile tutarlılık göstermiştir. Bankaların kontrol edebildikleri içsel değişkenlerin, banka performansları üzerinde önemli

ölçüde etkili olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, gelişmiş ve gelişmekte olan birçok ülkenin ticari bankacılık sistemlerinde gözlendiği gibi, dışsal değişkenlerin de banka performansları üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir. Ticari bankaların performanslarının, enflasyon ve milli gelir gibi makroekonomik değişkenlere büyük oranda duyarlı olduğu, aynı duyarlılığın, dışsal değişkenlerin ikinci önemli unsurunu oluşturan finansal yapı değişkenleri için de geçerli olduğu ifade edilmiştir.

Tablo-7: Banka Kârlılığı Konusunda Yapılan Çalışmalar

YAZAR	YIL	ÜLKE	KULLANILAN YÖNTEM	AÇIKLANAN DEĞİŞKEN	DEĞİŞKENLER
Aslı Demirgüç-Kunt, Harry Huizinga	1998	Uluslararası (80 ülke)	Panel veri	ROA, NIM	Makro ekonomik şartlar, vergileme, mevduat sigortası, finansal yapı, yasal ve kurumsal yapı göstergeleri
Ali Awdeh	2005	Lübnan	Panel veri	ROA, ROE	14 mikro, 3 makro değişken kullanılmış
Panayiotis P. Athanasoglu, Sophocles N. Brissimis, Matthaios D. Delis	2008	Yunanistan	Panel veri	ROA, ROE	Sermaye, kredi riski, personel verimliliği, faaliyet giderleri, büyüklük, sahiplik yapısı ve yoğunlaşma, enflasyon oranı ve ekonomik döngü
John Goddard, Phil Molyneux, John O.S. Wilson	2004	625 Avrupa Bankası	Panel veri	ROA, ROE	Büyüklük, sahiplik, bilanço dışı işlemler, sermaye
Fotios Pasiouras ve Kyriaki Kosmidou	2007	Uluslararası (15 Avrupa ülkesi)	Panel veri	ROA	Büyüklük, özkaynakların toplam aktiflere oranı, faaliyet gelirlerinin faaliyet giderlerine oranı, kredilerin kısa vadeli borçlara oranı, yıllık enflasyon oranı, gayri safi milli hasıla, yoğunlaşma, banka aktiflerinin gayri safi milli hasıla içindeki büyüklüğü, banka aktiflerinin borsa değeri, bankaların borsa değerinin gayri safi milli hasılaya oranı
Allen N. Berger	1995	ABD	Granger causality	ROA, Sermaye yeterlilik rasyosu	Mevduatın büyüklüğü, mevduatın büyüme oranı, tahsili gecikmiş alacakların toplam aktiflere oranı, operasyonel maliyetlerin toplam aktiflere oranı, faiz giderlerinin toplam aktiflere oranı
M. Kabir Hassan, Abdel Hameed M. Bashir	2000	Uluslararası	Panel veri	ROA, ROE	Özkaynak, kredi, duran aktif, büyüme oranı, büyüklük
Yasemin Türker Kaya	2002	Türkiye	Panel veri	ROA, ROE, NIM	Özkaynak, likidite, personel harcamaları, krediler, kötü aktifler, mevduat, enflasyon bütçe açığı
Hakan Atasoy	2007	Türkiye	Panel veri	ROA, NIM	Büyüklük, sermaye, risk yönetimi, takipteki krediler, enflasyon, gdp
Onur Yıldırım	2008	Türkiye	Çoklu regrasyon, en küçük kareler	ROA, ROE	Bilanço dışı işlemlerin, kredilerin, menkul kıymetlerin, likit varlıkların ve özkaynakların toplam varlıklara oranı, sanayi üretim endeksi, bütçe dengesinin sanayi üretim endeksine oranı ve tüketici fiyatları enflasyonu
K. Batu Tunay, A. Murat Silpar (I-II)	2006	Türkiye	Panel veri	ROA, ROE, NIM	Genel giderler/toplam aktifler, özkaynaklar/toplam aktifler, krediler/toplam aktifler, faiz dışı gelirler/toplam aktifler, toplam aktiflerin logaritması, enflasyon oranı, milli gelir, mevduat/hisse senedi piyasası kapitalizasyon oranı, hisse senedi piyasası kapitalizasyon değeri/milli gelir, toplam aktifler/milli gelir, yoğunlaşma

3.2.2. Değişkenler ve Veri Kaynakları

Çalışmamızda, 1990 – 2012 yılları arasında Türkiye'de faaliyet gösteren mevduat bankaları analiz edilmiştir. Faaliyet karakterinin değişebileceği dikkate alınarak, yatırım ve kalkınma bankaları ile katılım bankaları araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Analiz için kullanılan veriler, yıllar itibariyle sıralanmış olup, sermayesi el değiştiren, birleşen ve TMSF'ye devredilen bankalar kapsam dışında bırakılmıştır.

Veriler, 1990 – 1999 dönemini kapsayan 10 yıl ve 2002 – 2012 yılını kapsayan 11 yıl biçiminde iki döneme ayrılarak analiz edilmiş; 2000 ve 2001 yılları, bankacılıkta yaşanan kriz nedeniyle analiz dışında bırakılmıştır. Analiz kapsamına alınan bankalar, kamu sermayeli, özel sermayeli yerli ve özel sermayeli yabancı bankalar grubundan oluşmaktadır. Her iki dönemde de verileri kullanılan bankalar, Türk bankacılık sektörünün tamamını temsil edecek yeterliliktedir.

Analiz kapsamına alınan bankalar, kamu sermayeli, özel sermayeli yerli ve özel sermayeli yabancı bankalar olarak ayrı ayrı analiz edilmemiş, toplu olarak sektörün kârlılığı analiz edilmiştir. Sermaye grupları olarak ayrılması durumunda, özellikle kamu bankalarında, yatay kesit sayısının az olması ve dolayısıyla analiz edilecek veri sayısının yetersizliği nedeniyle istatistiki analiz ve F testi anlamsız olmaktadır. Bu da, modelin bütününü anlamsız hale getirmektedir.

Değişkenlere ait veriler, sektörle ilişkili farklı kurum ve kuruluşlardan derlenmiştir. Bu kapsamda, bankalara özgü değişkenlerin verileri, Türkiye Bankalar Birliği'nin (TBB) internet sayfası ve Bankalarımız başlıklı yayınlarından; makroekonomiye ilişkin değişkenlerin verileri, Merkez Bankası (TCMB) ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) resmi internet sayfasından; finansal yapıya ilişkin değişkenler ise, Türkiye Bankalar Birliği (TBB) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) resmi internet sayfalarından elde edilmiştir.

1990 – 1999 döneminde verileri kullanılan toplam 27 bankanın, 4'ü kamu sermayeli, 14'ü özel sermayeli yerli, 9 tanesi ise özel sermayeli yabancı banka statüsündedir. Bu dönem için verileri kullanılan 27 banka Tablo-8'de yer almakta olup, bu bankalara ait toplam 270 gözlem yapılmıştır.

Tablo-8: 1990 – 1999 Döneminde Verileri Analiz Edilen Bankalar

Adabank A.Ş.	Türk Dış Ticaret Bankası A.Ş.
Akbank T.A.Ş.	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
Arap Türk Bankası A.Ş.	Türkiye Emlak Bankası A.Ş.
Banca di Roma S.P.A.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
Bank Mellat	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
Bnp - Ak Dresdner Bank A.Ş.	Türkiye İmar Bankası T.A.Ş.
Citibank N.A.	Türkiye İş Bankası A.Ş.
Demirbank T.A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
Finans Bank A.Ş.	T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
Habib Bank Limited	Osmanlı Bankası A.Ş.
Koçbank A.Ş.	Société Générale (SA)
Pamukbank T.A.Ş.	Westdeutsche Landesbank Girozentrale
Şekerbank T.A.Ş.	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
Tekstil Bankası A.Ş.	

2002 – 2012 dönemi için kullanılan toplam 22 bankanın, 3'ü kamu sermayeli, 10'u özel sermayeli yerli, 9 tanesi ise özel sermayeli yabancı banka statüsündedir. 2002 – 2012 dönemini kapsayan 11 yıllık periyotta, verileri kullanılan 22 banka ise Tablo-9'daki gibidir. Bu bankalara ait toplam 242 gözlem yapılmıştır.

Tablo-9: 2002 – 2012 Döneminde Verileri Analiz Edilen Bankalar

Akbank T.A.Ş.	Société Générale (SA)
Alternatifbank A.Ş.	Şekerbank T.A.Ş.
Anadolubank A.Ş.	Tekstil Bankası A.Ş.
Arap Türk Bankası A.Ş.	Turkish Bank A.Ş.
Bank Mellat	Türk Ekonomi Bankası A.Ş.
Citibank N.A.	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.
Deutsche Bank A.Ş.	Türkiye Halk Bankası A.Ş.
Habib Bank Limited	Türkiye İş Bankası A.Ş.
HSBC Bank A.Ş.	Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.
JPMorgan Chase Bank N.A.	T.C. Ziraat Bankası A.Ş.
Portigon AG (WESTLB AG)	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.

Analize konu değişkenler Tablo-10'da yer almaktadır: Bağımlı değişken olarak 2; bağımsız değişkenlerden bankalara özgü değişken olarak 6; makroekonomik değişken olarak 2 ve sektörel değişken olarak ise 1 değişken kullanılmıştır.

Faiz, döviz kuru, işsizlik gibi değişkenlerin literatürde fazla tercih edilmemiş olması; ayrıca, makro değişken sayısını artırmanın analizin serbestlik derecesini azaltması ve bunun da istatistiksel olarak istenen bir sonuç olmaması nedeniyle makro değişken sayısı 2 ile sınırlanmıştır.

Tablo-10: Analizde Kullanılan Değişkenler

BAĞIMLI DEĞİŞKEN	
AKTİF KÂRLILIĞI (ROA)	Ortalama toplam aktifler üzerinden elde edilen getiridir.
ÖZKAYNAK KÂRLILIĞI (ROE)	Hissedarların yatırdıkları sermaye karşılığında elde ettikleri getiridir.
BAĞIMSIZ DEĞİŞKENLER	
BANKALARA ÖZGÜ DEĞİŞKENLER	
BÜYÜKLÜK (BÜY)	Enflasyona göre düzeltilmiş aktif toplamının doğal logaritmasıdır.
SERMAYE (SER)	Özkaynakların toplam aktiflere oranıdır.
RİSK YÖNETİMİ (RİSK)	Toplam krediler ve alacakların toplam aktiflere oranıdır.
GİDER YÖNETİMİ (GİDER)	Personel giderlerinin toplam aktiflere oranıdır.
TAKİPTEKİ KREDİLER (TKREDİ)	Takipteki krediler toplamının toplam kredilere oranıdır.
LİKİDİTE (LİK)	Likit aktiflerin toplam aktiflere oranıdır.
MAKROEKONOMİK DEĞİŞKENLER	
ENFLASYON (ENF)	Tüketici fiyatlarındaki yıllık ortalama artıştır.
GSYİH BÜYÜME ORANI (GSYİH)	GSYİH'daki yıllık reel büyüme oranıdır.
SEKTÖREL DEĞİŞKENLER	
YOĞUNLAŞMA (YOĞ)	Aktif büyüklüğü en büyük ilk beş bankanın toplam aktiflerinin sektördeki tüm bankaların toplam aktiflerine oranıdır.

3.2.3. Yöntem

Araştırmanın amaçları doğrultusunda, panel veri setleri için kullanılan sabit etkiler (fixed effects) ve rassal etkiler (random effects) yöntemleri kullanılmıştır. Panel veri analizinde öncelikle, sabit etkiler modeli ile rassal etkiler modeli arasında tercih yapılması ve sabit etki modeli parametre tahmincileri ile rassal etkili modelin parametre tahmincileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığının incelenmesi gerekmektedir. Hangi modelin tercih edileceği Hausman testi ile

belirlenebilir (Wooldridge, 2002: 289-290). Hausman testinde sıfır hipotezi (H_0: E (e_{it}, x_{it})=0), regresyonun hata terimleri ile bağımsız değişkenler arasında bir ilişki olmadığını; yani, sabit etkiler ile rassal etkiler modeli arasında bir fark olmadığını ifade eder. Sıfır hipotezinin reddi durumunda sabit etkiler modelinin kullanılması, reddedilememesi durumunda da alternatif hipotez olan rassal etkiler modelinin kullanılması kabul edilmiş olacaktır (Greene, 2003: 301-302).

Rassal etkiler modeli, μ_1 rassal değişkeni ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyonun sıfır olduğunu varsaymaktadır. Başka bir ifadeyle, cor (μ_1, x_{it}) = 0 ise rassal etkiler modeli kullanılmaktadır. Öte yandan, sıfır aritmetik ortalamaya sahip μ_1 ile bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon sıfıra eşit değilse, sabit etkiler modellinin seçilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, sabit etkiler modeli cor (μ_1, x_{it}) $\neq$ 0 durumunda geçerli olmaktadır (Yaffee, 2003: 8).

Panel veri analizinin diğer analizlere göre avantajlı yönleri bulunmakta olup, bunları aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (Baltagi, 2005: 4-6; Hsiao, 2003: 3-4):

- Panel veri setleri, kapsadığı kesitlerin heterojen olduğu bilgisini içinde barındırmakta; böylece veri seti heterojenliğe karşı kontrol edilmektedir.
- Panel veri analizi, zaman serisi ve kesit veri analizlerinde kullanılan veri sayısından daha fazla veri kullanma imkanı sağlar. Gözlem sayısının nispeten daha fazla olması nedeniyle, panel verilerle tahmin edilen modellerde serbestlik derecesi daha yüksektir.
- Panel veri yöntemiyle yapılan örneğin bir dönem uygulanan ekonomi politikalarının etkilerinin değerlendirilmesi gibi analizler, değişim dinamiklerini daha iyi yansıtmaktadır.
- Panel veri, kısa zaman serisi ya da yetersiz kesit gözleminin var olduğu durumlarda da analiz yapılmasına imkan vermektedir.
- Panel veri analizi, karmaşık davranışsal modeller üzerinde çalışma ve bu modellerin test edilmesinde, zaman serisi ve yatay kesit analizine göre daha etkindir.

Panel veri eşitliğinin genel gösterimi aşağıdaki gibidir (Greene, 2002: 285):

$$Y_{it} = a + x_{it}\beta + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Burada, Y_{it} bağımlı değişkeni, α sabit terimi, β eğim katsayıları, x_{it} açıklayıcı değişkenleri, ε_{it} hata terimlerini ifade etmektedir. i modelde yer alan grup sayısını (i=1,2,3…..n) ve t her bir gruba ait zamanı (t=1990, 1991…) göstermektedir (Johnston and Dinardo, 1997: 390).

3.2.4. Değişkenlere Ait Genel İstatistikler

Stata programı ile yapılan regresyon modellemesinden önce, 1990 – 1999 dönemi ve 2002 – 2012 dönemi bağımlı ve bağımsız değişkenlere ait tanımlayıcı istatistikler Tablo-11 ve Tablo-12'de sunulmaktadır. Değişkenlerin, standart sapma ve diğer istatistiki değerleri, ilgili tablolarda ayrıntılı şekilde görülmektedir.

Tablo-11: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (1990 – 1999 Dönemi)

1990 - 1999 Dönemi	Örneklem Büyüklüğü	Ortalama	Medyan	Min.	Max.	Standart Sapma
Büyüklük	270	17,02	17,09	9,78	23,21	2,87
Sermaye	270	12,88	10,99	-25,43	68,75	10,33
Risk Yönetimi	270	36,18	37,27	0,00	71,96	14,61
Gider Yönetimi	270	3,03	2,41	0,49	18,55	2,30
Takipteki Krediler	270	6,24	1,93	0,00	300,04	22,09
Likidite	270	45,56	44,64	16,26	91,31	15,66
Enflasyon	270	77,36	75,25	60,30	106,30	13,67
GSYİH	270	4,03	6,49	-5,46	9,26	4,84
Yoğunlaşma	270	47,19	47,10	43,78	50,91	2,17
Aktif Kârlılığı	270	3,65	3,65	-17,36	19,74	3,74
Özkaynak Kârlılığı	270	52,23	44,88	-252,06	1121,05	81,58

Tablo-12: Bağımlı ve Bağımsız Değişkenlere Ait Tanımlayıcı İstatistikler (2002 – 2012 Dönemi)

2000-2012 Dönemi	Örneklem Büyüklüğü	Ortalama	Medyan	Min.	Max.	Standart Sapma
Büyüklük	242	15,22	15,07	10,15	18,98	2,28
Sermaye	242	17,32	13,05	3,26	85,75	13,36
Risk Yönetimi	242	38,44	41,19	0,00	76,21	21,04
Gider Yönetimi	242	1,97	1,67	0,18	10,14	1,19
Takipteki Krediler	242	6,69	3,03	0,00	115,59	13,43
Likidite	242	46,06	39,01	6,89	99,81	24,18
Enflasyon	242	13,72	10,14	6,25	45,00	11,06
GSYİH	242	5,16	6,16	-4,83	9,36	4,16
Yoğunlaşma	242	61,36	61,88	58,43	63,03	1,55
Aktif Kârlılığı	242	2,19	1,72	-12,55	21,52	2,80
Özkaynak Kârlılığı	242	12,39	13,60	-178,64	61,77	18,02

Çalışmada kullanılan model ve tanımlayıcı istatistikleri belirledikten sonra sabit etkiler ya da rassal etkiler modelinden hangisinin kullanılacağının belirlenmesi amacıyla Hausman testi yapılmıştır. Her iki döneme ilişkin test sonuçları Tablo-13'te ve Tablo-14'te gösterilmektedir.

Tablo-13: 1990 – 1999 Dönemi için Hausman Testi

	ROA	ROE
Hausman Testi	15,92	8,26
p değeri	0,01	0,22

Tablo-14: 2002 – 2012 Dönemi için Hausman Testi

	ROA	ROE
Hausman Testi	6,58	0,85
p değeri	0,36	0,99

Hausman test sonuçlarına göre, 1990 – 1999 dönemi aktif kârlılığı (ROA) için sabit etkiler modeli, özkaynak kârlılığı (ROE) için ise rassal etkiler modeli;

2002 – 2012 döneminde hem aktif kârlılığı hem de özkaynak kârlılığı için rassal etkiler modeli uygun bulunmuştur.

Dikkate alınması gereken bir diğer husus da, modellerde kullanılan serilerin durağan olması gerektiğidir. Serilerin durağanlaştırılmasının nedeni, hata terimlerine ait varsayımları sağlayabilmektir. Bu varsayımlar, serilerin ortalamasının sıfır ve varyanslarının sabit olmasıdır. Durağan olmayan bir değişken seti ile kurulan bir model eğer en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilirse, herhangi bir şoktan sonra değişkenler arasında gerçekte var olmayan ilişkiler elde edilebilir. Bu da, sahte regresyon denilen bir soruna neden olur (Sims, 1980: 1-48). Ekonometrik bir analize başlamadan önce, kurulacak modelde kullanılacak olan serilerin birim kök testlerinin yapılarak bu serilerin durağan olup olmadığına bakılması gereklidir. Bu nedenle, modellerin tahmininden önce, serilerin durağan olup olmadıklarını belirlemek için birim kök testleri yapılmıştır. Birim kök test sonuçları Tablo-15'te verilmektedir.

Tablo-15: Birim Kök Test Bulguları

Değişken\Dönem	**1990 – 1999**		**2002 – 2012**	
	Levin-Lin-Chu Testi	**Im-Pesaran-Shin Testi**	**Levin-Lin-Chu Testi**	**Im-Pesaran-Shin Testi**
Büyüklük	-9,03 (0,00)	-3,84 (0,00)	-6,95 (0,00)	-1,97 (0,00)
Sermaye	-11,17 (0,00)	-4,25 (0,00)	-5,47 (0,00)	-3,28 (0,00)
Risk Yönetimi	-6,01 (0,00)	-3,65 (0,00)	-8,63 (0,00)	
Gider Yönetimi	-12,33 (0,00)	-3,88 (0,00)	-12,00 (0,00)	-3,27 (0,00)
Takipteki Krediler	-16,90 (0,00)		-47,07 (0,00)	
Likidite	-7,37 (0,00)	3,74 (0,00)	-9,46 (0,00)	-3,50 (0,00)
Enflasyon	0,12* (0,55)	-1,30 (0,09)	-39,76 (0,00)	-4,03 (0,00)
GSYİH	-1,63 (0,05)	-6,90 (0,00)	-17,20 (0,00)	-4,45 (0,00)
Yoğunlaşma	-7,90 (0,00)	-4,12 (0,00)	3,53* (0,99)	3,92* (0,97)
Aktif Kârlılığı	-9,39 (0,00)	-4,38 (0,00)	-4,93 (0,00)	-6,43 (0,00)
Özkaynak Kârlılığı	-6,68 (0,00)	-4,57 (0,00)	-4,49 (0,00)	-5,35 (0,00)

Standart bir regresyon modelinde birim kök doğal bir biçimde ortaya çıkar. Klasik regresyon modelinin varsayımları hem bağımlı ve bağımsız değişken dizilerinin durağan olmasını, hem de hataların sıfır ortalama ve sabit varyansa sahip olması gerektiğini ortaya koyar. Durağan–dışı değişkenler durumunda ortaya çıkan sahte regresyonda, anlamlı t istatistikleri söz konusu olsa bile, parametre tahmin sonuçları ekonomik olarak anlamsızdır. Ayrıca, geleneksel, istatistiksel, çıkarımsal testler de geçerli değildir (Sevüktekin ve Nargeleçekenler, 2005: 305). Dolayısıyla, ekonometrik bir analize başlamadan önce kurulacak modelde kullanılacak olan serilerin birim kök testlerinin yapılarak bu serilerin durağan olup olmadığına bakılması gereklidir.

Levin-Lin-Chu ve Im Pesaran Shin panel birim kök testi sonuçlarına göre, enflasyon ve yoğunlaşma değişkenlerinde birim kök problemi olduğu ve durağan olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle, serilerin birincil farkları araştırılarak seriler durağanlaştırılmıştır. Diğer değişkenlerin birim kök içermediği görülmüştür.

Aktif kârlılığı (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE) değişkenlerinin belirleyicilerinin panel veri yöntemi ile test edilmesi için (2) ve (3) numaralı modeller oluşturulmuştur.

Aktif kârlılığı (ROA) için oluşturulan model aşağıdaki gibidir:

$$ROA_{it} = \alpha + \beta_1 * B\ddot{U}Y_{it} + \beta_2 * SER_{it} + \beta_3 * R\dot{I}SK_{it} + \beta_4 * G\dot{I}DER_{it} + \beta_4 * TKREDİ_{it} + \beta_5 * L\dot{I}K_{it} + \beta_6 * ENF_{it} + \beta_7 * GSY\dot{I}H_{it} + \beta_8 * YO\breve{G}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Özkaynak kârlılığı (ROE) için oluşturulan model ise şudur:

$$ROE_{it} = \alpha + \beta_1 * B\ddot{U}Y_{it} + \beta_2 * SER_{it} + \beta_3 * R\dot{I}SK_{it} + \beta_4 * G\dot{I}DER_{it} + \beta_4 * TKREDİ_{it} + \beta_5 * L\dot{I}K_{it} + \beta_6 * ENF_{it} + \beta_7 * GSY\dot{I}H_{it} + \beta_8 * YO\breve{G}_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Model 2'de, bağımlı değişken olarak kullanılan aktif kârlılığı, ROA_{it} ile; Model 3'te ise bağımlı değişken olarak kullanılan özkaynak kârlılığı, ROE_{it} ile ifade edilmiştir. Her iki modelde de ortak olan bağımsız değişkenler ise aşağıdaki gibi ifade edilmiştir: α : Sabit terim; β_1 , Eğim katsayısı; i , Banka sayısı; t , Dönem sayısı; $B\ddot{U}Y_{it,}$ Büyüklük; SER_{it}, Sermaye; $R\dot{I}SK_{it}$, Risk Yönetimi; $G\dot{I}DER_{it}$, Gider Yönetimi;

$TKREDİ_{it}$, Takipteki Krediler; $LİK_{it}$, Likidite; ENF_{it}, Enflasyon; $GSYİH_{it}$, Gayrisafi yurtiçi hasıla büyüme oranı; $YOĞ_{it}$, Yoğunlaşma.

3.2.5. Tahmin Sonuçları ve Bulgular

Türkiye'de, mevduat bankalarının kârlılıklarını etkileyen faktörlerin araştırılmasına yönelik oluşturulan ekonometrik modelin stata programı ile sağlanan sonuçları aşağıda değerlendirilmiş; 1990 – 1999 ve 2002 – 2012 dönemleri aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı regresyon sonuçları her iki dönem için ayrı ayrı incelenmiştir.

3.2.5.1. Aktif Kârlılığı (ROA)

1990 – 1999 dönemi ve 2002 – 2012 döneminde, analiz kapsamına alınan bankalarda, aktif kârlılığının (ROA) belirlenmesi amacıyla yapılan regresyon tahmin sonuçları Tablo-16'da gösterilmektedir.

Tablo-16: Aktif Kârlılığı (ROA) Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	**1990 – 1999 Dönemi**	**2002 – 2012 Dönemi**
Büyüklük	0,232 (1,14)	0,325 (2,55)*
Sermaye	0,331 (12,06)*	0,161 (10,47)*
Risk Yönetimi	0,619 (2,38)**	0,002 (0,14)
Gider Yönetimi	-0,522 (-3,55)*	0,102 (0,59)
Takipteki Krediler	-0,310 (-3,87)*	-0,442 (-3,47)*
Likidite	0,073 (2,92)*	-0,010 (-0,69)
Enflasyon	-0,007 (-0,57)	0,113 (3,72)*
ΔGSYİH	-0,037 (-0,62)	-0,019 (-0,65)
Yoğunlaşma	0,215 (1,14)	0,009 (0,09)
Sabit Terim	-18,386 (-1,48)	-7,194 (-2,62)
R^2	0,35	0,53
Gözlem Sayısı	243	220
F İstatistiği (p değeri)	0,00	0,00

* %1 Düzeyinde, ** %5 Düzeyinde, *** %10 Düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.
Parantez içindeki değerler t değerleridir.

3.2.5.1.1. 1990 – 1999 Dönemi İçin Aktif Kârlılığı Analiz Bulguları

Tablo-16'da, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı; varsa ilişkinin yönünü gösteren aktif kârlılığı (ROA) regresyon tahmin sonuçları görülmektedir.

Ampirik bulgular, 1990 – 1999 dönemi için sermaye, risk yönetimi ve likidite değişkenlerinin aktif kârlılığı ile pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ilişki içinde olduğunu; gider yönetimi ve takipteki krediler değişkenleriyle ise negatif ve anlamlı ilişki içinde olduğunu göstermektedir. Büyüklük, enflasyon, GSYİH ve yoğunlaşma değişkenleri ile aktif kârlılığı arasında ise, istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Tablo-17'de açıklayıcı değişkenlerin hangi seviyede istatistiki olarak anlamlı oldukları ve yönü gösterilmektedir.

Tablo-17: Açıklayıcı Değişkenlerin Anlamlılık Seviyeleri 1990 – 1999

Anlamlılık Seviyesi	Değişken ve Yönü
% 1	SER (+), GİDER (-), TKREDİ (-), LİK (+)
% 5	RİSK (+)

3.2.5.1.2. 2002 – 2012 Dönemi İçin Aktif Kârlılığı Analiz Bulguları

2002 – 2012 dönemi regresyon sonuçlarına göre, büyüklük, sermaye ve enflasyon değişkenlerinin aktif kârlılığı ile pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ilişki içinde olduğu; takipteki kredi değişkeni ile negatif ve anlamlı ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Risk yönetimi, gider yönetimi, likidite, GSYİH ve yoğunlaşma değişkenleri ile aktif kârlılığı arasında ise, istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Tablo-18'de açıklayıcı değişkenlerin hangi seviyede istatistiki olarak anlamlı oldukları ve yönü gösterilmektedir.

Tablo-18: Açıklayıcı Değişkenlerin Anlamlılık Seviyeleri 2002-2012

Anlamlılık Seviyesi	Değişken ve Yönü
% 1	BÜY(+), SER (+), TKREDİ (-), ENF(+)

3.2.5.1.3. Aktif Kârlılığına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi

Uygulama sonuçları, I. dönem olarak adlandırılan 1990 – 1999 dönemi için 5; II. dönem olarak adlandırılan 2002 – 2012 dönemi için ise 4 değişkenin aktif kârlılığını açıklamada anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bankaların büyüklüğü, ölçek ekonomisini değerlendirmek amacıyla kullanılan bağımsız değişkenlerden birisi olup, aktif toplamının doğal logaritması olarak ifade edilmektedir. Bağımlı değişken olan ve banka kârlılığını ölçmede kullanılan ROA ile banka büyüklüğü arasında, I. dönemde, istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. II. dönemde, ROA ile banka büyüklüğü arasında ise pozitif ve istatistiksel olarak % 1 seviyesinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Bankalar, ölçek ekonomilerinin getirdiği avantajlardan faydalanarak birim maliyetlerini düşürmekte ve kârlılıklarını artırmaktadırlar. Büyüme ve büyüklüğün kârlılık üzerindeki pozitif etkisi, bankaları ölçek ekonomisinden yararlanmak üzere büyümeleri gerektiğini gösteren bir sonuç olarak yorumlanabilir.

Bankaların sahip oldukları sermaye değişkeni ile ROA arasında, her iki dönemde de, pozitif ve istatistiksel olarak % 1 seviyesinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Güçlü sermayeye sahip bankalar, fon maliyetlerinin düşük olması ve maliyeti yüksek diğer fonlara olan ihtiyacı azaltması nedeniyle kârlılıklarını artırmaktadırlar. Ayrıca, güçlü sermaye, sektöre olan güveni artırarak piyasaya güven verecek; bu da sermaye maliyetinin düşmesine neden olacaktır. Sermaye miktarı, mevzuat çerçevesinde bankanın üstlenebileceği riski de belirler. Eğer, sermayesi nispeten az ise, o bankanın kârlıda olsa riskli işlere girişmemesi gerekir. Sermayesi yeterli bankalar, orta ve uzun vadeli kredi kullandırabilirler.

Toplam kredi ve alacakların aktiflere oranını ifade eden risk yönetimi ile aktif kârlılığı arasında, I. dönemde, pozitif ve istatistiki olarak % 5 seviyesinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. II. dönemde ise, istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. I. dönemdeki istatistiki anlamlılık, bankaların kredi portföylerindeki artışı kârlılığa dönüştürebildiklerini göstermektedir.

Gider yönetimi kapsamında personel giderleri ile aktif kârlılığı arasında, I. dönemde, negatif ve istatistiki olarak % 1 seviyesinde anlamı bir ilişki tespit

edilmiştir. Gider arttıkça, bankaların aktif kârlılığının azalması beklenen bir sonuçtur. Bankaların, yüksek işletme giderleri ile çalışması, kârlılığı azaltıcı yönde etki yaratmaktadır. Personel giderleri, bankaların operasyonel giderlerinin en önemli kalemi olması nedeniyle bir maliyet unsuru olarak değerlendirilmektedir. İlişkinin pozitif olması, bankanın işletme giderlerindeki artışı kârlılığına yansıtabildiği, negatif olması ise yansıtamadığı anlamına gelmektedir. II. dönemde ise, gider yönetimi ile aktif kârlılığı arasında istatistiki bir anlamlılık bulunamamıştır. Gider yönetimi kapsamında personel giderlerinin, işgücü verimliliği artışı ile pozitif yönlü bir ilişki içinde olması hedeflenen bir durumdur.

Bankaların takipteki kredilerinin toplam kredilere oranı ile aktif kârlılığı arasında, her iki dönemde de, negatif ve istatistiki olarak % 1 seviyesinde anlamı bir ilişki tespit edilmiştir. Bu sonuç, bankaların aracılık fonksiyonunu yerine getirirken, kredi geri ödemelerinde yaşanan sorunların, aktif kârlılığı üzerinde azaltıcı etki yaptığını göstermektedir. Geri ödenmeyen krediler için karşılık ayrılmakta, bu karşılıklar net faiz gelirlerinden düşülmekte, bu da kârı azaltıcı etki yapmaktadır. Bankalar, kredi tahsis ederken, yüksek ve düşük risk arasında tercihte bulunurlar. Eğer banka, çok düşük düzeyde risk üstlenmeyi tercih ediyorsa, doğal olarak pazardaki pek çok fırsatı kaçıracaktır. Öte yandan, pazarda kaçırılan fırsatların maliyeti, batan bir krediden çok daha az soruna neden olacaktır. Takipteki kredilerin çözümlenmesinde elde edilen başarılar, bankacılık sektörünün kârlılığının sürdürülebilir olmasında önemli bir faktördür. Bu da, kredi riski yönetiminin önemini ortaya koymaktadır.

Likidite ile aktif kârlılığı arasında, I. dönemde, pozitif ve istatistiki olarak % 1 seviyesinde anlamlı ilişki bulunmuşken; II. dönemde, istatistiki anlamlılık bulunamamıştır. Finansal piyasalarda yaşanan dalgalanmalar, bilanço içindeki likit aktiflerin oranını artırıcı etki yapmaktadır. Likit varlıkların toplam aktifler içindeki payının artması, likidite riskini azaltarak bankaların kaynak maliyetini düşüreceği ve kârlılığa olumlu etki edeceği gibi bu kaynağın krediler veya menkul kıymetler gibi yüksek getirili varlık gruplarında değerlendirilmemesi nedeniyle kârlılık oranlarını olumsuz etkilemesi de söz konusudur. Analiz kapsamındaki I. dönemde, Türkiye ekonomisi ve bankacılık sektörünün istikrarsız bir yapı sergilemesi, likidite ile aktif kârlılığı arasında pozitif ilişki çıkmasına etken olabilecek niteliktedir. Bu

gerekçelerle, bankaların likidite durumu ile kârlılıkları arasında dönem bağımlılığı ilişkisi bulunduğu söylenebilir. Belirsizliğin yüksek olduğu bir ortamda, bankaların likit kalmaları kârlılığa olumlu etki yapabilecek iken, düşük belirsizlik ortamında likit kalmak, kârlılığı olumsuz etkileyebilecektir. 1990 – 1999 döneminde kârlılık ile doğru yönde hareket eden likidite değişkeni, dönem bağımlılığı sonucu, düzelen konjonktürle birlikte 2002 – 2012 döneminde kârlılığı ters yönde etkilemiştir.

Enflasyon ile aktif kârlılığı arasında, I. dönemde, istatistiki olarak anlamlı ilişki bulunmazken; II. dönemde, pozitif ve istatistiki olarak % 1 seviyesinde anlamlı ilişki tespit edilmiştir. Enflasyon, bankaların maliyet ve gelirlerini etkileyerek kârlılıkları üzerinde doğrudan etkili olma potansiyeline sahip makroekonomik değişkendir. Bankalar, beklenen enflasyonu doğru tahmin edebilirlerse faiz oranlarını arttıracaklar ve dolayısı ile kârlılıkları da artacaktır. Enflasyonun kârlılığı etkilemesi, banka maliyetlerinin enflasyon oranından daha hızlı büyüyüp büyümediğine bağlıdır. Türkiye'de bankalar, yüksek enflasyon sürecinin yaşandığı I. dönemde, aracılık işlevlerini azaltmışlar ve kredi açmak yerine, kamu kesiminin artan borçlanma gereksinimini finanse eden bir aktif politikası izlemişlerdir. Enflasyon ile aktif kârlılığı arasında, II. dönemde tespit edilen % 1 seviyesinde anlamlı ilişki, bu dönemde bankaların, gelirlerini giderlerinden daha fazla artırdıklarını ortaya koymaktadır. Bankalar, enflasyondaki gelişmeleri tahmin ederek, ücret, faiz ve komisyon gelirlerini artırmışlardır. Yüksek enflasyon sürecinden düşük enflasyon ortamına geçilmesi ile bankacılık sisteminin uzun dönemde olumlu etkilenerek, bankaların temel fonksiyonu olan aracılık faaliyetlerini artıracağı beklenmektedir.

GSYİH büyüme oranı ile aktif kârlılığı arasında, her iki dönemde de, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. GSYİH, ekonomik aktiviteyi ölçmek için en fazla kullanılan makroekonomik göstergeler arasındadır. GSYİH, kredi ve mevduata ilişkin arz ve talep üzerinden banka kârlılığını etkileyebilecek bir değişkendir. İktisadi büyüme ile firmaların, yatırımlarını finanse edebilmek için yurtdışı fonlara yönelmesi, tahvil ihracı gibi farklı finansal enstrümanlarla borçlanması da mümkün olabilmektedir. Bu da, iktisadi büyüme ile bankaların aktif kârlılığı arasındaki ilişkiyi azaltmaktadır. Ayrıca, gözlenen negatif yönlü ilişki, iktisadi büyümenin sektörde rekabeti artırabileceği, artan rekabetin de kârlılık üzerine olumsuz etki yapabileceği argümanı ile yorumlanabilir.

Yoğunlaşma ile aktif kârlılığı arasında, her iki dönemde de, anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Aktif büyüklüğü en büyük ilk beş bankanın toplam aktiflerinin sektördeki tüm bankaların aktif toplamına oranını ifade eden yoğunlaşma sonucu, sistemde kalan bankaların piyasa gücü artmakta ve daha yüksek marj uygulama imkanı doğmaktadır. Ancak, yoğunlaşma sonucu ürün farklılaşması azalmakta ve bankalar, fiyatları konusunda daha rekabetçi olmak zorunda kalmaktadırlar. Bu iki etkinin netleşmesi sonucunda, yoğunlaşmanın kârlılık üzerindeki nihai etkisi bulunacaktır. Bankalar arasındaki yoğun rekabet, varlıklar tarafından kredi faizlerinin düşmesine; yükümlülükler tarafından mevduat faizlerinin artmasına ve artan etkinlik dolayısıyla faiz marjlarının daralmasına neden olmaktadır. I. dönem itibariyle, kamu kağıtlarına yatırım yapan bir bankacılık sisteminde, yoğunlaşmanın kârlılık üzerinde etkisinin zayıf olması beklenen bir durumdur. Mevduat-kredi ilişkisi bağlamında düşünüldüğünde ise, yoğunlaşmanın kârlılık üzerinde olumsuz etki yapması da mümkündür.

3.2.5.2. Özkaynak Kârlılığı (ROE)

Analiz kapsamındaki bankalarda, özkaynak kârlılığının (ROE) belirlenmesi amacıyla yapılan regresyon tahmin sonuçları Tablo-19'da gösterilmektedir.

Tablo-19: Özkaynak Kârlılığı (ROE) Tahmin Sonuçları

Bağımsız Değişkenler	1990 – 1999 Dönemi	2002 – 2012 Dönemi
Büyüklük	3,083 (0,80)	1,526 (1,37)
Sermaye	2,724 (3,69)*	0,400 (2,94)*
Risk Yönetimi	0,479 (0,70)	-0,001 (-0,01)
Gider Yönetimi	-12,095 (-3,50)*	-3,502 (-2,27)
Takipteki Krediler	0,154 (0,63)	-0,133 (-1.17)
Likidite	0,994 (1,62)	-0,087 (-0,68)
Enflasyon	0,643 (1,71)***	0,654 (2,42)*
ΔGSYİH	-0,779 (-0,50)	0,013 (0,05)
Yoğunlaşma	1,438 (0,35)	-0,507 (-0,59)
Sabit Terim	-127,210 (-0,49)	-13,861 (-0,57)
R^2	0,14	0,12
Gözlem Sayısı	243	220
F İstatistiği (p değeri)	0,00	0,00

* %1 Düzeyinde, ** %5 Düzeyinde, *** %10 Düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.
Parantez içindeki değerler t değerleridir.

3.2.5.2.1. 1990 – 1999 Dönemi İçin Özkaynak Kârlılığı Analiz Bulguları

Tablo-19'da, bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olup olmadığı; varsa ilişkinin yönünü gösteren özkaynak kârlılığı (ROE) regresyon tahmin sonuçları görülmektedir.

Ampirik bulgular, 1990 – 1999 döneminde, sermaye ve enflasyon değişkenlerinin özkaynak kârlılığı ile pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ilişki içinde olduğunu; gider yönetimiyle ise negatif ve anlamlı ilişki içinde bulunduğunu göstermektedir. Bunun dışında, analize dahil edilen büyüklük, risk yönetimi, takipteki krediler, likidite, GSYİH ve yoğunlaşma değişkenleri ile özkaynak kârlılığı arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Tablo-20'de açıklayıcı değişkenlerin hangi seviyede istatistiki olarak anlamlı oldukları ve yönü gösterilmektedir.

Tablo-20: Açıklayıcı Değişkenlerin Anlamlılık Seviyeleri 1990 – 1999

Anlamlılık Seviyesi	Değişken ve Yönü
% 1	SER (+), GİDER (-)
% 10	ENF(+)

3.2.5.2.2. 2002 – 2012 Dönemi İçin Özkaynak Kârlılığı Analiz Bulguları

2002 – 2012 dönemi regresyon sonuçlarına göre, sermaye ve enflasyon değişkenlerinin aktif kârlılığı ile pozitif ve istatistiki olarak anlamlı ilişki içinde olduğu belirlenmiştir. Büyüklük, risk yönetimi, gider yönetimi, takipteki krediler, likidite, GSYİH ve yoğunlaşma değişkenleri ile aktif kârlılığı arasında ise, istatistiksel olarak anlamlı ilişki bulunamamıştır.

Tablo-21'de açıklayıcı değişkenlerin hangi seviyede istatistiki olarak anlamlı oldukları ve yönü gösterilmektedir.

Tablo-21: Açıklayıcı Değişkenlerin Anlamlılık Seviyeleri 2002-2012

Anlamlılık Seviyesi	Değişken ve Yönü
% 1	SER (+), ENF(+)

3.2.5.2.3. Özkaynak Kârlılığına İlişkin Sonuçların Değerlendirilmesi

Uygulama sonuçları, I. dönem olarak adlandırılan 1990 – 1999 dönemi için 3; II. dönem olarak adlandırılan 2002 – 2012 dönemi için ise 2 değişkenin özkaynak kârlılığını açıklamada anlamlı olduğunu göstermektedir.

Büyüklük değişkeni ile özkaynak kârlılığı arasında, her iki dönemde de, anlamlı istatistiki ilişki gözlenmemiştir. Bankaların, büyüme güdüsünün temeli ekonomik olup esas amaç, bankanın piyasa değerini maksimize etmektir. Büyüme ile bankanın, büyük ölçekte faaliyette bulunmasının sağladığı üstünlük, yani ölçek ekonomilerinden yararlanma hedeflenmektedir. Ölçek olarak büyük bankalar daha kolay ve ucuz finansman imkanı da bulacaklardır. Ölçek ekonomilerinden yararlanma, diğer koşullar aynı kalmak üzere bankanın kârlılığını artırıcı etki yapabilmektedir. Ayrıca, büyüme ile iflas tehlikesi de azaltılmaktadır. Büyük bankaların iflasının doğuracağı kayıplarda büyük olacağından bankalar, batmayacak kadar büyük "to big to fail" avantajından yararlanacaklardır.

Sermaye ile özkaynak kârlılığı arasında, her iki dönem içinde, pozitif ve % 1 seviyesinde anlamı ilişki bulunmuştur. Sermayedeki artışlar, özkaynak kârlılığına olumlu yansımaktadır. Sermaye miktarının fazla olması, sermaye maliyetini azaltmakta ve bu durum banka kârlılığını olumlu yönde etkileyebilmektedir. Bankaların özkaynakları, yeniden değerleme, menkul kıymet değer artış fonu ve enflasyon düzeltmesinden oluşuyorsa, bu özkaynak artışı bankaya yeni kaynak girişi sağlamayacaktır. Banka özkaynağının, sermayedarlarca nakden konulmuş sermaye ve kârdan kaynaklanması tercih edilen bir durumdur. Banka özkaynak tutarı, kredi hacmi, vade ve sektörel dağılımı, yasal organlarca banka hakkında alınacak kararlarda gözetilen temel büyüklüktür.

Risk yönetimi ile özkaynak kârlılığı arasında, her iki dönemde de, anlamlı istatistiki ilişki bulunamamıştır. Bankaların, çok sayıda değişik hizmet vermelerine ve çeşitli mali işlemlerde bulunmalarına karşın ana işlevleri kredi vermektir. Kredi verme konusunda bankalar, diğer finansman şirketlerine göre avantajlıdırlar. Bankalar, kredi portföylerindeki artışı, kârlılığa dönüştürme hedefindedirler. Aktif kalitesinde yükselmenin kârlılık üzerinde olumlu etkiler yapması beklenir.

Gider yönetimi kapsamında personel giderleri ile özkaynak kârlılığı arasında, I. dönemde, pozitif ve istatistiki olarak % 1 seviyesinde anlamlı bir ilişki bulunmuşken; II. dönemde, istatistiki anlamlılık bulunamamıştır. Yüksek işletme giderleri, özkaynak kârlılığı üzerinde olumsuz etki yapmaktadır. Banka kârlılığını belirleyen etkenlerden biride, insan kaynağı ve yönetim becerisidir. Beşeri sermayenin enerjisi, motivasyonu, deneyimi ve ekip çalışması yeteneği, banka kârlılığının sürdürebilirliğinde önemlidir. Fakat, analiz kapsamında ortaya çıkan sonuç, personel giderlerinin sistem içinde maliyet unsuru olduğu ve personel verimliliğinin düşüklüğünün kârlılığı olumsuz etkilediği yönündedir.

Takipteki kredilerin toplam krediler içindeki oranı ile özkaynak kârlılığı arasında, her iki dönemde de, anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Kredi işlemi, bankaların kârlı bir fon kullandırım alanıdır. Fakat, bu bazı riskleri de beraberinde getirir. Bazı dönemlerde, kredi talepleri bankaca karşılanamazken; bazı dönemlerde ise bankanın fon tutarı kredi taleplerini aşabilir. Banka kredilendirme faaliyetlerinin güven ve kârlılık içinde yürütülebilmesi için kredi politikasının ana ilkelerinin belirlenmesi gereklidir. Nitekim, 1990'lı yıllarda holding bankacılığı nedeniyle, kredilerin ağırlıklı olarak grup şirketlerine kullandırılması ve sorunlu hale gelse bile takip hesaplarına aktarılmaması önemli bir sorun olmuştur.

Likidite ile özkaynak kârlılığı arasında, her iki dönemde de, anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Daha yüksek sermaye ve likidite oranlarından beklenen en önemli fayda, finansal kriz olasılığının azaltılmasıdır. Likiditesi yüksek bir banka, likidite riskini ve yükümlülüklerini yerine getirememe olasılığını düşürecektir. Ancak, sermaye ve likiditeye ilişkin asgari oranların artırılmasının, kriz olasılığının azaltılmasında ne kadar etkili olacağı belirsizdir. Bankalar, likidite açığı ile karşılaşmaları durumunda, likit varlıklarını elden çıkarma ve borçlanma yoluna giderler. Fakat, kısa dönem borçlanmalar maliyetlidir ve kârlılığı azaltıcı yönde etki yaparlar. Diğer taraftan, likit varlıklardan elde edilen düşük gelirler, bankaların kârlılıklarını olumsuz etkileyecektir.

Enflasyon ile özkaynak kârlılığı arasında, I. dönemde, pozitif ve istatistiki olarak % 10 seviyesinde anlamlı bir ilişki bulunmuşken; II. dönemde, pozitif ve istatistiki olarak % 1 seviyesinde anlamlı ilişki bulunmuştur. Enflasyondaki

değişmeler, özkaynak kârlılığı üzerinde olumu etkilere sebep olmuş, bankaların gelirleri giderlerinden daha fazla artmıştır. II. dönemde de görüldüğü üzere, enflasyondaki düşüş ile birlikte kârlılığın derecesi de artış göstermektedir. Bununla birlikte enflasyon, bankaların bazı giderlerinin, özellikle de kira giderleri ve personel giderlerinin artmasına da neden olmaktadır.

GSYİH büyüme oranı ile kârlılık arasında, her iki dönemde de, istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. İktisadi büyüme ile birlikte bankacılık kesiminde kredi hacmi artmasına rağmen, rekabet ve faiz oranlarının düşmesi, kârlılığı olumsuz etkileyebilmektedir.

Yoğunlaşma ile özkaynak kârlılığı arasında, her iki dönem içinde de anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Sektördeki yoğunlaşma, özkaynak kârlılığı üzerinde belirleyici düzeyde değildir. Bankalar arasındaki yoğunlaşma ve rekabet şartları, kredi faizlerinin düşmesine, mevduat faizlerinin ise yükselmesine sebep olarak sektördeki kırılganlığı artırabilir. Tersi durumda, rekabetin az olduğu yoğunlaşmış piyasalarda, bankaların kendi aralarında gizli fiyat anlaşmalarına giderek marjlarını yükselttikleri görülür. Bu durum, ekonomik ve sosyal refah kayıpları ile sonuçlanmaktadır.

SONUÇ

Mal ve hizmet üreten iktisadi birimlerin temel amacı kâr elde etmektir. Uzun dönemde elde edilen kâr, iktisadi birimlerin rekabet gücünü artıracak ve yeni yatırımların finanse edilmesini sağlayacaktır.

Bankalar da kâr amacı güden ticari işletmedirler. Tasarrufların yatırımlara dönüşmesine aracılık ederek iktisadi kalkınmaya katkıda bulunması beklenen bankaların kârlılığı, sadece finans sektörünü değil tüm kesimleri yakından ilgilendirmektedir. Güçlü ve kârlı bir bankacılık sistemi, finansal istikrarın sağlanmasına öncülük ederek, makroekonomik şoklara karşı ekonominin daha dayanıklı olmasını sağlamaktadır. Bankaların, tasarruf sahipleri ve yatırımcılar için etkinliği ve verimliliği sağlamaları iktisadi büyümeyi olumlu yönde etkiler. Bankalar, sahip oldukları ölçek ekonomileri nedeniyle, ekonomideki temel işlevi olan aracılık fonksiyonunu daha düşük maliyetle ve daha etkin bir şekilde yerine getirirler.

Kâr ve kârlılık, piyasa türüne göre farklılık arz eden fiyat ve maliyet ilintili unsurlardan etkilenir. Sektördeki firma sayısı, firmaların endüstriye giriş ve çıkışları ile ilgili serbestiyet derecesi, ürünü talep edenlerin sayısı ve üretilen ürünün homojenlik derecesi piyasa yapısını belirlemektedir. Mikroekonomi teorisine göre oligopol piyasalar, "en az iki firmanın üretimde bulunduğu ve firmalardan en az birisinin endüstrinin toplam çıktısının önemli bir bölümünün üretiminde bulunduğu" piyasalardır. Bu tür piyasalarda, az sayıda firma çok sayıda küçük alıcıyla karşı karşıyadır; ürün, homojen ve farklılaştırılmış olabilmektedir.

Türk bankacılık sektörü, piyasa aksaklıklarının bulunduğu oligopolistik bir nitelik sergilemektedir. Piyasada hakim firmaların varlığı ve giriş engelleri nedeniyle banka sayısı sınırlı olup, yüksek kârlılık koşullarında piyasaya yeni firmaların girmesi, giriş engelleri nedeniyle mümkün olamamaktadır.

Türkiye ekonomisi, 1980'li yılların başından itibaren dışa açılma sürecine girmiş, yaşanan dışa açılma sürecinin etkisiyle de ekonomide önemli yapısal değişiklikler ortaya çıkmıştır. Ekonomide serbest piyasa mekanizmasının işlerliğini arttırmak amaçlı politikalar izlenmesi ve finansal piyasaların liberalizasyonuna yönelik düzenlemeler, bankacılık sistemi üzerinde önemli etkiler ortaya çıkarmıştır.

Nitekim bu süreçte, bankalarca sunulan finansal ürün türleri hızla artış göstermiş ve bankalar, mevduat toplayan klasik fonksiyonunun dışına çıkarak ekonomide etkin rol oynayan aktörler haline gelmişlerdir.

1990'lı yıllarda, bankacılık sektörünün üretim faaliyetlerini destekleme ve kaynakları uzun vadeli yatırımlara yönlendirme fonksiyonu zayıflamıştır. Sektörün finansal aracılık fonksiyonunun etkinliğinin bozulmasında; makroekonomik istikrarsızlık, yüksek kamu kesimi açıkları, kamu bankalarının sistemi çarpıtıcı etkileri, risk algılama ve yönetiminin zayıflığı, bankaların düzenlenmesi ve denetlenmesine yönelik uluslararası standartların uygulanmasında karşılaşılan eksiklikler ve gecikmeler neden olarak gösterilebilir. Bu dönemde, aracılık fonksiyonunu etkin bir şekilde yürütemeyen bankalar, devlet kağıtlarına yatırım yapmış, bu da gerek makroekonomi gerekse bankacılık açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmıştır.

Makroekonomik göstergelerde yaşanan olumsuz gelişmeler ve politik risklerden etkilenen finansal sektörün yaşadığı krizler, Türk bankacılık sektörünün piyasa yapısını önemli ölçüde etkilemiştir. Genel ekonomi ve finansal sistemdeki sorunlar, 2000 ve 2001 krizleri ile ortaya çıkmış, birçok bankanın faaliyet izni kaldırılmış ya da TMSF'ye devredilmiştir. Bu tarihten itibaren, uluslararası kuruluşlarında desteği ile yeni bir ekonomik program yürürlüğe girmiştir. Program ile piyasa mekanizmasının güçlendirilmesi, sektörü düzenleyen ve denetleyen, bağımsız hareket edebilen kurumların kurulması ve güçlendirilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Alınan tedbirlerin etkisiyle, banka sayısında azalma ve konsolidasyon yaşanmıştır. 2002 yılı sonrası dönemde kamu bankalarının rehabilite edilmesiyle, sistem üzerindeki bozucu etkileri ve sektördeki ağırlığı azalmış; sağlanan istikrar ortamında yabancı sermayeli bankaların payı ise artış göstermiştir. Bankaların topladığı mevduatın krediye dönüşüm oranı, 2002 yılında % 44 seviyesinde iken; 2012 yılında % 103 seviyelerine gelmiştir. 1999 – 2012 döneminde banka sayısı 81'den 49'a gerilerken toplam aktiflerde ilk 10 bankanın payı artmıştır. 2012 yılsonu itibariyle 201.474 kişinin istihdam edildiği bankacılık sektöründe toplam şube sayısı ise 11.066 adettir.

Türk bankacılık sektöründe 2012 yılsonu itibariyle 49 banka faaliyet göstermektedir. Bunlardan 4 tanesi katılım bankası, 32 tanesi mevduat bankası, 13 tanesi ise kalkınma ve yatırım bankasıdır. Mevduat bankalarından 3'ü kamusal sermayeli; 12'si ise özel sermayeli bankadır. TMSF bünyesinde 1 banka bulunurken, yabancı sermayeli mevduat bankalarının sayısı 16'dır. Kalkınma ve yatırım bankalarının 3'ü kamu; 6'sı özel ve 4'ü yabancı sermayelidir.

Bankaların, piyasa koşulları içinde kârlılıklarını devam ettirmeleri, hem sektörün geleceği açısından hem de ülke ekonomisi açısından önem arz etmektedir. Bu nedenle, bankaların kârlılıklarına etki eden değişkenlerin belirlenerek izlenmesi gerekmektedir. Kârlılığa etki eden değişkenlerin bir kısmı banka iç yapısından kaynaklanan kontrol edilebilen değişkenler iken, bir kısmı genel iktisadi yapıdan kaynaklanan kontrol edilemeyen değişkenler grubundadır.

Bu çalışmada, Türk bankacılık sektöründe kârlılığın belirleyicileri, içsel, dışsal ve sektörel faktörler kullanılarak ortaya konmuştur. Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren kamu sermayeli, özel sermayeli yerli ve özel sermayeli yabancı mevduat banka grupları örnekleme dahil edilmiştir. Stata programının kullanıldığı ekonometrik analizde, 1990 – 1999 ve 2002 – 2012 dönemleri aktif kârlılığı (ROA) ve özkaynak kârlılığı (ROE) regresyon sonuçları, her iki dönem için ayrı ayrı incelenmiştir.

Faaliyet karakterinin değişebileceği dikkate alınarak, yatırım ve kalkınma bankaları ile katılım bankaları araştırma kapsamına dahil edilmemiştir. Sermayesi el değiştiren, birleşen ve TMSF'ye devredilen bankalar kapsam dışında bırakılmıştır. 1990 – 1999 döneminde verileri kullanılan toplam 27 bankanın, 4'ü kamu sermayeli, 14'ü özel sermayeli yerli, 9 tanesi ise özel sermayeli yabancı banka statüsünde iken; 2002 – 2012 döneminde verileri kullanılan toplam 22 bankanın, 3'ü kamu sermayeli, 10'u özel sermayeli yerli, 9 tanesi ise özel sermayeli yabancı banka statüsündedir.

Analiz, 1990 – 1999 dönemini kapsayan 10 yıl ve 2002 – 2012 dönemini kapsayan 11 yıl olarak iki alt dönem için yapılmış; 2000 ve 2001 yılları, bankacılıkta yaşanan kriz nedeniyle analiz dışında bırakılmıştır. Her iki dönemde de verileri

kullanılan bankalar, Türk bankacılık sektörünün tamamını temsil edecek yeterliliktedir.

Bağımlı değişken olarak aktif kârlılığı ve özkaynak kârlılığı; bağımsız değişkenlerden bankalara özgü değişken olarak 6 (büyüklük, sermaye, risk yönetimi, gider yönetimi, takipteki krediler ve likidite); makroekonomik değişken olarak 2 (enflasyon ve GSYİH) ve sektörel değişken olarak ise 1 (yoğunlaşma) değişken kullanılmıştır. Faiz, döviz kuru, işsizlik gibi değişkenlerin literatürde fazla tercih edilmemiş olması; ayrıca, makroekonomik değişken sayısını artırmanın analizin serbestlik derecesini azaltması ve bunun da istatistiksel sakıncası nedeniyle makroekonomik değişken sayısı 2 ile sınırlanmıştır.

Aktif kârlılığı (ROA) analiz bulguları, 1990 – 1999 döneminde, sermaye, risk yönetimi ve likidite değişkenlerinin aktif kârlılığı ile pozitif ve istatistiki olarak anlamlı; gider yönetimi ve takipteki krediler değişkenleriyle ise negatif ve anlamlı ilişki içinde olduğunu; 2002 – 2012 döneminde, büyüklük, sermaye ve enflasyon değişkenlerinin aktif kârlılığı ile pozitif ve istatistiki olarak anlamlı; takipteki kredi değişkeni ile negatif ve anlamlı ilişki içinde olduğunu göstermiştir.

Özkaynak kârlılığı (ROE) analiz bulguları ise, 1990 – 1999 döneminde, sermaye ve enflasyon değişkenlerinin özkaynak kârlılığı ile pozitif ve anlamlı; gider yönetimiyle ise negatif ve anlamlı ilişki içinde bulunduğunu; 2002 – 2012 döneminde, sadece sermaye ve enflasyon değişkenleri ile özkaynak kârlılığı arasında pozitif ve anlamı ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Analiz bulgularına göre, Türk bankalarında kârlılığı artırmanın diğer yolları olarak, gider yönetiminde etkinliğin sağlanarak faaliyet giderlerinin azaltılması ve personel verimliliğinin artırılması; takipteki kredilerin düşük ve aktif kalitesinin yüksek tutulması; ölçek ekonomilerinin getirdiği avantajlardan yararlanılarak maliyetlerini aşağıya çekmek için büyüme; likidite yönetimini iyi yapma ve enflasyon beklentilerinin doğru analiz ile gelirlerin bu doğrultuda artırması vb. öneriler öne çıkmaktadır.

Analizin her iki döneminde de sermaye değişkeninin, hem aktif kârlılığı hem de özkaynak kârlılığı ile pozitif ve anlamı ilişki içinde olan tek değişken olduğu

görülmüştür. Sermaye, Türk bankalarının kârlılığını pozitif yönde etkilemektedir. Özsermaye ile finanse edilen ya da borçlanma eğilimi düşük bankaların daha kârlı olduklarını söylemek mümkündür. Banka sermayesinin gördüğü en önemli işlev, üstlenilen risklerden kaynaklanabilecek muhtemel veya çok yüksek miktarda beklenmeyen zararların karşılanmasıdır. Ayrıca, borçları ödeme gücü ve likidite yeterliliği açısından da önemli olabilmektedir. Sermayeleri güçlü bankalar, varlıklarının finansmanını daha düşük miktar borçla gerçekleştireceklerinden, bu bankaların fonlama maliyetleri daha düşük olacaktır. Fonlama maliyetlerinin düşük olması da kârlılığı olumlu yönde etkileyecektir. Sermayesi güçlü bankalar, kredi derecelendirme kuruluşlarından yüksek derecelendirme notu alabilmekte böylece, ulusal ve uluslararası piyasalardan daha ucuza borçlanabilmektedirler. Bankacılık düzenleyici otoritelerinin de ölçü aldıkları ana unsur sermayedir. Bilanço içerisinde, sermaye miktarı ve niteliği esas konu niteliğindedir. Bu doğrultuda, Basel I, Basel II ve Basel III kuralları ile kriterler getirilmiştir.

Türk bankalarının, kârlılıklarını artırabilmeleri için öncelikle, özsermayelerini artırarak sermaye yapılarını güçlendirmeleri önerilmeye değer görülmektedir. Bankacılık sektörünün büyümesinin en önemli şartı, bu sektördeki kurumların sermayelerinin korunmasıdır. Sermayenin korunmasının ve büyütülmesinin yolu ise kâr elde etmektir. Sermaye yapısının güçlendirilmesi, tasarruf sahipleri ile potansiyel yatırımcılar açısından bankalara duyulan güveni artıracağından, daha uygun koşullarda kaynak toplanılmasına imkân sağlayacak bu da aktif kârlılığını artıracaktır.

Türk bankacılık sisteminde, kârlılık üzerinde etkili bir değişkende likiditedir. Likidite, düzenleyici otorite tarafından da izlenmekte ve önemsenmektedir. Özellikle bankacılık krizi dönemlerinde likit rezervler, güvence unsuru olmaktadır. Uluslararası kural ve standartlardan, ulusal düzenlemelere kadar pek çok alanda likidite düzenlemeleri bulunmaktadır. Basel III'te, sermaye tedbirlerinde olduğu gibi likidite konusunda da kriterler getirmiştir. Finansal istikrarın olumlu bir seyir izlediği dönemlerde, bankaların daha az likit varlık bulundurmaları, finansal kriz ve sıkıntılı zamanlarda daha yüksek likit varlık tutmaları normaldir. Bu doğrultuda, kârlılığın artırılması için likidite göstergelerinin gerek düzenleyici ve denetleyici otoritelerce, gerekse bankalar tarafından izlenmesi gereklidir.

Bankaların kârlılıklarını artırmak için kaynak yapısının çeşitlendirilmesi ve vade yapısının uzatılması gerekmektedir. Sektörün temel fon kaynağı olan mevduat ile temel plasman kalemi olan kredilerin vade yapısı, sektördeki vade uyumsuzluğunu işaret etmektedir. Ayrıca, tasarruf eğiliminin yükseltilmesi de fon kaynaklarının artırılması açısından önemlidir. Mevduatın vadesine göre, maliyet unsurlarının farklılaştırılarak vadenin uzatılmasına ve bireysel tasarrufların artırılmasına yönelik politikaların çeşitlendirilmesine ağırlık verilmesi, sektörün kârlılık ve sağlamlığına olumlu katkı yapacaktır. Diğer taraftan, sendikasyon kredisi gibi uzun vadeli ve düşük faizli alternatif fon kaynaklarının temininin, bankaların kaynak maliyetini düşüreceği ve dolayısıyla kârlılığı artıracağı beklenmektedir.

Bankalar, faiz getirili aktiflerden gelir elde ederler. Duran aktiflerin toplam içindeki payının artması, sınırlı olan kaynakların daha da azalmasına neden olmakta ve aktif kârlılığını azaltıcı etki yapmaktadır. Bu nedenle bankalar, kârlılık performanslarını artırmak için faiz getirisi olmayan duran aktiflerin payını azaltmalıdırlar.

Dünya ticaret hacminin büyümesi, sermaye hareketlerinin serbestleşmesi, iletişim teknolojisinin gelişmesi, rekabet ve kâr marjlarının daralması gibi nedenlerle bankalar, daha fazla kâr elde etmek ve riski yaymak amacıyla, sınır ötesi bankacılık faaliyetlerini artırmaktadırlar. Bu kapsamda, Türk bankacılık sektörü, yetişmiş insan kaynağı ve altyapısı ile kâr marjını artırmak için sınır ötesi bankacılık faaliyetlerine ağırlık vermelidir.

Türk bankacılık sistemi, yüksek vergi oranlarının bulunduğu bir ortamda faaliyet göstermektedir. Bu ağır kamusal yük nedeniyle bankalar, işlevlerini gereğince yerine getirememektedirler. Bu durumun sonucu olarak fon talep edenler, yurtiçi bankacılık sektörü yerine yurtdışından borçlanmayı tercih etmektedirler (dışlama etkisi). Bankalar, mevcut vergi yükünden kurtulmak için bazı merkezlerde şubeler açarak işlemlerini buradan yürütmektedirler. Türkiye'deki makroekonomik istikrarla birlikte, bankalar üzerindeki vergi yükünün azaltılması ve uluslararası rekabet gücünün artırılması sağlanmalıdır.

Makroekonomik ve finansal istikrarın sürdürülebilirliğinin sağlanması için geleneksel para politikası araçlarının, bu amaçlar doğrultusunda kullanılmasına özen gösterilmelidir. Para politikası aracı olan zorunlu karşılık oranlarında, bankaların bilançosunda yaptığı etkiler dikkate alınarak, kârlılık ve finansal istikrarı olumlu etkileyecek şekilde düzenlemeler yapılmalıdır.

Makroekonomik istikrarın sağlanması ile iktisadi büyüme de artmaktadır. Bankacılık sektörü, yurt içi ekonomik faaliyetlerdeki istikrara ve diğer ekonomik göstergelerdeki gelişmelere paralel olarak, kamu kesimini finanse eden bir aktif yapısından, şirketler ve hane halkını finanse etmeyi tercih eden bir plasman yapısına yönelmektedir. Bu açıdan, kamu kesimi borçlanma gereği ve bütçe açığının belirli sınırlar içinde tutulması gerekmektedir.

Bu çalışmadan elde edilen bulguların, politika yapıcıların, uygulamacıların ve araştırmacıların bankacılık sektörü kârlılıklarını analiz etmelerine yardımcı olması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

Adaçay, Funda Rana ve Hasan İslatince (2009). İktisadi Düşünceler Tarihi, Bursa: Ekin Basım Yayım Dağıtım.

Akgüç, Öztin (2011). Ticaret Bankalarının Yönetimi, İstanbul: Arayış Basım Yayıncılık.

Akgüç, Öztin (1998). Finansal Yönetim, İstanbul: Avcıol Basım.

Aktan, Bora ve Bora Bodur (2006). "Oranlar Aracılığı ile Finansal Durumumuzu Nasıl Çözümlersiniz?", Yaşar Üniversitesi E-Dergi, (1): 49-67.

Akyüz, Yılmaz (1980). Sermaye, Bölüşüm, Büyüme, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.

Alper, C. Emre ve Ziya Öniş (2003). "The Turkish Banking System, Financial Crises and the IMF in the Age of Capital Account Liberalisation: A Political Economy Perspective", Workshop 6, Business Cycle Characteristics and Transmission of Crisis in a Globalized Economy: The Case of MENA and Europe.

Ardıç, Kaya ve Yılmaz Aydın (2011). İktisat Okulları ve Emek Piyasası, İstanbul: Derin Yayınları.

Arestis, Philip (1996). "Post-Keynesian Economics: Towards Coherence", Cambridge Journal of Economics, 20(1): 111-135.

Arndt, Johan and Julian L. Simon (1983). "Advertising and Economies of Scale:Critical Comments on the Evidence", The journal of Industrial Economics, 32(2): 229-242.

Artun, Tuncay (1983). İşlevi, Gelişimi, Özellikleri ve Sorunlarıyla Türkiye'de Bankacılık, İstanbul: Tekin Yayınları.

Aslan, İbrahim ve Sevda Yapraklı (2008). "Banka Kredileri ve Enflasyon Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz (1973-2007)", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, (7): 88-103.

Atan, Murat (2002). Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama, (Basılmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Athanasoglou, Panayiotis P., Sophocles N. Brissimis, and Matthaios D. Delis (2005). "Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Bank Profitability", Bank of Greece in its Series Working Papers with number 25, pp. 121-136.

Awdeh, Ali (2005). "Domestic Banks and Foreign Banks Profitability: Differences and Their Determinants", Emerging Markets Finance Conference Paper, Cass Business School, London, pp.1-38.

Aysan, A. Mustafa (2007). Kurumsal Yönetim ve Risk, İstanbul: Elif Ofset.

Babuşcu, Şenol (2005). Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi, Ankara: Akademi Yayınevi.

Babuşcu, Şenol (1997), Bankacılıkta Risk Derecelendirilmesi (Rating) ve Türk Bankacılık Sektörüne Uygulanması, Ankara: Sermaye Piyasası Kurulu.

Baltagi, Badi H., (2001). Econometric Analysis of Panel Data, New York: John Willey&Sons, Ltd.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2002). "Bankacılık Sektörü Yeniden Yapılandırma Programı: Gelişme Raporu".

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2008). "Finansal Piyasalar Raporu Haziran 2008", Sayı: 10.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2010). "Krizden İstikrara Türkiye Tecrübesi", BDDK Çalışma Tebliği.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2013). "Finansal Piyasalar Raporu", Sayı: 28.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (2014). "Türk Bankacılık Sektörü Genel Görünümü", Sayı: 2014/1.

Barber, William J. (2007). İktisadi Düşünce Tarihi (Çeviren: İhsan Durdu), İstanbul: Metropol Yayınları.

Basel Bankacılık Denetim Komitesi BIS (2004). "Sermaye Ölçümü ve Sermaye Standartlarının Uluslararası Düzeyde Uyumlaştırılması (Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı-Gözden Geçirilmiş Düzenleme)", Bank for International Settlements Press & Communications.

Bank for International Settlements BIS (1996). "Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risks", Basel Committee on Banking Supervision.

Bayraktutan, Yusuf (2003). "Bilgi ve Uluslararası Ticaret Teorileri", Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(2): 175-186.

Beck, Thorsten (2008). "Bank Competition and Financial Stability: Friends or Foes?", World Bank Policy Reseach Working Paper.

Beck, Thorsten, Aslı Demirgüç-Kunt and Ross Levine (2006). "Bank Concentration and Fragility: Impact and Mechanics", The Risks of Financial Institutions, National Bureau of Economic Research.

Begg, David, Stanley Fischer and Rudiger Dornbusch (2008). Economics, London: McGraw-Hill.

Berger, Allen N. (1995). "The Relationship between Capital and Earnings in Banking", Journal of Money, Credit and Banking, 27(2): 432-456.

Berger, Allen N. and Loretta J. Mester (1997). "Inside the Black Box: What Explains Differences in the Efficiencies of Financial Institutions", Financial Institutions Center Working Paper, The Wharton School, University of Pennsylvania.

Berk, Niyazi (2003). Finansal Yönetim, İstanbul: Türkmen Yayınları.

Bernanke, Ben S. (1992). "Credit in the Macroeconomy", FRBNY Quarterly Review, Spring, pp.50-70.

Bessis, Joel (2002). Risk Management in Banking, England: JohnWiley&Sons Ltd.

Bikker, Jacob A. (2004). Competition and Efficiency in a Unified European Banking Market, Cheltenham: Edward Elgar Publishing Limited.

Blink, Jocelyn and Ian Dorton (2012). Economics, New York: Oxford University Press.

Bolgün, K. Evren ve M. Barış Akçay (2003). Risk Yönetimi Finansal Piyasalarda Risk Ölçüm ve Yönetimine Türkiye Perspektifinden Stratejik Bakış", İstanbul: Scala Yayıncılık.

Bourke, Philip (1989). "Concentration And Other Determinants Of Bank Profîtability in Europe", North America And Australia, Journal of Banking and Finance, 13 (1): 65-79.

Boyd, John H. and Gianni De Nicolo (2005). "The Theory of Bank Risk Taking and Competition Revisited", The Journal of Finance, 60(3): 1329-1343.

Boyd, John H., Ross Levine and Bruce D. Smith (1996). "Inflation and Financial Market Performance", Federal Reserve Bank of Cleveland, Working Paper.

Cade, Eddie (1999). Managing Banking Risks Reducing Uncertainty to Improve Bank Performance, London: Fitzroy Dearborn Publisher.

Canoy, Marcel, Machiel Van Dijk, Jan Lemmen, Ruud De Mooij and Jürgen Weigand (2001). "Competition and Stability in Banking", CPB Netherlands Bureau for Economic Policy Analysis, (15): 1-161.

Carletti, Elena (2007). "Competition and Regulation in Banking", Centre for Financial Studies at the University of Frankfurt, Frankfurt.

Cetorelli, Nicola (2004). "Real Effect of Bank Competition", Journal of Money, Credit and Banking, 36(3): 543-558.

Chant, John, Alexandra Lai, Mark Illing, and Fred Daniel (2003). "Essays on Financial Stability", Bank of Canada, Technical Report (95): 1-111.

Chernobai, Anna S., Svetlozar T. Rachev and Frank J. Fabozzi (2007). Operational Risk, New Jersey: John Wiley & Sons.

Chorafas, Dimitris N. (2004). Operational Risk Control With Basel II, UK: Elsevier Butterworth-Heinemann Linacre House.

Chick, Victoria (1995). "Is There a Case for Post Keynesian Economics?", Scottish Journal of Political Economy, 42 (1): 20-36.

Comanor, William S. and Thomas A. Wilson (1967). "Advertising Market Structure and Performance" 49(4): 423-440.

Coyle, Brian (2000). Credit Risk Management Measuring Credit Risk, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishing.

Coyle, Brian (2000), Introduction to Currency Risk, New York: Global Professional Publishing.

Çankaya, Fikret ve Mehmet Öz (2001). Türkiye'de Kamu Bankalarının Özelleştirilmesi, Kamu ve Özel Sermayeli Ticaret Bankalarında Etkinlik ve Verimlilik Analizi, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği.

D'Aveni, A. Richard (1995). "Coping With Hypercompetition; Utilizing the New 7S's Framework", Academy of Management Executive, 9(3): 45-57.

Davut, Lale (1997). "Monopollü Rekabet Modelinde Tutarlılık Sorunu", Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 52 (1-4): 189-200.

Davut, Lale (1994). Sanayi İktisadı, Piyasa Yapısı, Unsurları, Ankara: İmaj Yayıncılık.

Demir, Yusuf, Erdoğan Öztürk ve Mesut Albeni (2007), "Türkiye'de finansal Piyasalar ile Ekonomik Büyüme İlişkisi", K.M.Ü. Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 7(3): 438-455.

Demirgüç-Kunt, Aslı and Enrica Detragiache (1998). "The Determinants of Banking Crises in Developing and Developed Countries", IMF Staff Papers, 45(1): 81-109.

Demirgüç-Kunt, Aslı and Harry Huizinga (1998). "Determinants of Commercial Bank Interest Margins and Profitability: Some International Evidence", The World Bank Development Research Group, Policy Research Working Paper, 13(2): 1-38.

Demirgüç-Kunt and Ross Levine (1999). "Bank-Based and Market-Based Financial Systems Cross-Country Comparisons", The World Bank Working Paper, 2143: 1-41.

Demsetz, Harold (1972). "The Inconsistencies in Monopolistic Competition: A Reply", Journal of Political Economy, 80(3): 592-597.

Department for International Development DFID (2004). The Importance of Financial Sector Development for Growth and Poverty Reduction, London, Policy Division Working Paper.

Diamond, W. Douglas and Philip H. Dybvig (2000). "Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity", Federal Reserve Bank of Minneapolis Quarterly Review, 24(1): 14–23.

Dimson, Elroy and Paul Marsh (1995). "Capital Requirements for Securities Firms", The Journal of Finance, 50(3): 821-851.

Dinler, Zeynel (2002). Mikro Ekonomi, Bursa: Ekin Kitabevi.

Doğruel, A. Suut, ve Fatma Doğruel (2006). Bıçak Sırtında Büyüme ve İstikrar / Arjantin, Brezilya, Meksika, İsrail, Türkiye, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayını.

Duffy, John (1993). Economics, New York: Wiley Publishing.

Duman, Anıl and Lee Kangkook (2000). "Financial System, Financial Liberalization and Crises. A Tale of Two Countries: Turkey and Korea", www.ritsumei.ac.jp/~leekk/study/kotur.doc, 01.05.2012.

Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu (2004). Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eken, M. Hasan (1997). "Banka Performansı Ölçümüne Risk ve Kârlılık Yaklaşımı: Türkiye'de Faal Ticari Bankalar Örneği", İMKB Dergisi, 8(29): 17-40.

Ercan, Fuat (2001). "Bankalar ve Banka Sermayesinin Analizi için Alternatif Bir Çerçeve", İktisat Dergisi, (147): 42-51.

Eroğlu, Zeynep Ada (2001). "Türk Bankacılık Sisteminde Kaynak Maliyeti", BDDK MSDP Çalışma Raporları, No: 5.

Ertek, Tümay (2004). Mikro İktisata Giriş, İstanbul: Beta Yayınevi.

Esen, Oğuz (2005). "Bankacılık Krizleri, Yeniden Yapılandırma Programları ve Türk Bankacılık Sektörü", Siyasa, Esiad Yayınları, 1(1): 4-5, (http://ekosem.ieu.edu.tr/siyasa/38siyasaoesenson.pdf: 04.03.2013).

Fehr, Nils-Henrik M. Von Der and Kristin Stevik (1998). "Persuasive Advertising and Product Diferantation", Southern Economic Journal, 65(1): 113-114.

Ferguson, Paul R. and Glenys J. Ferguson (1994). Industrial Economics: Issues and Perspective, New York: New York University Press.

Frank, H., Robert and Ben Bernanke (2006). Principles of Economics, New York: McGraw Hill.

Freixas, Xavier and Jean-Charles Rochet (2008). Microeconomics of Banking, Cambridge: MIT Press.

Goddard, John A., Philip Molyneux and John O. S. Wilson (2004). "Dynamics of Growth and Profitability in Banking", Journal of Money, Credit and Banking, 36(6): 1069-1090.

Gorton, Gary and Andrew Winton (2002). Financial Intermediation, Pennsylvania:University of Pennsylvania, The Wharton Financial Institutions Center.

Gökten, Soner, Pınar Okan, Emine Öner ve Nevzat Aypek (2008). "Tasarruf ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkide Finansal Sistemin Rolü-Kırgızistan Örneği", Sosyo Ekonomi, 4(7): 117-132.

Greene, William H, (2003). Econometric Analysis, New Jersey: Prentice Hall.

Griffiths, Phil (2005). Risk-Based Auditing, England: Gower Publishing Limited.

Griffiths, Alan and Stuart Wall (2004). Applied Economics, London: Prentice Hall.

Guerrien, Bernard (1999). Neo-Klasik İktisat, (Çeviren: Ertuğrul Tokdemir), İstanbul: İletişim Yayınları.

Gülhan, Ünal (2009). Bankacılık Sektöründe Karlılığı Etkileyen Faktörler Türk Bankacılık Sektörüne Yönelik Bir Uygulama, (Basılmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), s.97.

Günal, Mehmet (2001). Türk Bankacılık Sektörünün Sorunları ve Geleceği, Ankara: Ankara Ticaret Odası (ATO).

Günalp, Burak (2002). "Yarışabilir Piyasalar Yaklaşımı ve Rekabet Politikaları", Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, 4(3): 49-66.

Güngör, Bener (2007). "Türkiye'de Faaliyet Gösteren Yerel ve Yabancı Bankaların Kârlılık Seviyelerini Etkileyen Faktörler: Panel Veri Analizi", İktisat İşletme ve Finans, 22(258): 40-63.

Gwartney James D., Richard L. Stroup, Russell S. Sobel and David Macpherson (1992). Microeconomics: Private and Public Choice, The Dryden Press: Orlando.

Hacoğlu, Deniz Müjgan ve Nur Işık (2011). "Banka Birleşmelerinde Verimlilik ve Kârlılık Arayışları: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (1): 57-78.

Hassan, M. Kabir and Abdel-Hameed M. Bashir (2003). "Determinants of Islamic Banking Profitability", Presented at The Economic Research Forum (ERF) 10th Annual Conference, Marrakesh, Morocco, December 16-18, pp.1-31.

Haldane, Andrew G., Glenn Hoggart, Victoria Saporta and Peter Sinclair, "Financial Stability and Bank Solvency", The International Banking Conference, Chicago, pp.1-28.

Heffernan, Shelagh (2007). Modern Banking, West Sussex,:John Wiley & Sons Ltd.

Helpman, Elhanan and Paul R. Krugman (1985). Market Structure and Foreign Trade: Increasing Returns, Imperfect Competition and International Economy, Cambridge: MIT Press.

Hirschey, Markand and James L. Pappas (1996). Managerial Economics, The Dryden Press: Florida.

Houben, Aerdt, Jan Kakes and Garry Schinasi (2004). "Toward a Framework for Safeguarding Financial Stability", IMF Working Paper, (04): 101.

Howells, Peter and Keith Bain (2007). Financial Markets and institutions, London: Prentice Hall.

Hsiao, Cheng (2003). Analysis of Panel Data, United Kingdom: Cambridge University Press.

Imad, Moosa (2010). "Basel II As A Casualty Of The Global Financial Crises", Journal of Banking Regulation, 11(2): 95-114.

Işık, İhsan (2001). "1994 Ekonomik Krizi ve Ticari Bankalar Üzerine Etkileri: Deneysel Bir Çalışma", İMKB Dergisi, 5(20): 31-74.

İnan, Emre Alphan (2000). "Banka Etkinliğinin Ölçülmesi ve Düşük Enflasyon Sürecinde Bankacılıkta Etkinlik", Bankacılar Dergisi, 34: 82-96.

Johnston, Jack and John Dinardo (1997). Econometric Methods, USA: McGraw-Hill.

Karabulut, Gökhan (2003). "Bankacılık Sektöründe Sermaye Kârlılık İlişkisi: Türk Bankacılık Sistemi Üzerine Bir İnceleme", İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, (28): 169-177.

Karacan Ali İhsan (2006). Bankacılık ve Kriz, İstanbul: Tütünbank Yayınları.

Kaya, Yasemin Türker (2001). "Türk Bankacılık Sisteminde Net Faiz Marjının Modellenmesi", BDDK MSDP Çalışma Raporları, No:4.

Kazgan, Gülten (2006). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi, İstanbul: Remzi Kitabevi.

Khrawish, Ali Husni, Zakaria Walid Siam and Husni Ali Khrawish (2011). "Determinants of Islamic Bank Profitability: Evidence from Jordan", Middle Eastern Finance and Economics, (13): 43-57.

Kim, Daesik and Anthony M. Santomero (1988). "Risk in Banking and Capital Regulation", The Journal of Finance, 43(5): 1219-1233.

Kirzner, M. Israel (2000). "The Irresistible Force of Market Competition", Ideas on Liberty, March 2000, 50(3): 11-14.

Kraft, Evan (2006). "How Competitive is Croatia's Banking System", Croatian National Bank Working Papers, W–14.

Krugman, Paul (2003). Bunalım Ekonomisinin Geri Dönüşü, (Çeviren: Neşenur Domaniç), İstanbul: Literatür Yayıncılık.

Koutsoyiannis, Anna (1987). Modern Mikro İktisat, (Çeviren: Muzaffer Sarımeşeli), Ankara: Verso Yayıncılık.

Lavoie, Marc (2006). Introduction to Post-Keynesian Economics, London: Palgrave Macmillan.

Lee, Yoo-Hoo Alex and Donald J. Brown (2005). "Competition, Consumer Welfare and The Social Cost Of Monopoly", Yale University Cowles Foundation Paper, No:1528.

Levine, Ross (1997). "Financial Development and Economic Growth: Views and Agenda", Journal of Economic Literature, 35(2): 688-726.

Lipsey, Richard G. and Colin Harbury (2004). First Principles of Economics, Oxford University Press: New York.

Mankiw, N. Gregory and Mark P. Taylor (2006). Economics, London: Thomson Learning.

Marx, Karl (2000). Kapital, (Çeviren: Alaattin Bilgi), Ankara: Sol Yayınları.

Mays, Elizabeth (1998). Credit Risk Modeling Design and Application, Chicago: Fitzroy Dearborn Publishing.

Mathis, Stephen and Janet Koscianski (2002). Microeconomic Theory: An Integrated Approach, New York: Prentice Hall.

McConnell, Campbell R., Stanley L. Brue and Sean M. Flynn (2012). Microeconomics Principles, Problems, and Policies, New York: McGraw-Hill.

Merton, Robert C. and Zvi Bodie (1995). A Conceptual Framework for Analyzing the Financial Environment içinde: The Global Financial System: a Functional Perspective, Boston: Harvard Business School Press.

Miynat, Mustafa (2004). Liberalizasyon Surecinde İstikrar Politikalarının Gelir Dağılımına Etkisi (İsrail, Meksika ve Turkiye), Ankara: Odak Yayınevi.

Mosca, Manuela (2006). "On the Origins of the Concept of Natural Monopoly", Università di Lecce Department of Economics Working Paper, No. 92/45.

Murad, Anatol (1953). "Questions For Profit Theory", American Journal of Economics and Sociology, 13(1): 1-14.

Ngo, Phong T. H. (2006). Endogenous Capital and Profitability in Banking, The Australian National University Working Paper, School of Economics College of Business and Economics, (464): 1-30.

Ocampo, Jose A. (2005). "A Broad View of Macroeconomic Stability", Department of Economic and Social Affairs (DESA) Working Paper, (1), pp. 1-23.

O'hara, Maureen (1983)."A Dynamic Theory of the Banking Firm", The Journal of Finance, 38(1): 127-140.

Okay, Esin (2002). "Bankacılıkta Risk Yönetiminin Gelişimi ve Önemi", İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi, (2): 95-122.

Oskay, Suna (2000). "Finansal Piyasalarda Yeni Yasal Düzenlemeler İhtiyacı ve Türk Finans Sistemi", Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Öneri Dergisi, 75(10): 1-8.

Öcal, Tezer ve Çolak, Ö. Faruk (1999). Finansal Sistem ve Bankalar, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özdemir, Zekai (2005). "Bilanço Yapısı İtibarıyla Türk Bankacılık Sistemi", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, (50): 879-880.

Özgüven, Ali (1992). İktisadi Düşünceler-Doktrinler ve Teoriler, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Padoa-Schioppa, Tommaso (2002). "Central Banks and Financial Stability: Exploring a Land in Between", Second ECB Central Banking Conference, Frankfurt, pp. 1-46.

Pagano, S. Micheal (2007). "The Relation Between the Cost of Capital and Economic Profit", Working Paper, Villanova University, College of Commerce and Finance.

Palia, Darius and Robert Porter (2004). "The Impact of Capital Requirements and Managerial Compensation on Bank Charter Value", Review of Quantitative Finance and Accounting, 23(3): 191–206.

Parasız, İlker ve Melike Bildirici (2006). Modern Konjonktür Teorileri, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Parkin, Micheal (2012). Microeconomics, New York: Addison-Wesley.

Pasiouras, Fotios and Kyriaki Kosmidou (2007). "Factors Influencing the Profitability of Domestic and Foreign Commercial Banks in the European Union", Research in International Business and Finance, 21(2): 222-237.

Pasiouras, Fotios, Chrysovalantis Gaganis and Constantin Zopounidis (2006). "The Impact of Bank Regulations, Supervision, Market Structure and Bank Characteristics on Individual Bank Ratings: A Cross-Country Analysis", Review of Quantitative Finance and Accounting, 27(4): 403-438.

Paya, Merih (2001). Para Teorisi ve Para politikası, İstanbul: Filiz Kitabevi.

Petersen, Mark A. and Iıse Schoeman (2008). "Modeling of Banking Profit Via Return-on-Assets and Return-on-Equity", Proceedings of the World Congress on Engineering, London UK, WCE, 2(4): 1-6.

Pindyck, Robert S. and Daniel L. Rubinfeld (2009). Microeconomics, New Jersey: Pearson Prentice Hall.

Pringle, John J. (1975). "Bank Capital and the Performance of Banks as Financial Intermediaries: Comment", Journal of Money, 7(4): 545-550.

Ragan, F. James and Lloyd B. Thomas (1990). Principles Of Micro Economics, New York: San Diego Harcourt Brace Jovanovich Press.

Ramadan, Imad Z., Qais A. Kilani and Thair A. Kaddumi (2011). "Determinants Of Bank Profitability: Evidance From Jordan", International Journal of Academic Research, 3(4): 180-191.

Rasiah, Devinaga (2010). "Theoretical Framework of Profitability as Applied to Commercial Banks in Malaysia", European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences, (19): 74-97.

Ramlall, Indranarain (2009). “Bank-Specific, Industry-Specific and Macroeconomic Determinants of Profitability in Taiwanese Banking System: Under Panel Data Estimation”, International Research Journal of Finance and Economics, (34): 160-167.

Reserve Bank of India Report RBI (2001). Report on Currency and Finance 1999-2000, Project on Indian Financial Market - Module 5: Financial Sector Efficiency, http://kannanpersonal.com/student/fin-mrkt/index.html, 05.05.2012.

Resmi Gazete (28.06.2012), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu, Bankaların İç Sistemleri Hakkında Yönetmelik, Sayı: 28337.

Rijckeghem, Van Caroline (1999). "Enflasyonun Düşmesinden Türk Bankaları Zarar Görür Mü?”, İMKB Dergisi, 3(10): 1-15.

Rivard, J. Richard and Christopher R. Thomas (1997). “The Effect of Interstate Banking on Large Bank Holding Company Proftability and Risk”, Journal of Economics and Business, (49): 61-76.

Sardoni, Claudio (1991). “Marx and Keynes: The Critique of Say’s Law”, in G.A. Caravale (der.), Marx and Modern Economic Analysis, Volume II: The Future of Capitalism and the History of Thought, Aldershot: Edward Elgar, 219 - 239.

Summer, Martin (2002). “Banking Regulation and Systemic Risk”, Working Paper, Oesterreichische Nationalbank, (57).

Saunders, Anthony and Marcia Millon Cornett (2008). Financial Institutions Management: A Risk Management Approach, New York: McGraw-Hill.

Savaş, Vural (2000). İktisatın Tarihi, Ankara: Siyasal Kitabevi.

Savaş, Vural (1994). Politik İktisat, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Sayılgan, Güven ve Kadir Gürdal (2004). “Yönetim Kararları Açısından Kâr Kavramındaki Değişim”, Hacettepe Üniversitesi İİBF Dergisi, 22(1): 115-136.

Schargrodsky, Ernesto and Federico Sturzenegger (1998). “Regulation, Concentration and Competition in Financial Intermediation”, Business School Working Paper, Universidad Torcuato Di Tella.

Schumpeter, Joseph A. (1954). History Of Economic Analysis, New York: Oxford University Press.

Seval, Belkıs (1990). Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Yayınları.

Sevüktekin, Mustafa ve Mehmet Nargeleçekenler (2005). Ekonometrik Zaman Serileri Analizi, Ankara: Nobel Yayınevi.

Seyidoğlu, Halil (2006). İktisat Biliminin Temelleri, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

Seyidoğlu, Halil (2002). Ekonomi Terimler Ansiklopedik Sözlük, İstanbul.

Shand, Dawne (2000). “Economic Value Added Definition”, Computerworld, 34(44): 2.

Sims, Chiristopher A. (1980). “Macroeconomics and Realty”, Econometrica, 8(1): 1-48.

Skousen, Mark (2005). İktisadi Düşünce Tarihi Modern İktisadın İnşası, (Çeviren: Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak), Ankara: Adres Yayınları.

Sloman, John (2003). Economics, New York: Prentice Hall.

Sweezy, Paul M. (2007). Kapitalist Gelişme Teorisi, (Çeviren: Gülsüm Akalın), İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Sweezy, Paul M. (1939). "Demand Under Conditions of Oligopoly", Journal of Political Economy, 47(2): 568-573.

Şahin, Hüseyin (2006), Türkiye Ekonomisi, Bursa: Ezgi Kitabevi.

Tarullo, Daniel K. (2008). Banking on Basel: The Future of International Financial Regulation, Washington: Peterson Institute for International Economics.

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF). TMSF 2012 Faaliyet Raporu.

Taşkın, F. Dilvin (2011). "Türkiye'de Ticari Bankaların Performansını Etkileyen Faktörler", Ege Akademik Bakış, 11(2): 289-298.

Taylor John B. and Akila Weerapana (2009). Principles of Microeconomics, Boston: Houghton Mifflin Company.

Teker, Dilek Leblebici (2006), Bankalarda Operasyonel Risk Yönetimi, İstanbul: Literatür Yayınları.

Teker, Suat (1998). Banka Yönetiminde Aktif Pasif Problemi, İstanbul: İTÜ İşletme Fakültesi Yayınları.

Telatar, Funda (2004). Politik İktisat Politikası, Ankara: İmaj Yayınları.

Temin, Peter (1976). "The Last Great Depression and the Present One: Lessons for the Present from Great Depression", American Economic Association. 66(2): 40-45.

The International Organisation of Securities Commissions IOSCO (1997). "Financial Risk Management in Emerging Markets Final Report", Emerging Markets Committee.

Tirole, Jean (1988). The Theory Of Industrial Organization, Cambridge: Massachusetts: MIT press.

Toprak, Metin ve Ömer Demir (2001). "Türk Bankacılık Sektörü: Sorunlar, Krizler ve Arayışlar", Cumhuriyet Üniversitesi İİBF Dergisi, 2(2): 1-26.

Tözüm, Haluk (2002). "Bankalarda Performans Yönetimi", Active Dergisi, (27): 1-19.

Tunay, K. Batu (2005). Finansal Sistem: Yapısı, İşleyişi, Yönetimi ve Ekonomisi, İstanbul: Birsen Yayınevi.

Tunay, K. Batu (2010), "Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Performansa Dayalı Risk Modellemesi ve Tahmini: Alternatif Bir Model Önerisi", Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, 1(2): 47-67.

Tunay, K. Batu ve A. Murat Silpar (2006). Türk Ticari Bankacılık Sektöründe Kârlılığa Dayalı Performans Analizi-1, TBB Araştırma Tebliğleri Serisi.

Türkay, Orhan (1993). Mikroiktisat Teorisi, Ankara: Adım Yayıncılık.

Türkay, Orhan (1994). İktisat Teorisine Giriş Mikroiktisat, Ankara, Adım Yayıncılık.

Usta, Öcal (2005). İşletme Finansı ve Finansal Yönetim, Ankara: Detay Yayıncılık.

Ünal, Seyfettin (2009). "Bankacılıkta Öz kaynak ve Getiri İlişkisi: Türkiye'deki Ticari Bankalar Üzerine Bir Uygulama", Finans Politik&Ekonomik Yorumlar, 46(530): 15-26.

Ünsal, M. Erdal (2001). Mikro İktisat, Ankara: İmaj Yayıncılık.

Uyar, Seçil (2003). Bankacılık Krizleri, Ankara: Ziraat Matbaacılık.

Uygur, Ercan (2001). Krizden Krize Türkiye: 2000 Kasım ve 2001 Şubat Krizleri, Türkiye Ekonomi Kurumu Tartışma Metni, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları.

Van Greuning, Hennie and Sonja Brajovic Bratanovic (2003). Analyzing and Managing Banking Risk, Washington: The World Bank Publication.

Varian, Hal R. (1992). Microeconomic Analysis, New York: Norton Company Inc.

Watson, Ronald D. (1987). "The Marginal Cost Of Funds Concepts In Banking", The Economics And Management Of Financial İnstitutions, Ed: D. Johannes Jüttner ve Tom Valentine, London: Longman Cheshire.

Watts, Michael (1992). Piyasa Ekonomisi Nedir?, (Çeviren: Levent Köker), Ankara: Türk Demokrasi Vakfı.

Wooldridge, Jeffey, M. (2002). Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data, Cambridge: The MIT Press.

Wray, L. Randall (1998). Understanding Modern Money: The Key to Full Employment and Price Stability, Northampton USA: Edward Elgar Cheltenham.

Yaffee, Robert (2003). "Aprimer for Panel Data Analysis", New York: New York University.

Yağcılar, Gamze Göçmen (2011). Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi, Ankara: BDDK Kitapları.

Yakıcı, Tuba Ayan ve Fikret Çankaya (2002). "Türk Bankacılık Sisteminin Ölçek Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi", Bankacılar Dergisi, 43: 33-50.

Yeldan, Erinç (2006). Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi, Bölüşüm, Birikim ve Büyüme, İstanbul: İletişim Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Nizamülmülk GÜNEŞ 1973 yılında Kayseri – Bünyan'da doğmuştur. İlk, orta ve lise eğitimini yine bu şehirde tamamlayarak ardından, İnönü Üniversitesi İİBF iktisat bölümünden 1997 yılında mezun oldu. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Endüstri İlişkileri-İnsan Kaynakları anabilim dalı yüksek lisans programını "Bankacılıkta İnsan Kaynakları Yönetiminde Performans Değerleme" isimli tezi ile 2004 yılında bitirdi. Kocaeli Üniversitesi iktisat doktora programını "Türk Bankacılık Sektöründe Kârlılığın Belirleyicileri Üzerine Bir İnceleme (1990 - 2012)" tezi ile tamamladı. Yazar, 1997 yılında başladığı meslek yaşamına, çeşitli özel bankalarda müfettiş olarak çalıştıktan sonra 2001 yılından itibaren TMSF'de devam etmektedir.